

Panorame istorice

*Situri arheologice și monumente
din Transilvania în fotografii aeriene*

Történelmi látképek

*Erdélyi régészeti lelőhelyek
és műemlékek légi felvételei*

Historical Landscapes

*Aerial Photographs of Transylvanian
Archaeological Sites and Monuments*

Panorame istorice

Situri arheologice și monumente din Transilvania în fotografii aeriene

Történelmi látképek

Erdélyi régészeti lelőhelyek és műemlékek légi felvételei

Historical Landscapes

Aerial Photographs of Transylvanian Archaeological Sites and Monuments

Aerial photographs
Zoltán CZAJLIK

Editors

Sándor BERECKI (concept and coordination)
Zoltán CZAJLIK
Zoltán SOÓS

Anaglyph images

László RUPNIK

English translation

Mariana EGRI

English proof-reading

Alice M. CHOYKE

Authors

Sándor BERECKI
Zoltán CZAJLIK
Mariana EGRI
Szilárd Sándor GÁL
Zalán GYÓRFI
Klára KOVÁCS PAKÓ
József Gábor NAGY

Rita E. NÉMETH
Botond REZI
László RUPNIK
Aurel RUSTOIU
Zoltán SOÓS
Sándor József SZTÁNCSUJ

DTP

Ovidiu VLAD

Front cover

BEZID / BŐZÖD [Sângeorgiu de Pădure / Erdőszentgyörgy], MS

Executive editor

Zoltán SOÓS

©Muzeul Județean Mureș

CP 85, str. Mărăști nr. 8A, 540328

Târgu Mureș, România

ISBN 978-606-543-219-2

ISBN 978-963-236-520-6

L'Harmattan

L'HARMATTAN || harmattan.hu
EDITURA MEGA || edituramega.ro

CATALOGI MUSEI MARISIENSIS
seria archaeologica
I

Panorame istorice

Situri arheologice și monumente din Transilvania în fotografii aeriene

Történelmi látképek

Erdélyi régészeti lelőhelyek és műemlékek légi felvételei

Historical Landscapes

Aerial Photographs of Transylvanian Archaeological Sites and Monuments

L'HARMATTAN / MEGA
Budapest – Târgu Mureș
2012

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Cuvânt înainte

În timpul zborului său către zeii care, în locul sentințelor confuze ale filozofilor, ar trebui să-l îndrume în treburile lumii, Icaromenipos a zărit din înălțimi Farul din Alexandria și Colosul din Rhodos.

Reflecția curioasă de mai sus provine de la grecul Lucian, personaj marcant al epocii Principatului, care a trăit în secolul al 2-lea d.Hr. Surprinzătoare este însă nu atât ideea zborului, care-i preocupa de multă vreme pe eleni, cât mai curând revelarea posibilității de a analiza din înălțimi operele de artă renumite.

Interpretarea noastră istorică, aproape obligatoriu nelipsită de utopie, poate descoperi în reflecția, altminteri satirică, a autorului de cultură vastă, originar din Samosata (Siria), germenii ideii care a stat la baza constituirii „arheologiei aeriene”. Fără a cumpăni în continuare, pornind de la principiul „ce ar fi fost dacă”, despre constatarea lui Lucian, putem conchide că identificarea și documentarea aeriană a obiectivelor istorice și artistice este de valoare inestimabilă. Această din urmă remarcă este adresată însă prezentului, subliniind că este insuficientă doar observarea și înregistrarea de la înălțimea cerului a semnelor efemere. Trebuie întotdeauna marcate și fenomenele imuabile, precum și construcțiile, orașele, deoarece aceste capodopere, oricât de greu de imaginat ni s-ar părea astăzi, pot împărtăși oricând soarta Colosului din Rhodos sau a Farului din Alexandria.

Fotografia aeriană „a aterizat” pe tărâmul arheologiei din sfera tehnologiei militare, la fel cum nu de mult timp și GPS-ul a făcut-o. Acest lucru am putea să-l privim ca pe un efect binecuvântat al competiției de înarmare, având în

Előszó

Ikaromenippos, miközben az istenekhez repült, hogy a filozófusok zavaros beszédje helyett tőlük kapjon eligazítást a világ dolgairól, a magasból észrevette a pharosi világítótornyot és a rhodosi kolosszust.

Ez a különös ötlet az ókor egyik legsokoldalúbb írójától, a Kr.u. 2. században, tehát a római császárkorban élt görögötől, Lukianostól származik. Az igazán meglepő ebben nem maga a repülés gondolata, hiszen az régóta foglalkoztatta a helléneket, hanem annak a lehetőségnek a felismerése, hogy a magasból híres művészeti alkotásokat is szemügyre lehet venni.

Utópiaától szinte szükségszerűen nem mentes múlt-értelmezésünk végső soron a „légi régészet” kialakulását eredményező gondolat megszületését vélheti felfedezni a képzőművészet iránt különösen érzékeny, samosatai (Szíria) születésű filozófus, egyébként szatirikus gondolatmenetében. Anélkül, hogy a „mi lett volna ha” jegyében tovább töprengenénk Lukianos felismerésén, azt leszögezhetjük, hogy a történeti és művészeti emlékek légi felderítése és dokumentálása szinte felbecsülhetetlen haszonnal jár. De ez a megállapítás már a jelennek szól, azt aláhúзва, hogy nem elég az „égből” csupán a tűnékeny jeleket figyelni és regisztrálni, hanem az állandó jelekre, sőt az álló épületekre, városokra is koncentrálni kell, hiszen, bármennyire nehéz is kimondani, a műremek ma is járhatnak úgy, mint a rhodosi kolosszus vagy Alexandria Pharosa.

A légi fényképezés végeredményben a hadi technikából „szállt alá” a régészetbe, mint ahogy nem is oly rég a GPS is. Ezt nevezhetnénk ugyan a fegyverkezési verseny áldásának,

Foreword

As he flew up towards the Gods, his guides to worldly pursuits instead of the confusing words of the philosophers, Icaromenippus saw from the heights the Pharos of Alexandria and the Colossus of Rhodes.

This curious thought comes from Lucian, an important, many sided Greek writer from the 2nd century AD Roman Imperium. Still, it is not really the idea of human flight, a long-standing preoccupation of the Greeks, that is surprising but rather recognition of the possibility that famous works of art could be observed from high in the air.

Our historical interpretation, almost necessarily somewhat utopian, may discover in the actually satirical thought of the learned philosopher from Samosata (Syria), a man with special sensitivity toward art, the seeds of the idea that lies at the heart of ‘aerial archaeology’. Without further scrutinising the words of Lucian, in the sense of “what might have been”, we may conclude that the aerial identification and documentation of historical and artistic monuments is of inestimable value. This last remark, however, is addressed to the present, emphasizing that it is insufficient to only observe and register these ephemeral signs seen from the skies. It is also always necessary to make note of unchanging phenomena such as standing buildings and cities, because these masterpieces may suffer at any time the same fate as the Colossus of Rhodes or the Pharos of Alexandria, as hard as that is to believe today.

Aerial photography ‘landed’ in the archaeological world from the domain of military technology, similarly to the more recent GPS. It is a blessed consequence of military competition,

vedere celelalte efecte ale acesteia însă ar fi mai corect totuși să facem abstracție de acest lucru.

După cel de-al doilea război mondial în Ungaria și în țările blocului socialist fotografierea aeriană reprezenta monopolul forțelor armate, controlate de ocupanți. Începând cu anii 70 constrângerile s-au atenuat treptat, momentul de cotitură producându-se în anul 1989: reprezentantul Ministerului Apărării a anunțat Comisia de Arheologie a Academiei Maghiare, prezidată atunci de subsemnatul, despre eliberarea „cerului” și accesibilitatea „comorilor ascunse” ale armatei.

Poate fi privit ca un act simbolic faptul că René GOGUEY, care a devenit începând cu 1993 actorul principal al acestei noi perioade de evoluție în Ungaria, și-a început cariera ca pilot al aviației militare pe un Mirage, urmând ca retragerea lui din efectivul activ al forțelor militare aeriene să-l împingă către arheologie. Discipolul lui, Zoltán CZAJLIK nu are însă conexiuni, nici măcar tangențiale, cu armata. Rezultatele programelor inițiate de el sunt extrem de bogate, cercetările și proiectele lui pășind momentan cu mult în afara granițelor Ungariei. Colaborările personale și instituționale clădite astfel ar putea să ofere un model demn de urmat de către mediul politic...

Apariția volumului ce conține fotografii aeriene ale siturilor arheologice și monumentelor istorice transilvănene reprezintă o mare bucurie și satisfacție. Fără a reflecta asupra rezultatelor cercetărilor de teren, oglindite și abordate în paginile volumului, aș dori să accentuez caracterul estetic al fotografiilor. Specialistul care fotografiază nu țintește săvârșirea unor creații artistice, el își face doar meseria. Adică încearcă să-și atingă scopul folosindu-se de noile metode tehnologice apărute. Produsul rezultat, adresat istoricului de artă sau consumatorului de artă, apare în forma unui șir de pictograme admirabile, care ne transmit în același timp mesajul trecutului.

Miklós SZABÓ

membru titular al
Academiei Maghiare de Științe

de ha arra gondolunk, hogy az utóbbi milyen következményekkel jár, akkor talán tekintsünk el ettől.

A második világháború után Magyarországon, de általában a szovjet blokk országaiban, a légi fotózás a megszállók érdekeinek megfelelően katonai monopólium volt. A szigorúan titkos archívumok régészeti célú használatához a hatóság csak egészen kivételes alkalmakkor járult hozzá. A szigor a 70-es évek közepétől fokozatosan enyhült, hogy azután 1989-ben a történelmi fordulat bekövetkezzék: a Honvédelmi Minisztérium képviselője az általam elnökölt Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottságnak jelentette be az ég „felszabadulását” és a katonaság „rejtett kincseinek” hozzáférhetővé válását.

Szimbolikusnak is felfogható az a tény, hogy René GOGUEY, aki 1993 óta a Magyarországon kibontakozó új korszak főszereplője lett, kezdetben Mirage-pilótaként szolgált Franciaországban, hogy azután leszerelése lehetővé tegye „átállását” az archeológiához. Tanítványának, CZAJLIK Zoltánnak, viszont semmi köze a hadsereghez. Az általa elindított programok eredményei hihetetlenül gazdagok, s kutatásai immár Magyarország határait messze túllépik. Az ennek során kialakuló együttműködés a politikusok számára sokrétű tanulsággal szolgálhatna...

Nagy öröm kézbe venni az erdélyi régészeti lelőhelyeket és műemlékeket bemutató légi felvételeket tartalmazó kötetet. Nem térve ki az egzakta kutatási eredményekre, hiszen a kötet ezekről gazdagon tudósít, inkább a képek esztétikai aspektusára utalnék. A fotót készítő szakember magától értetődően nem művészetet akar csinálni, hanem a mesterségét űzi. Azaz végzi a dolgát, kihasználva a technika nyújtotta lehetőségeket. Ugyanakkor az eredmény a művészet-történész és a műélvező számára – függetlenül a „régészeti” realitástól – varázslatos piktogramok sora, amelyek egyúttal a múlt üzenetét is hordozzák.

SZABÓ Miklós

a Magyar Tudományos Akadémia
rendes tagja

albeit given the less fortuitous effects of the latter, it might be better to ignore its origins.

After the Second World War, aerial photography was the monopoly of the armed forces controlled by occupiers in Hungary and other countries in the Socialist block. These strictly secret archives were only made available for archaeological purposes on exceptional occasions. These restrictions were gradually dropped from the 1970s. The turning point was in 1989 when a representative of the Ministry of Defence announced the liberation of the 'sky' to the Archaeological Commission of the Hungarian Academy, chaired by myself at that time, as concerned the accessibility of these 'hidden military treasures'.

It is perhaps symbolic that René GOGUEY, who became the main actor in this new developmental period in Hungary from 1993 onwards, began his career as a military pilot on a Mirage aircraft in France and after retirement from active service he turned to archaeology. Still, his disciple, Zoltán CZAJLIK, had no connections at all with the army. The results of the programs he initiated have been extremely rich with his research and projects now expanding beyond the borders of Hungary. The personal and institutional collaborations built in this way could serve as a good model on many levels for politicians...

There is a great pleasure in picking up this volume containing aerial photographs of Transylvanian archaeological sites and historical monuments represents. Although I have no wish to avoid reflection on the precise results of field investigations, illustrated and discussed in this volume, I would rather like to accentuate the aesthetic character of the images. The specialist photographer did not originally aim at producing was only practicing his metier using these newly developed technologies. At the same time, for art historians and art lovers, apart from the 'archaeological' reality, the resulting work consists of a series of magical images that in themselves contain a message from the past.

Miklós SZABÓ

full member of the
Hungarian Academy of Sciences

Fotografia aeriană printre munți și văi

Începuturile

Aproape 90 de ani de arheologie aeriană în Anglia și aproape 50 de ani în Franța și Germania au generat rezultate importante, în special în regiunile de câmpie și de deal utilizate pentru agricultură sau păstorit. Datorită fotografierii intensive a acestor arii, cercetarea unor ferme și locuințe puțin cunoscute și aparținând epocii fierului și perioadei romane a dus la apariția unei ramuri de cercetare independente în Franța. În unele cazuri au fost făcute descoperiri senzaționale, de exemplu un oraș roman complet îngropat, identificat recent lângă Veneția. Experiența dobândită și avansul tehnologic al ultimilor 20 de ani de fotografie aeriană au dus la obținerea unor rezultate semnificative în numeroase zone montane, care anterior erau considerate dificil de cercetat. Aceasta s-a petrecut în Elveția, unde zborurile de peste două decenii ale lui Otto BRAASCH au dus la crearea unei arhive substanțiale. Activitatea sa a fost un model și o încurajare pentru noi, iar mulțumită relațiilor profesionale apropiate, de aproape două decade, cu Patrick NAGY, arheologul aerian al cantonului Zürich, în 2009 ideile noastre au putut deveni

Légi régészet hegyen-völgyön át

A kezdetekről

Az Angliában lassan 90, Franciaországban és Németországban közel 50 éve folyó légi régészeti kutatásokban az 1980-as évek végéig főként a mezőgazdasági művelés, vagy legeltetés alatt álló sík területeken, illetve dombvidékeken értek el jelentős eredményeket. E zónák intenzív fényképezésének köszönhetően például a korábban alig ismert vaskori és római kori tanyák, majorságok kutatása Franciaországban önálló kutatási ágá vált, és olyan szenzációs felfedezések is történtek, mint legutóbb egy teljesen eltemetett római kori város megfigyelése Velence mellett. A tapasztalatok átvételével és a technológia fejlődésével az utóbbi húsz évben a légi régészet számos, korábban nehezebb adottságúnak tekintett hegyvidéki területen is komoly eredményeket ért el. Így történt Svájcban is, ahol Otto BRAASCH repüléseit követően két évtized alatt jelentős archívumot sikerült felépíteni. Ez adott mintát, biztatást számunkra, és a Zürich kanton légi régészével, Patrick NAGY-
gyal ápolt közel két évtizedes szakmai kapcsolatnak köszönhető ötletünk 2009-ben kutatási programmá válhatott. Az elmúlt három év repü-

lései során Svájcban hasonlóan Erdélyben is bebizonyosodott, hogy nemcsak sík vagy dombos vidékeken, hanem hegyes, nehezen felérhető területeken is lehet korábban ismeretlen várakat, halmozatokat, fontos régészeti lelőhelyeket azonosítani. A kutatott terület az első repüléseknél meghatározott Mezőszéchez képest Kolozsvár és Beszterce környékével, a Maros folyó Régentől

Aerial Archaeology through Mountains and Valleys

The beginnings

Close to 90 years of aerial archaeological research in England, and nearly 50 years of it in France and Germany, have achieved significant results, especially in plain and hilly regions used for agricultural cultivation or grazing. Due to the intensive photographing of these areas in France, the investigation of previously little-known Iron Age and Roman farms and households has developed into an independent branch of research. In some cases, sensational discoveries have been made, for example, a completely buried Roman city recently observed near Venice. The acquired experience and the technological advance of the last twenty years in aerial archaeology led to significant results in numerous mountainous areas which previously were considered difficult to investigate. This is what happened in Switzerland, where Otto BRAASCH's flights over two decades have resulted in a substantial archive. His activity acted as a model and an encouragement to us and thanks to a close professional relationship of nearly two decades with Patrick NAGY, the aerial archaeologist of the canton of Zürich, in 2009 our ideas could become a research program. Over the past three years, the flights in Transylvania proved, as in Switzerland, that less explored areas, previously unknown fortifications, tumuli and important archaeological sites can be identified not only in flat or hilly areas, but also in mountainous terrain. In comparison with the initial study area, defined as the Transylvanian Plain, Cluj and Bistrița counties, the section of the Mureș River between Deva and Reghin, the Trei Scaune (Three Seats) region and the Baraolt Basin, the Târnava Valley and Hunedoara County have been added.

However, before presenting the further steps in the research we have to look back to the 1970s and 1980s in Hungary. The conditions for aerial archaeology at that time were perhaps worse than in Romania. Civilian aerial photography in

un program de cercetare. De-a lungul ultimilor trei ani zborurile din Transilvania au dovedit, la fel ca în Elveția, că nu numai în zonele plate sau deluroase, dar și în munți, în zonele mai puțin cunoscute, pot fi identificate fortificații, tumuli și alte situri arheologice importante, necunoscute anterior. Pe lângă zona inițială de cercetări, care includea Câmpia Transilvaniei, precum și județele Cluj și Bistrița, un sector al Mureșului dintre Deva și Reghin, regiunea Trei Scaune și Bazinul Baraolt, valea Târnaviei și județul Hunedoara au fost și ele adăugate.

Cu toate acestea, înainte de a prezenta etapele cercetării, trebuie să aruncăm o privire asupra anilor 1970 și 1980 în Ungaria. Aici și atunci condițiile pentru arheologia aeriană erau probabil mai grele decât în România. Înainte de schimbarea regimului politic, fotografia aeriană civilă din Europa central-estică a întâmpinat dificultăți în multe cazuri din cauza interdicțiilor, astfel că o ramură importantă și esențială a arheologiei, care ar fi putut ajuta la identificarea siturilor, a fost un fruct interzis. Mai precis era un obiectiv imposibil pentru cei mai mulți specialiști de la est de râul Lajta. Cu toate acestea din anii 1990 fotografia aeriană a devenit accesibilă și curând după aceea a devenit clar că în Ungaria erau condiții naturale excelente. Cercetătorii din Germania, Anglia și Franța care au lucrat aici au declarat în unanimitate că pe marile terenuri cultivate cu cereale noile situri puteau fi observate cu ușurință și astfel au fost obținute rezultate spectaculoase. Institutul de Științe Arheologice al Universității Eötvös Loránd, condus de Miklós SZABÓ, a stabilit cooperări de durată cu René GOGUEY, pilotul arheolog al Consiliului Regional Burgundia, cu ajutorul căruia am învățat bazele acestei tehnici. Un program independent a fost început în 2001, astfel că am putut zbura peste întreaga Ungarie.

Prin urmare, când cooperarea cu Muzeul Județean Mureș, Universitatea „Babeș-Bolyai” și Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române a început, adăugându-se apoi Oficiul de Patrimoniu al Județului Alba, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia și Muzeul Secuiesc din Sfântu Gheorghe, scopul a fost de a transmite

Dévaig tartó szakaszával, a Csíki, a Háromszéki és a Baróti-medencékkel, a Küküllő-völgyével és Hunyad megyével bővült.

Mielőtt azonban a kutatás további lépéseit bemutatnánk, kanyarodjunk vissza a 70-es, 80-as évek Magyarországra. A feltételek akkor és ott a légi régészet szempontjából talán rosszabbak voltak, mint Romániában. A polgári célú légi fényképezéseknek a kelet-közép-európai rendszerváltásig tartó nehézségei, sőt helyenként tilalma miatt a régészetnek ez a fontos, a lelőhelyek felkutatásában nélkülözhetetlen ága tiltott gyümölcs, többnyire elérhetetlen lehetőség volt a Lajtától keletre dolgozó szakemberek számára. A 90-es évek elejétől azonban már szabadon lehetett légi fényképezni, és így hamar kiderült, hogy Magyarországon jók a természeti adottságok, a nálunk kutató német, angol és francia szakemberek egybehangzó állítása szerint a hatalmas gabonátlákon könnyű volt új lelőhelyeket megfigyelni, látványos eredmények születtek. Az ELTE Régészettudományi Intézete, SZABÓ Miklós kezdeményezésére, René GOGUEY-vel, a Burgundiai Régió Tanácsának pilóta-régészével sokéves együttműködést alakított ki, amelynek részeként megtanulhattuk a technológia alapjait. 2001-től pedig már önálló programokra került sor, s berepülhettük egész Magyarországot.

Így tehát, amikor a Maros Megyei Múzeummal, a Babeș-Bolyai Tudományegyetemmel és a Román Tudományos Akadémia Régészeti és Művészettörténeti Intézetével megkezdett, majd a gyulafehérvári Örökségvédelmi Hivatallal és az Egyesülés Nemzeti Múzeummal, valamint a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal kiegészült együttműködés révén a munkába belefogtunk, az a cél is vezérelt, hogy azt a tudást és tapasztalatot, amit francia kollégáinktól tanultunk, átadhassuk, hasonlóan ahhoz, ahogyan számunkra is nagy segítséget jelentettek René GOGUEY felvételei. Ahogy számunkra a francia kutató 4000 képe jelentette a ma 40.000 fotót tartalmazó archívum alapját, úgy reméljük, légi felvételeink hasonlóképpen egy majdani nagyobb erdélyi gyűjtemény létrejöttét segíthetik.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Eastern Central Europe, before the changes in the political system, faced difficulties in some places because of prohibitions, so this most important and essential branch of archaeology for the discovery of sites remained forbidden fruit. The methodology was out of reach for most specialists east of the Lajta River. However, starting from the 1990s, aerial photography became accessible and it soon became clear that there are great natural conditions in Hungary. The German, English and French researchers working here unanimously claimed that new sites were easy to observe on the large cereal-cultivated plots and spectacular results were achieved. The Archaeological Institute of Sciences of Eötvös Loránd University, led by Miklós SZABÓ, established long-term cooperation with René GOGUEY, the Burgundy Regional Council pilot archaeologist, through whom we learned the basics of this technique. An independent program was carried out from 2001 onwards when flights were undertaken over the whole of Hungary.

Thus, when cooperation with the Mureș County Museum, Babeș-Bolyai University and the Institute of Archaeology and the History of Art of the Romanian Academy began the goal was to pass on the knowledge and experience learned from our French colleagues. The work was later expanded to include the Alba County Office of Patrimony, the National Museum of Unification Alba Iulia and the Sfântu Gheorghe Székely National Museum. This carried out similarly to the way in which René GOGUEY's recordings have helped us. In our case, the French researcher's total of 4,000 pictures formed the basis of the archive that today contains 40,000 photos. Thus, in the future we hope that future aerial photographs will help to create a similarly large Transylvanian collection.

Research history mosaics

Irina OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, director of CIMEC Bucharest, published a summary of early Romanian aerial photo archaeological research in 2009. On this basis, the first surviving archaeological records of the Byzantine Histria fortification were produced in 1938. Shortly after that,

mai departe cunoștințele și experiența dobândite de la colegii francezi. Acest lucru se poate face într-un mod similar aceluia în care arhiva lui René GOGUEY ne-a ajutat pe noi. În cazul nostru cele 4.000 de imagini ale cercetătorului francez au format baza arhivei care azi însumează 40.000 de fotografii, astfel că sperăm ca viitoare fotografii aeriene să contribuie la crearea unei colecții la fel de mari în Transilvania.

Mozaicul istoricului cercetărilor

Irina OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, directorul CIMEC București, a publicat în 2009 un istoric al primelor fotografii aeriene arheologice din România. Prin urmare primele înregistrări arheologice păstrate ale fortificației bizantine de la Histria datează din 1938. La puțin timp după aceea, unele fotografii aeriene au fost făcute în 1940 în Transilvania. Aladár RADNÓTI a făcut primele cercetări pe limesul roman din Dacia utilizând imagini cartografice. După al doilea război mondial și până în anii 1980, rolul lui Dinu ADAMEȘTEANU, fondatorul Arhivei Naționale Italiene de Fotografii Aeriene, a fost decisiv. El a avut relații bune cu unii arheologi români prin intermediul cărora aceste metode au fost introduse. Mai mult, fotografii aeriene au fost făcute în Muntenia și în zona Timișoarei, mai ales ale fortificațiilor preistorice și romane, în special de Simion ȘTEFAN, arheolog la Institutul de Arheologie București. Pe lângă Simion ȘTEFAN, care mai târziu a plecat în vestul Europei, Ioana BOGDAN-CĂTĂNICIU trebuie să fie menționată, având în vedere că nu doar a condus programe de cercetare pe acest subiect, dar a și publicat numeroase studii științifice.

Pentru a dezvolta cercetarea arheologică aeriană în fostele țări socialiste, AARG (Aerial Archaeological Research Group), cea mai mare organizație europeană pentru cercetarea arheologică aeriană, organizează începând cu 1996 cursuri pentru tinerii cercetători. Ioana OLTEAN, care a participat la unul dintre aceste cursuri în Ungaria, împreună cu profesorul William HANSON de la Universitatea din Glasgow (Scoția), a făcut primele cercetări sistematice moderne din România între 1998 și 2004. La fel ca în cazul

Kutatástörténeti mozaikok

Irina OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, a bucarești CIMEC igazgatója 2009-ben adta közre a korai romániai légi fényképes régészeti kutatások összefoglalását. Ennek alapján az első fennmaradt régészeti célú felvételek a histriai bizánci erődítésről készültek 1938-ban. Alig később, 1940-ben már Erdélyben is történik légi fényképezés, RADNÓTI Aladár a római kori Dácia limesének első kutatását végezte el térképészeti célú felvételek segítségével. A II. világháború után, egészen az 1980-as évekig, meghatározó volt az olaszországi Nemzeti Légifénykép Archivum alapítójának, a romániai régészekkel jó kapcsolatot ápoló Dinu ADAMEȘTEANU-nak a szerepe, akinek révén a módszerek ismertek voltak. Sőt, a Román Régészeti Intézet régésze, Simion ȘTEFAN révén főként Munténiában, de Temesvár környékén is készültek légi fényképek, elsősorban őskori és római kori erődítésekről. A később Nyugat-Európába távozó Simion ȘTEFAN mellett Ioana BOGDAN-CĂTĂNICIU-t kell említenünk, aki nemcsak kutatási programokat vezetett a témában, hanem számos tudományos közleményt is megjelentetett.

A volt szocialista országok légi régészeti kutatásának fellendítésére az AARG (Aerial Archaeological Research Group), a légi régészeti kutatók legnagyobb európai szervezete 1996 óta rendszeresen szervez tréningeket fiatal kutatók számára. Egy ilyen magyarországi kurzus résztvevője volt Ioana OLTEAN, aki az glasgowi (Skócia) egyetem professzorával, William HANSON-nal az első rendszeres modern kutatásokat végezte Romániában 1998 és 2004 között. A korábbi fényképezésekhez hasonlóan, ez a program is főként Bukarest környékére koncentrált, de fontos új lelőhelyeket azonosítottak Erdélyben is, a Maros-völgy déli szakaszán. Újraindult kutatásaik jelenleg elsősorban Dobruzdát érintik. Hasonlóképp, e kurzusoknak is köszönhető az a sokéves együttműködés Otto BRAASCH és VISY Zsolt között, ami végül a pécsi Légirégészeti Téka kialakulásához vezetett. VISY Zsolt és tanítványa, SZABÓ Máté 2007 óta a Római Birodalom keleti határvidékét kutatja Erdélyben.

aerial photographs were taken in 1940 in Transylvania. Aladár RADNÓTI carried out the first research of the Roman Dacia limes using cartographic images. After World War II and until the 1980s, the role of Dinu ADAMEȘTEANU, founder of the Italian National Aerial Photo Archive, was decisive. He had good relations with some Romanian archaeologists brought these methods over. Moreover, aerial photographs, mainly of prehistoric and Roman fortifications, were taken in the Muntenia and Timișoara areas especially by Simion ȘTEFAN, an archaeologist at the Romanian Archaeological Institute. Besides Simion ȘTEFAN, who later left for Western Europe, Ioana BOGDAN-CĂTĂNICIU should be mentioned, as she not only led research programs on the subject, but also published numerous scientific studies.

To boost aerial archaeological research in former socialist countries, the AARG (Aerial Archaeological Research Group), since 1996, the largest European aerial archaeological research organization, regularly organizes training courses for young researchers. Ioana OLTEAN, who was a participant in such a course in Hungary with Professor William HANSON from Glasgow University (Scotland), carried out the first modern systematic research in Romania between 1998 and 2004. Similarly to the previous photographic investigations, this program was mainly focused around Bucharest, although important new sites were identified in Transylvania, in the southern section of the Mureș Valley. Their restarted research now primarily concerns Dobrogea. In the same manner, due to these courses, a long-standing cooperation between Otto BRAASCH and Zsolt VISY was established, eventually leading to the formation of the Pécs Aerial Archaeology Library. Since 2007, Zsolt VISY and his student Maté SZABÓ have explored the eastern borders of the Roman Empire in Transylvania.

In recent years, CIMEC has been a dedicated supporter of Romanian aerial archaeological research and significant international cooperation has developed, an important recognition of which was the international aerial archaeology conference held in Bucharest in 2010.

primelor investigații fotografice, acest program s-a concentrat mai ales în zona Bucureștiului, dar unele noi situri importante au fost identificate în Transilvania, în sectorul sudic al văii Mureșului. Noul lor program de cercetare se concentrează acum mai ales în Dobrogea. Tot datorită cursurilor menționate, o cooperare de lungă durată s-a stabilit între Otto BRAASCH și Zsolt VÍSY, ducând în final la apariția Bibliotecii de Arheologie Aeriană de la Pécs. Din 2007 Zsolt VÍSY și studentul său Maté SZABÓ cercetează frontierele estice ale imperiului roman în Transilvania.

În ultimii ani CIMEC a susținut cercetarea arheologică aeriană din România și a dezvoltat unele programe de colaborare internațională importante, recunoscute prin organizarea unei conferințe internaționale despre arheologia aeriană în 2010 la București.

Ce poate vedea pisica pe covor, sau ce stă la baza eficienței fotografiei aeriene?

Prima parte a titlului vine dintr-o analogie publicată în 1938 într-o revistă dedicată arheologiei aeriene, în care se spune că așa cum pisica nu poate reconstitui decorul unui covor doar torcând pe el, tot așa nu putem să percepem toate elementele unei zone doar stând la nivelul solului. Desigur în Transilvania se poate oricând găsi un promontoriu de pe care se poate privi în jur, dar atunci când trebuie să observăm munți, văi, câmpii sau râuri fără a fi blocați de obstacole, un avion este absolut necesar. Deși în toată Europa, inclusiv în Ungaria, vechiul dar utilul avion Cessna este utilizat pentru fotografia arheologică aeriană, în Transilvania este folosit un nou tip de avion, ultra-ușor, denumit CTSW. Acesta este mic, puternic și rapid, având două locuri, iar ceea ce este mai important, este sigur la manevrarea în munți. Pilotul nostru Simion CÂMPEANU, fost campion român la planorism și care nu doar ghidează perfect avionul, dar manifestă și un interes mare pentru arheologie, este un foarte bun tovarăș de lucru.

Fotografierea aeriană, spre deosebire de zborurile cartografice sau cadastrale, nu este făcută cu camere fixe de mari dimensiuni, ci cu aparate de dimensiuni tip Leica, de mână, în timp ce

Az utóbbi években elkötelezett támogatója lett a romániai légi régészeti kutatásoknak a bukaresti CIMEC. Ez az intézmény jelentős nemzetközi együttműködést folytat, amelynek fontos elismerése volt a 2010-es bukaresti nemzetközi légi régészeti konferencia megrendezése.

Mit lát a macska a szőnyegből, avagy mi a légi fénykép hatásának alapja?

Egy 1938-ban megjelent légi régészeti kiadványból származik az a hasonlat, hogy amint a macska sem tekintheti át a szőnyeg mintázatát a szőnyegen dorombolva, úgy mi sem foghatjuk fel a minket körülvevő táj minden elemét a földön állva. Erdélyben persze, jóformán mindenütt találhatunk egy hegyfokot, amelyre felkapaszkodva körültekinthetünk, mégis, ha hegyet, völgyet, mezőt, folyót akadály nélkül akarunk szemlélni, akkor bizony repülőre kell ülnünk. Amíg szerte Európában, így Magyarországon is a jól bevált Cessna gépeket használják régészeti célú légi fényképezésre, addig Erdélyben egy új típust, az ún. CTSW ultralight repülőket használjuk. A kétszemélyes kisgép erős, gyors, s ami a legfontosabb; a hegyek között is biztonságosan fordul, emelkedik. Pilótánk, Simion CÂMPEANU, Románia egykori vitorlázórepülő bajnoka, aki nemcsak a repülőt vezeti tökéletesen, de érdeklődése a régészet iránt is kiváló munkatárssá tette őt.

A régészeti célú fényképezés – eltérően a térképészeti célú, vagy kataszteri repülésektől – nem beépített nagyformátumú, hanem Leica méretű, kézi kamerával történik, a professzionális digitális képek helyzetét GPS-szel (műholdas helyzet-meghatározó eszköz) rögzítjük. A fényképek tehát – a mérnöki munkában használt, ún. ortofotókkal ellentétben – ferde tengelyűek

What the cat can see on the carpet or what is the basis of the aerial photograph effect?

The first part of the title comes from an analogy published in 1938 in an aerial archaeological publication that states that as the cat cannot reconstruct the pattern of the carpet by purring, we cannot comprehend all elements in the landscape around us while standing on the ground. In Transylvania, of course, you can find almost everywhere a promontory from which you can look around, although when you want to look at mountains, valleys, fields, and obtain an unobstructed view of rivers you certainly need sit in a plane. While all around Europe, including Hungary, the tried and true Cessna aircraft is used for aerial archaeological photography, in Transylvania a new type of ultra light plane, the so-called CTSW, is used. This is a small, powerful, fast machine that seats two passengers. Most importantly, it turns safely in the mountains. Our pilot and wonderful working companion, Simion CÂMPEANU, a former Romanian gliding champion, not only flies the plane perfectly, but has a great interest in archaeology as well.

Archaeological photography – unlike cartographic or cadastral flights – is not made with large built-in format, but with a Leica-sized, hand-held camera, while the position of the professional, digital photographs is established with GPS (a Global Positioning System device using information from

dr. Zoltán CZAJLIK (stânga / balra / left), Simion CÂMPEANU (dreapta / jobbra / right)

Am fost de multe ori la Târgu Mureș, dar în vara lui 2009 a durat ceva până am descoperit aeroclubul sportiv. Un festival avea loc în oraș astfel că a trebuit să străbat mai multe „grădini” până acolo. Avionul așteptat de la Deva încă nu sosisese, dar domnul Szakács, mereu foarte informatul șef al hangarului, mi-a arătat un loc mare de parcare prin gesturi, apoi am așteptat amândoi, povestind, după „Simi”, pilotul Simion CÂMPEANU. Vremea era perfectă, așa că după aterizare, urmată de o prezentare rapidă, am făcut imediat un plan de zbor și am pornit. Avionul cu două locuri era neobișnuit de mic în comparație cu Cessna de acasă. Cu toate acestea lipsa de spațiu era perfect compensată de interiorul cu aer curat, lipsit de gaze arse, motorul silențios și o vedere bună. Am zburat de-a lungul rutei pregătite de Sándor BERECKI cu ajutorul documentației de teren. Primul câmp cu movile preistorice a fost observat, iar o noutate interesantă pentru mine a fost vederea movilelor naturale, a acelor domuri de pământ ridicate de gazul metan la Sărmașu. Mai târziu la Culpiu de Câmpie am identificat o serie de tumuli funerari distruși, vizibili datorită decolorării solului. Orientarea prin peisajul variat al Transilvaniei a fost posibilă nu doar cu ajutorul GPS, dar și datorită fotografiilor din teren ale lui Sándor, în care clădirile, drumurile sau vegetația erau ușor de recunoscut, astfel că absența obișnuitelor hărți detaliate la scara 1:10.000 de acasă nu a fost o problemă. După ce am fotografiat situri cunoscute, castele și biserici din Transilvania, în ziua următoare scopul a fost să descopăr pe valea Mureșului, la gura de vărsare a Arieșului, urmele unor bordeie pe sol (datele mai târziu în perioada medievală timpurie), aparținând unei așezări. Cele fotografiate erau similare cu cele pe care le văzusem deja în număr mare în Ungaria. În acea zi cele mai multe noi descoperiri au fost oferite de zonele cu movile; la Bezid nu doar celebra biserică ruinată din lac, dar și un alt grup de tumuli necunoscuți a fost înregistrat.

Sokat jártam már Marosvásárhelyen, de bizony időbe telt 2009 nyarán, amíg a sportrepülőteret megtaláltam. Éppen fesztivál volt a városban, így a „kertek alatt” kellett eljutnom odáig. A Déváról várt repülő még nem érkezett meg, de Szakács úr, a mindig jól értesült hangármester széles gesztusokkal mutatott parkoló-helyet, s beszélgetve vártuk „Simi”-t, azaz Simion CÂMPEANU-t, a gép pilótáját. Az időjárás tökéletes volt, így a landolást követő gyors bemutatkozás után rögtön repülési tervet készítettünk, és útnak indultunk. A kétszemélyes gép szokatlanul kicsi volt az otthoni Cessnákhöz képest. A hely hiányát azonban pompásan ellensúlyozta a kartergáz-mentes, tiszta levegő, a csendes motor és a jó kilátás. Utunkat BERECKI Sándor készítette elő, az ő terepbejárási dokumentációjának segítségével haladtunk. Először őskori halomsírműzőket figyeltünk meg, számomra érdekes újdonság volt a természetes „halmok”, azaz a gázfeltörések által megemelt dombok látványa Sármás-nál, majd Mezőkölény következett, ahol egy sor, mára elpusztult halmos temetkezés nyomát jelezte a talaj elszíneződése. A változatos erdélyi tájon nemcsak a GPS segítette a tájékozódást, hanem Sándor terepi fotói is, amelyek jól felismerhetők voltak az épületek, az utak, a növényzet, így nem okozott gondot az otthon megszokott, 1:10.000-es részlet-térképek hiánya. Az ismert mezőségi lelőhelyek, várak, templomok fényképezése után másnap már a felfedezése volt a főszerep, a Marosvölgyében, az Aranyos torkolatánál éppolyan földbe mélyített gödrökből álló (később kora középkorinak bizonyuló) település nyomát fényképeztem le, amelyeket Magyarországon is nagy számban megfigyeltünk már. A legtöbb újdonságot azonban ezen a napon is a halmos területek kínálták; Bözödnél nemcsak a nevezetes tóban pusztuló templomot, hanem az alig ismert sírmező újabb halom-csoportjait örökölttem meg.

I have spent a lot of time in Târgu Mureș, but in the summer of 2009 it took a while until I found the sports airfield. The festival was in town, so I had to go through the ‘gardens’ to get to the place. The plane expected from Deva had not yet arrived, but Mr. Szakács, the always well-informed hangar master, showed me a wide berthing space by gestures and we waited, talking, for “Simi”, Simion CÂMPEANU, the pilot. The weather was perfect, so after the landing, followed by a quick presentation, we immediately made the flight plan and set off. The two-seat plane was unusually small in comparison with the Cessna back home. The lack of space, however, is beautifully offset by the good air that is free of crankcase gases, the quiet motor and the good view. We flew along the way prepared by Sándor BERECKI from his survey documentation. First, prehistoric barrow fields were observed, while for me, to me was the sight of natural ‘mounds’, the earthen domes raised by natural gas at Sărmașu were an interesting novelty. Later at Culpiu de Câmpie, we came across a group of destroyed burial mounds marked by soil discoloration. Orientation through the varied landscape of Transylvania was helped not only by the GPS, but also by Sándor’s field photos, on which the buildings, roads, vegetation, were all clearly recognizable. Thus, the absence of the usual detailed 1:10,000 maps from back home was not a problem. After photographing known sites, castles, churches from the Transylvanian Plain, the goal next day was to discover traces of pit-houses on the ground (later dated to the Early Middle Ages), from a settlement in the Mureș Valley, at the mouth of the Arieș. t. The ones we could photograph were similar to those already seen in large numbers in Hungary. On this day, however, the bulk of the new discoveries came from areas with mounds; in addition to the famous ruined church in the lake, another group of the little-known grave mounds was recorded at Bezid.

locația fotografiei profesionale digitale este stabilită cu ajutorul GPS (sistemul de determinare a locației cu ajutorul sateliților). Imaginea, spre deosebire de așa-numitele orto-fotografii utilizate în construcțiile de teren, este oblică și făcută la înălțimi variabile, de aceea nu este în mod normal folosită pentru cartare, dar în acest mod informația arheologică de teren este vizibilă.

În acest caz efectul de umbră este important pentru că în lumină oblică neregularitățile mai mici sau mai mari de pe teren (de exemplu fortificații sau tumuli) devin foarte vizibile, chiar și în zonele în care terenul pare să fie plat. În cerțările noastre fotografia oblică a fost un avantaj deoarece imaginile obținute la joasă altitudine dinspre partea umbră au permis observarea mai multor detalii decât în cazul fotografiilor verticale de la mare altitudine.

Tumulii și fortificațiile distruse sunt frecvent vizibile datorită decolorării solului sau vegetației, la fel întâmplându-se și în cazul intervențiilor anterioare care au afectat stratele superioare de sol. În special cerealele, dar și alte culturi și chiar iarba, depinzând însă și de cantitatea de ploaie și de vreme, cresc mai înalte deasupra șanțurilor sau gropilor astupate și se maturizează diferit față de cele care cresc în zone nederanjate. În același mod, un zid îngropat va afecta creșterea cerealelor sau a altor plante, care se dezvoltă mai prost deasupra zidului și îngălbenesc mai repede. Acest proces poate astfel ajuta la identificarea structurii unor întregi orașe romane. Cu toate acestea urmele din culturi dispar repede și de-a lungul anilor sunt vizibile doar o dată, pentru câteva zile, sau doar câteva ore, ceea ce face ca zborul cu o cameră de mână, mai ieftină și mai flexibilă, să fie mai eficient decât orice altă metodă.

Rezultatele

În ceea ce privește cercetarea arheologică aeriană într-o zonă inițial parte a unei *terra incognita*, un rezultat important a fost documentarea unor situri deja cunoscute și evaluarea stadiului lor de conservare. Aceste informații au contribuit la analizele privind fortificațiile și alte structuri care în mod normal sunt dificil de apreciat de la

és változó magasságból készülnek, ami miatt nehezebben és csak pontatlanul lehet őket térképezésre használni, viszont számos régészeti információ csak így válik láthatóvá.

Fontos segítséget jelent az árnyékhataás, hiszen ferde megvilágításnál a terep kisebb-nagyobb egyenetlenségei (pl. erődítések, halmok) jól láthatóvá válnak, sokszor olyan területeken is, amelyeket a földön állva már síknak észlelünk. Megfigyelésükben a ferde tengelyű fényképezés előnyt jelent, hiszen alacsonyról és az árnyékos oldalról fényképezve jóval több jelenséget észlelhetünk, mint nagy magasságból, függőleges kamerázással.

A már elpusztult halmok, várak sokszor csak a talaj, vagy a növényzet elszíneződésével hívják fel magukra a figyelmet, csakúgy, mint bármilyen, a talaj felső rétegeit érintő korábbi beavatkozás. A betemetődött árok, vagy gödör felett – főként a gabonafélék, de a csapadéktól és az időjárástól függően más mezőgazdasági növények, sőt a fűvek is – magasabbra nőnek és másképp érnek, mint a nem bolygatott területen lévő társai. Hasonlóképp, ha eltemetett fal van a föld alatt, az akadályozni fogja a gabonák és más növények növekedését, amelyek a fal felett gyengén fejlődnek és korán megsárgulnak, ezzel rajzolva ki akár egész római kori városok alaprajzát. Ezek a jelek azonban tünékenyek; sokszor hosszú évek alatt

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

satellites). The image – unlike the so-called ortho-photographs used in engineering work – is oblique and made at varying heights, making it more difficult and only loosely usable for mapping. However, it is in this way that archaeological information becomes visible on photographs.

In this case, the shadow effect is important, as irregularities in fields of varying sizes (e.g. fortifications, mounds) become clearly visible in oblique light, even in areas which at ground level seem to be flat. In our survey, oblique photography proved to be an advantage, since taking low angle shots from the shadow side allowed many more features to be observed, than taking vertical photographs from a high altitude.

The destroyed mounds and fortifications were often visible due to soil or vegetation discoloration, as well as any earlier intervention affecting layers of the top soil. Mainly cereals, but also other crops and even grass, depending on the quantity of rain and the weather, grow taller above filled-up trenches and pits with the plants maturing differently than those in non-disturbed areas. Similarly, a buried wall will impede the growth of grain and other plants, which will develop poorly along the wall and turn yellow early. The process thus may help delineate the layout of entire Roman cities. Still, these crop marks are fleeting and over the years

sol, în același timp compensând oarecum absența cercetărilor de teren. În același timp unele detalii și elemente necunoscute sau dificil de identificat, din zone mai puțin accesibile, au contribuit la cunoașterea zonei. Această parte se referă în special la câmpurile cu tumuli, unde în fiecare caz au fost identificate movile distruse și uneori au fost fotografiați tumuli anterior necunoscuți.

După zeci de ore petrecute în aer și după sute de fotografii aeriene făcute în această zonă, câteva observații generale pot fi menționate, cu toată perioada scurtă, de trei ani, de cercetare. Un rezultat important este că urmele din culturi observate la începutul verii, utilizate cu succes în cercetarea europeană, în aria investigată sunt utile în general doar pe valea Mureșului, în special până la gura de vărsare a Arieșului. În această zonă au fost identificate mai multe așezări preistorice, romane și medievale timpurii, iar în 2011 chiar și un cimitir. În afara văilor râurilor sunt doar parcele agricole mici, cele mai multe tratate cu gunoi de grajd, ceea ce face utilizarea urmelor din culturi destul de dificilă. Această metodă de cultivare are un efect mult mai redus în modelarea peisajului în comparație cu agricultura pe spații largi, astfel că fortificațiile și movilele sunt mai puțin distruse și deci mai ușor de identificat. Cercetarea zonelor împădurite necesită zboruri pe timpul iernii, dar în timpul verii au putut fi observate multe urme de lucrări de teren și movile pe pășuni și poienile alpine.

Zoltán CZAJLIK

Budapest, Universitatea Eötvös Loránd,
Facultatea de Științe Umaniste
Institutul de Științe Arheologice

csak egyszer, néhány napig, esetleg csak órákra válnak láthatóvá, ami az olcsóbb, rugalmasabb kézi kamerás repülést hatékonyabb eszközzé teszi bármely más módszernél.

Eredmények

Minthogy légi régészeti szempontból a kutatási terület nagy része korábban *terra incognita* volt, fontos eredménynek számít a már ismert lelőhelyek dokumentálása, állapotának felmérése is. Ez egyrészt segítheti a terepről néha nehezen áttekinthető erődítések és más építmények megértését, bizonyos mértékig pótolhatja az esetleg hiányzó felméréseket, másrészt – egy-egy terepen már nehezen, vagy egyáltalán nem azonosítható – részlettel kiegészültek ismereteink. Vonatkozik ez mindenekelőtt a halomsírmegzőkre, amelyeknél minden esetben megfigyeltük elpusztult halmok nyomát, sőt a térségben olykor teljesen ismeretlen halmokat fényképeztünk le.

A sokutcatnyi levegőben töltött óra és a több száz légi fényképezett terület alapján bizonyos általános tanulságok – a rövid, mindössze három éves kutatási periódus ellenére – megfogalmazhatók. Fontos eredmény, hogy az európai kutatásban a legnagyobb sikereket hozó, a kora nyári időszakban megfigyelhető gabonajelek a vizsgált területen általában csak a Maros völgyében, annak is főként az Aranyos torkolatától lefelé lévő részén figyelhetők meg. Ebben a zónában viszont őskori, római kori és kora középkori települések egész sorát, sőt 2011-ben temetőt is azonosítottunk. A folyóvölgyeket elhagyva többnyire álló-trágyával kezelt, kis parcellákat találunk, ami rendkívül megnehezíti az esetleges növényzeti jelek felismerését. E művelési mód tájálakító hatása viszont jóval kisebb a nagytáblás gazdálkodásnál, ezért az erődítések, halmok kevésbé pusztulnak, jobban felismerhetők. Az erdős területek kutatása téli repüléseket igényel, a legelőkön, hegyi kaszálókon viszont nyáron is számos földvár, illetve halomsírt figyelhetünk meg.

CZAJLIK Zoltán

Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar
Régészettudományi Intézet

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

they become visible only once, for a few days or even a few hours, which makes the cheaper, more flexible hand-held camera flight method more effective than any other method.

Results

As regards aerial archaeological research in an area formerly part of a *terra incognita*, one important outcome was the documentation of already known sites and the assessment of their state of preservation. This information contributed to the analyses regarding the fortifications and other structures that are sometimes difficult to understand on the ground, and to some extent, they compensate for the lack of field surveys. At the same time, difficult to identify details and unknown features from less accessible areas complemented our pool of knowledge. This part applies above all to the burial mound fields. In all cases, traces of destroyed mounds were observed and we sometimes took photographs of mounds in the region that had been completely unknown.

After dozens of hours spent in the air and hundreds of aerial photographs taken over the area, some general lessons can be drawn, in spite of the short, three-year research period. One important result is that the crop marks, observed in early summer and successfully used in European research, are generally useful in the study area only over the Mureș valley, mainly down to the mouth of the Arieș River. Several prehistoric, Roman and early medieval settlements, and in 2011 even a cemetery, were identified in this area. Away from river valleys, it is extremely difficult for any crop marks to be recognized on the small, mostly manured land parcels. This cultivation method has a much smaller impact on the shape of landscapes than large field agriculture, so that fortifications and mounds are less damaged and thus, more recognizable. The research on forested areas requires winter flights, but in summer many earthworks and mounds can be seen on pastures and mountain meadows.

Zoltán CZAJLIK

Budapest, Eötvös Loránd University,
Faculty of Humanities
Institute of Archaeological Sciences

Bibliografie selectivă / Válogatott irodalom / Selected literature

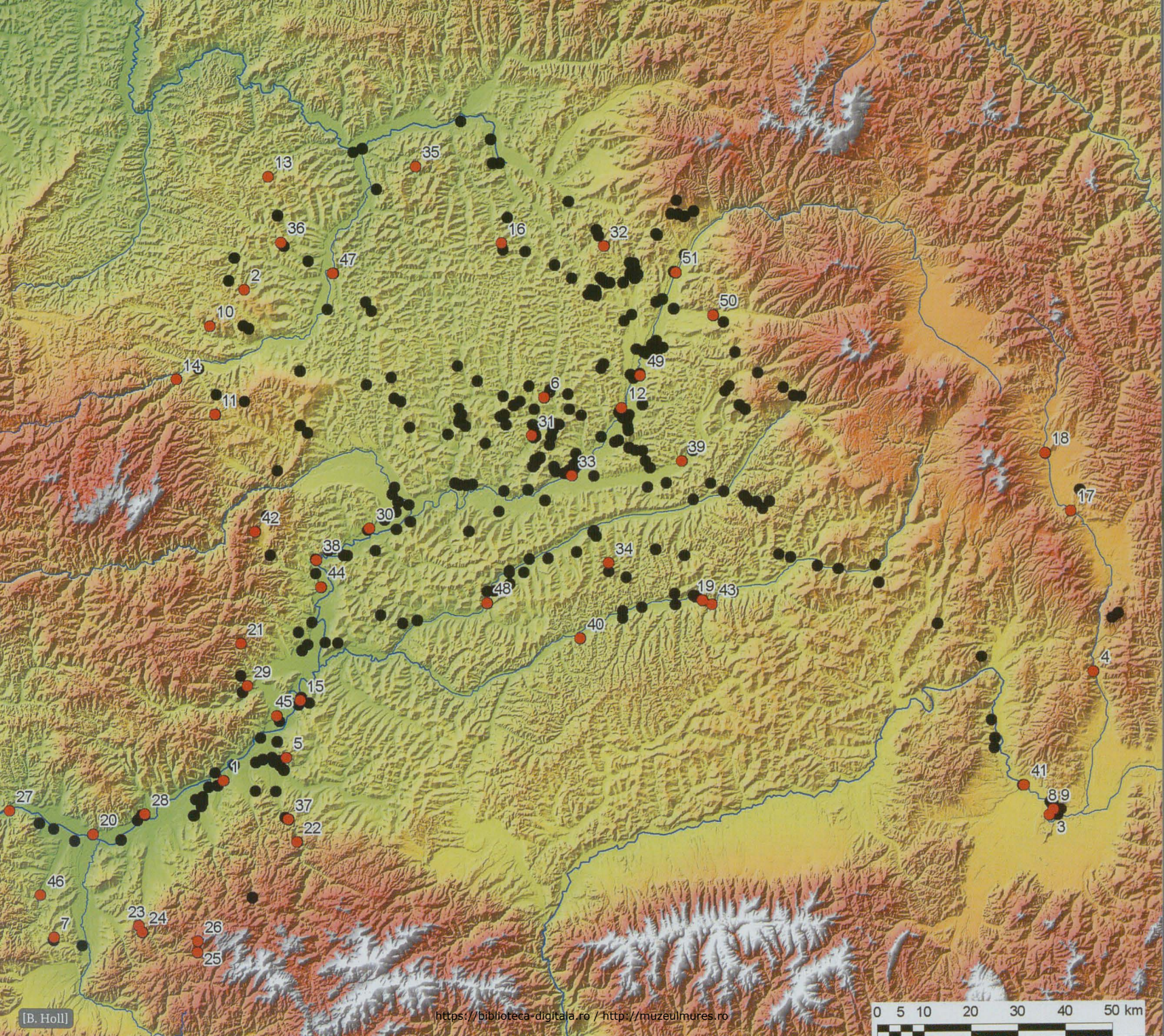
- András BÖDŐCS, Útkutatás a levegőből, IN: Alexandra ANDERS–Miklós SZABÓ–Pál RACZKY (szerk.), *Régészeti Dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*, Budapest, 2009, p. 37–48.
- Otto BRAASCH, Die Donau hinab – archäologische Flüge in Ungarn, IN: Zsolt VISY (Éd.), *Régészeti műemlékek kutatása és gondozása a 3. évezred küszöbén*, Pécs, 2003, p. 41–66.
- Ioana BOGDAN-CĂTĂNICIU, I valli di Traiano nella Dobrugia. Considerazioni sulle fotografie aeree, IN: *Omaggio a Dinu Adameşteanu*, Cluj, 1996, p. 201–207.
- Zoltán CZAJLIK, Régészeti lelőhelyek felfedezése, *Rubicon*, 15, 2004/3, p. 20–27.
- Zoltán CZAJLIK, A földvárak légi fényképezése. Információvédelem madártávlatból, *Természet Világa*, 135. évf. 10. sz., 2004. október, 447–449, p. 481.
- Zoltán CZAJLIK, Régészeti-természetvédelmi örökségünk: A magyarországi földéptípusok – pusztuló halomsírművek, *Magyar Múzeumok*, 2004/4, p. 28–30.
- Zoltán CZAJLIK, Aerial archaeology in the research of burial tumuli, *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 28, 2008, p. 95–107.
- Zoltán CZAJLIK, Légi régészet Magyarországon, IN: Alexandra ANDERS–Miklós SZABÓ–Pál RACZKY (szerk.), *Régészeti Dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*, Budapest, 2009, p. 23–36.
- Zoltán CZAJLIK, Légi régészet, *Trefort kert*, 2009, 2/3, p. 25–27.
- Zoltán CZAJLIK, Les possibilités de la prospection aérienne conventionnelle en Hongrie. IN: László BORHY (Éd.), *Studia Celtica Classica et Romana Nicolae Szabó septuagesimo dedicata*, Budapest, 2010, p. 80–96.
- René GOGUEY, Archéologie aérienne de la Seine au Danube: quelques aspects des récentes recherches sur la Bourgogne et la Hongrie, IN: „*Luftbildarchäologie in Mittel- und Osteuropa*”. *Actes du Colloque de Berlin*, 26–30 sept. 1994. Potsdam, Brandenburgisches Landesmuseum für Ur- und Frühgeschichte, 1995, p. 227–235.
- René GOGUEY, Nécropoles et habitats protohistoriques : aperçu des recherches d'archéologie aérienne menées sur le quart nord-est de la France et sur la Hongrie, IN: J.-P. GUILLAUMET (dir.), *Dix ans de la coopération franco-hongroise en archéologie 1988–1998*, Collegium Budapest, Workshop Series, N° 9, p. 77–96.
- René GOGUEY–Miklós SZABÓ, *L'histoire vue du ciel. Photographie aérienne et archéologie en France et en Hongrie – Légi fényképezés és régészet Franciaországban és Magyarországon*, Budapest, 1995.
- Hansa Luftbild GmbH, *Luftbild und Vorgeschichte. Luftbild und Luftbildmessung*, Berlin, 1938.
- William HANSON, Go East Young Man: A new reconnaissance programme in Romania, *AARGnews*, 18, 1999, p. 15–17.
- William HANSON–Ioana OLTEAN, The identification of Roman buildings from the air: recent discoveries in Western Transylvania, *Archaeological Prospection*, 10, 2003, p. 101–117.
- Ioana OLTEAN, *Dacia. Landscape, Colonisation and Romanisation*, London–New York–Routledge, 2007.
- Ioana OLTEAN–William HANSON, Military vici in Roman Dacia: an aerial perspective, *Acta Musei Napocensis*, 38/1, 2001, p. 123–134.
- János ORBÁN–Zoltán SOÓS–Zsolt VISY, Székelyföldi várak légi fotókon, *Várak*, 2008/5, p. 7–9.
- Rog PALMER–Irina OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU–Carmen BEM (coord.), *Arheologie Aeriană în România şi în Europa*, Bucureşti, 2009.
- Aladár RADNÓTI, A dáciai limes a Meszesen, *Archaeológiai Értesítő*, 1946, p. 137–168.
- Alexandru-Simion ŞTEFAN, Noviodunum. Studiu de foto-interpretare arheologică, *Buletinul Monumentelor Istorice*, 1, 1973, p. 3–14.
- Alexandru-Simion ŞTEFAN, Nouvelles recherches de photo-interprétation archéologique concernant la défense de la Scythie Mineure, *Congrès international d'études sur les frontières romaines*, 1978, p. 461–465.
- Zsolt VISY, Légirégészeti kutatások Erdélyben. Dacia keleti limese, *Várak*, 2008/4, p. 4–6.

Lista siturilor și monumentelor / Lelőhelyek és műemlékek listája / List of Sites and Monuments

1. Tărtăria / Alsótárlaka, AB	{23. VI. 2011.}	[S.B.]	26. Grădiștea de Munte / Gredistye, HD	{23. VI. 2011.}	[M.E.]
2. Măcișu / Magyarmacska, CJ	{10. VI. 2010.}	[J.G.N.]	27. Vețel / Vecel, HD	{23. VI. 2011.}	[M.E.]
3. Bod / Botfalva, BV	{09. VI. 2010.}	[S.J.Sz.]	28. Cigmău / Csigmó, HD	{23. VI. 2011.}	[M.E.]
4. Malnaș-Băi / Málnásfürdő, CV	{09. VI. 2010.}	[S.J.Sz.]	29. Ighiu / Magyarigen, AB	{23. VI. 2011.}	[M.E.]
5. Sebeș / Szászsebes, AB	{23. VI. 2011.}	[S.B.]	30. Războieni-Cetate / Székelyföldvár, AB	{27. VI. 2009.}	[M.E.]
6. Șincai / Mezőszámsond, MS	{09. VI. 2010.}	[S.B.]	31. Band / Mezőbánd, MS	{26. VI. 2009.}	[SZ.S.G.]
7. Silvașu de Jos / Alsószilvás, HD	{23. VI. 2011.}	[S.B.]	32. Pinticu / Száspéntek, BN	{28. VI. 2009.}	[B.R.]
8. Ariușd / Erősd, CV	{09. VI. 2010.}	[S.J.Sz.]	33. Morești / Malomfalva, MS	{10. VI. 2010.}	[S.B.-Z.Gy.]
9. Ariușd / Erősd, CV	{09. VI. 2010.}	[S.J.Sz.]	34. Gogan / Gógán, MS	{29. VI. 2009.}	[Z.S.]
10. Mera / Méra, CJ	{10. VI. 2010.}	[J.G.N.]	35. Unguraș / Bálványosvár, CJ	{09. VI. 2010.}	[Z.Gy.]
11. Săvădisla / Tordaszentlászló, CJ	{08. VI. 2010.}	[E.R.N.-J.G.N.]	36. Dăbâca / Doboka, CJ	{09. VI. 2010.}	[Z.Gy.]
12. Chinari / Várhegy, MS	{09. VI. 2010.}	[B.R.]	37. Laz / Sebesláz, AB	{23. VI. 2011.}	[Z.Gy.]
13. Bobâlna / Bábolna, CJ	{09. VI. 2010.}	[J.G.N.-B.R.]	38. Mirislău / Mirisláz, AB	{27. VI. 2009.}	[Z.Gy.]
14. Someșu Rece / Hidegşamos, CJ	{08. VI. 2010.}	[A.R.-S.Sz.G.-J.G.N.]	39. Sânvășii / Nyárádszentlászló, MS	{22. VI. 2011.}	[Z.S.]
15. Teleac / Újcsongvaitelep, AB	{23. VI. 2011.}	[J.G.N.]	40. Brateiu / Baráthely, SB	{29. VI. 2009.}	[Z.Gy.]
16. Fântânele / Szászújós, BN	{26. VI. 2009.}	[S.B.]	41. Feldioara / Földvár, BV	{09. VI. 2010.}	[Z.S.]
17. Jigodin / Csíkzsögöd, HR	{09. VI. 2010.}	[S.J.Sz.]	42. Colțești / Torockószentgyörgy, AB	{10. VI. 2010.}	[Z.S.]
18. Racu / Csíkrákó, HR	{09. VI. 2010.}	[S.J.Sz.]	43. Sighișoara / Segesvár, MS	{29. VI. 2009.}	[Z.S.]
19. Sighișoara / Segesvár, MS	{23. VI. 2011.}	[A.R.]	44. Aiud / Nagyenyed, AB	{27. VI. 2009.}	[Z.Gy.]
20. Uroi / Arany, HD	{27. VI. 2009.}	[A.R.-B.R.]	45. Alba Iulia / Gyulafehérvár, AB	{27. VI. 2009.}	[K.K.P.]
21. Craiva / Királypataka, AB	{23. VI. 2011.}	[A.R.]	46. Hunedoara / Vajdahunyad, HD	{23. VI. 2011.}	[K.K.P.-A.R.-Z.Gy.]
22. Căpâlna / Sebeskápolna, AB	{23. VI. 2011.}	[A.R.]	47. Bonțida / Bonchida, CJ	{09. VI. 2010.}	[Z.S.]
23. Costești / Kosztésd, HD	{23. VI. 2011.}	[A.R.]	48. Cetatea de Baltă / Küllővár, AB	{29. VI. 2009.}	[Z.S.]
24. Costești / Kosztésd, HD	{23. VI. 2011.}	[A.R.]	49. Gornești / Gernyeszeg, MS	{26. VI. 2009.}	[Z.S.]
25. Grădiștea de Munte / Gredistye, HD	{23. VI. 2011.}	[A.R.]	50. Gurghiu / Görgényszentimre, MS	{22. VI. 2011.}	[Z.S.]
			51. Brâncoveni / Marosvécs, MS	{22. VI. 2011.}	[Z.S.]

TĂRTĂRIA / ALSÓTATÁRLAKA [Săliștea / Alsócsóra], AB
Gura Luncii

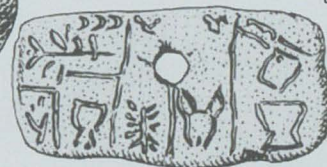
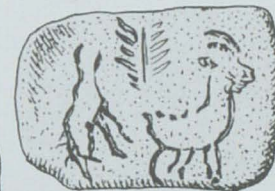
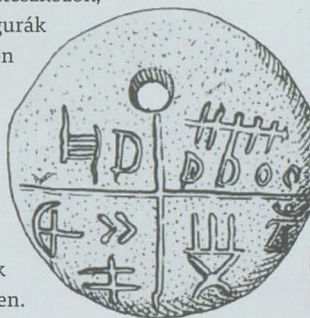

Așezarea de la Tărtăria-Gura Luncii se află pe cursul mijlociu al Mureșului, pe o primă terasă de 350 × 150 m, de pe malul stâng al râului. Locuit începând din neolitic, cu descoperiri însemnate din perioada culturilor Vinča-Turdaș și Petrești, dar și cu urme de habitat din eneolitic, epoca bronzului, prima epocă a fierului și evul mediu, situl a fost descoperit de Endre OROSZ și cercetat prima dată de Kurt HOREDT în 1942-1943. Succesiunea straturilor arheologice ajunge în unele locuri la 4 metri. Situl a devenit faimos datorită descoperirii în 1961 de către Nicolae VLASSA a celor trei tăblițe de lut – două rectangulare și una discoidală – cu pictograme și alte semne incizate, alături de 26 figurine de lut și două de alabastru, podoabe și câteva oase umane. Complexul a fost datat în jurul anului 5500 î. Hr., fiind atribuit culturii Vinča-Turdaș. Cercetările au fost reluate de către Iuliu PAUL, Ion Alexandru ALDEA și Horia CIUGUDEAN în 1989. Habitatul este caracterizat de locuințe de suprafață și bordeie, inventarul constând din unelte litice și de os, figurine de lut alături de ceramică pictată în cele mai multe cazuri cu roșu pe fond alb. În 2010 cercetările din acest sit au fost reluate de către Sabin Adrian LUCA.

[H. Ciugudean]

Alsótatárlaka-Gura Luncii település a Maros középső szakaszán, a folyó bal partján lévő 350 × 150 m-es területű alacsony teraszon terül el. A terület a neolitikumtól kezdődően lakott volt, a legjelentősebb leletek a Vinča-Tordos-, illetve a Petrești-kultúra időszakából kerültek elő, de kora neolitikus, rézkori, bronzkori, kora vaskori és középkori tárgyak is ismertek. A lelőhelyet OROSZ Endre fedezte föl, majd Kurt HOREDT kutatta 1942-1943-ban. A kultúrrétegek vastagsága helyenként eléri a négy métert. Hírnévét Nicolae VLASSA 1961-es feltárásai révén nyerte, amikor két téglalap és egy korong alakú, képszerű és nem képszerű jelekkel ellátott agyagtábla került elő. A tárgyakat 26 agyag és 2 alabástrom szobrocskával, egy spondylus karperec töredékével és emberi csontokkal együtt tárták fel. Az objektumot kb. Kr. e. 5500-ra, a Vinča-Tordos-kultúra idejére keltezik. A kutatásokat 1989-ben Iuliu PAUL, Ion Alexandru ALDEA és Horia CIUGUDEAN kezdték újra. A településen földbe mélyített és felszíni épületeket is feltártak, amelyek betöltéséből kő- és csonteszközök, további agyagfigurák és festett – zömében fehér alapon vörös motívumokat ábrázoló – kerámia került napvilágra. 2010-ben Sabin Adrian LUCA vezetésével újabb feltárások kezdődtek a lelőhelyen.

The settlement from Tărtăria-Gura Luncii is situated on the middle course of the Mureș River, on the left bank of the river, on a 350 × 150 m first plateau. The site was inhabited from the Neolithic, and yielded significant finds from the period of the Turdaș and Petrești cultures, with traces of settlements from the Copper Age, Bronze Age, Early Iron Age and Middle Ages; it was identified by Endre OROSZ and then investigated by Kurt HOREDT in 1942-1943. The stratigraphic sequence sometimes reaches four meters. The site became famous due to the discovery of the two rectangular tablets and one round tablet with incised pictographs and other signs, found together with several clay and alabaster figurines, jewellery and human bones in 1961 by Nicolae VLASSA. The assemblage was dated to around 5500 BC and assigned to the Vinča-Turdaș culture. Investigations were resumed in 1989 by Iuliu PAUL, Ion Alexandru ALDEA and Horia CIUGUDEAN. The environs are characterized by semi-subterranean and surface buildings with a find assemblage comprising stone

and bone tools, along with clay figurines and painted pottery (reddish motifs on a white background). In 2010, the site was investigated again by Sabin Adrian LUCA.

MĂCICAȘU / MAGYARMACSKÁS [Chinteni / Kajántó], CJ
Horhiș / Várhegy

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Situată în nord-vestul Podișului Transilvaniei, la vest de satul Măcicașu, fortificația se află pe un deal tronconic de mici dimensiuni numit *Horhiș*, cu o suprafață de 0,75 hectare, înconjurat pe trei laturi de pante abrupte; pe latura nordică sunt vizibile urmele unui val și ale unui șanț. Situl a fost menționat începând din anii 70 ai secolului trecut. Descoperirile ceramice prelevate în urma unor cercetări de suprafață efectuate de Gheorghe LAZAROVICI și István FERENCZI au datat locuirea în epoca eneolitică, cultura Tiszapolgár. În același punct se mai află și o locuire din bronzul târziu sau începutul primei epoci a fierului. În urma cercetărilor de teren efectuate în 2010 au fost descoperite doar fragmente ceramice aparținând culturii Tiszapolgár.

[D. Bereteu]

Az Erdélyi-medence észak-nyugati részén, a Magyarmacskás falutól nyugatra fekvő Várhegy nevű csonka kúp alakú dombon található egy kisméretű, 0,75 hektár területű erődítmény, amelyet három oldalán meredek lejtők öveznek, északi felén pedig árok és sánc nyomai láthatók. A lelőhelyet az 1970-es években Gheorghe LAZAROVICI és FERENCZI István említették először. Az itt végzett terepbejárások során gyűjtött kerámia alapján a rézkori Tiszapolgár-kultúrába keltezték a telepet. Ugyanerről a lelőhelyről késő bronzkori/kora vaskori leleteket is említettek. Az erődítésen a 2010-ben végzett terepbejárások során mindössze a Tiszapolgár-kultúrához tartozó kerámiatöredékek kerültek elő.

A small fortification of 0.75 hectares, the site is located in the north-western part of the Transylvanian Basin, west of Măcicașu Village, on the bi-truncated *Horhiș Hill*, marked on three sides by steep slopes. On the northern side, however, a ditch and earthen rampart are visible. The site was first mentioned in the 1970s, as a result of field-walks carried out by Gheorghe LAZAROVICI and István FERENCZI. They date the site to the Copper Age Tiszapolgár culture on the basis of ceramic finds. On the same site finds from the Late Bronze Age or Early Iron Age are mentioned. During the field-walks carried out within the fortification in 2010, only Copper Age Tiszapolgár culture pottery was found.

[J.G.N.]

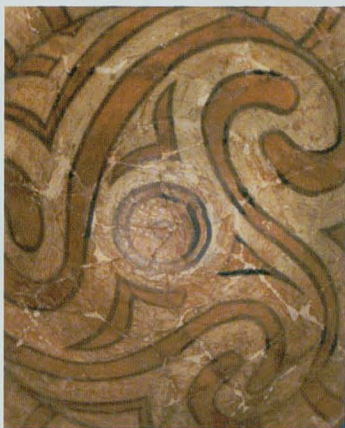

BOD / BOTFALU, BV
Movila Popii / Paphegy / Priesterhügel

Stațiunea arheologică este situată la 1,3 km sud-est de localitate, pe malul unui braț mort al Oltului, pe un martor de eroziune rotund cu înălțimea de 20 m. Descoperit la sfârșitul secolului al 19-lea, situl a fost cercetat în mai multe rânduri de Julius TEUTSCH (1898–1912, cu întreruperi), Hermann SCHROLLER (1928–1929) și Dragomir Nicolae POPOVICI (1995). Stratul de cultură, având grosimea medie de 1 m, cuprinde urmele unei așezări a culturii Ariușd cu trei nivele de locuire. Cu ocazia cercetărilor s-au descoperit urmele unor locuințe, vetre, cuptoare și gropi (unele adâncite până la 4 m), cât și un bogat material arheologic constând din ceramică pictată bicrom și tricrom, dar și nedecorată, de uz gospodăresc, numeroase obiecte de piatră, silex, os și corn respectiv plastică antropomorfă și zoomorfă. Au fost descoperite mai multe obiecte confecționate din aramă, printre care și un topor cu brațele în cruce. În cadrul stațiunii, în poziție secundară, au apărut și urme de locuire din eneoliticul târziu (cultura Coțofeni), bronzul timpuriu (cultura Schneckenberg) respectiv fragmente ceramice din evul mediu.

[sznm.ro]

A régészeti lelőhely a településtől délkeletre 1,3 km-re található, az Olt folyó egyik holtágának partján, egy 20 m magasságú, kerekded formájú eróziós tanúhegyen. A 19. század végén felfedezett lelőhelyen több alkalommal is folyt régészeti kutatás, Julius TEUTSCH (1898–1912 között, megszakításokkal), Hermann SCHROLLER (1928–1929) valamint Dragomir Nicolae POPOVICI (1995) vezetésével. A lelőhely átlagosan 1 m vastagságú rétegsorát az Erősd-kultúra három lakószinttel képviselt településnyomai alkotják. Az ásatások során több lakóház, továbbá tűzhely, edényégető kemence és helyenként 4 m mélységet is elérő gödrök maradványai, valamint gazdag, két és három színrel festett cserepek, továbbá díszítetlen házi kerámia, számos kő-, kova-, agyag-, csont- és agancseszköz, ember- és állatábrázolások, idolkák láttak napvilágot. Előkerült több réztárgy is, köztük egy ellentett élű rézcskánya. A lelőhelyen bolygatott, másodlagos helyzetben lévő késő rézkori (Coțofeni-kultúra) és kora bronzkori (Schneckenberg-kultúra) telepnyomokat valamint középkori edénytöredékeket is találtak.

The archaeological site is located 1.3 km south-east of the settlement, on the bank of a cut-off of the Olt River, on a rounded 20 m high butte formed by erosion. Discovered at the end of the 19th century, the site was investigated several times by Julius TEUTSCH (1898–1912 at intermittent intervals) Hermann SCHROLLER (1928–1929) and Dragomir Nicolae POPOVICI (1995). The 1 m thick archaeological layer contains the remains of a settlement belonging to the Ariușd culture with three habitation horizons. The investigations brought to light traces of dwellings, hearths, kilns and pits (some of them reaching depths of 4 m) together with a rich archaeological inventory consisting of bichrome and trichrome pottery as well as unornamented vessels, numerous stone, flint, bone and antler objects, as well as anthropomorphic and zoomorphic figurines. Several copper objects were also discovered, among them a two-bladed pickaxe. Traces of habitation from the Late Copper Age (Coțofeni culture) and Early Bronze Age (Schneckenberg culture) were found in secondary position, along with ceramic fragments from the Middle Ages.

Julius TEUTSCH, Die spätneolitischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses, *Mitteilungen der Prähistorischen Commission der kais. Akademie der Wissenschaften*, I. Band, Wien, 1903, p. 365–399.
Hermann SCHROLLER, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Vorgeschichtliche Forschungen, 8, Berlin, 1933.

MALNAȘ-BĂI / MÁLNÁSFÜRDŐ [Malnaș / Málnás], CV
Platoul nisipos / Fövenyestető

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

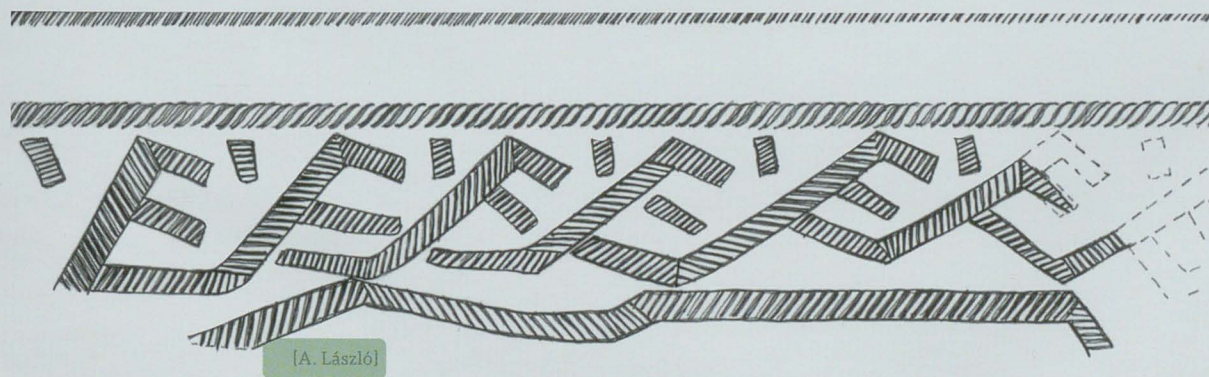
Stațiunea este situată la marginea vestică a localității, pe un promontoriu al terasei înalte a Oltului, mărginită pe trei laturi de văile adânci ale râului, respectiv a pârâului Șomoș. Situl a fost sondat pentru prima oară de Ferenc LÁSZLÓ în primul deceniu al secolului 20, iar în perioada 1976–1989 Attila LÁSZLÓ a efectuat cercetări sistematice. În cursul săpăturilor s-a descoperit o așezare fortificată a culturii Ariușd, suprapusă de urme sporadice de locuire ale culturilor Coțofeni din eneoliticul târziu și Wietenberg din bronzul mijlociu. Culturii Ariușd îi aparțin patru niveluri de locuire, cu un material arheologic deosebit de bogat, constând din ceramică pictată în stil bicrom și tricrom, vase de uz gospodăresc, figurine antropomorfe și zoomorfe, unelte și arme de piatră, silex, os, corn și aramă. S-au dezvelit urmele a două locuințe de suprafață cu mai multe încăperi, prevăzute cu vetre deschise de formă rectangulară. S-a cercetat și o porțiune a sistemului de fortificație al așezării, alcătuit dintr-un șanț și valul adiacent, respectiv o palisadă ridicată în afara șanțului de apărare. S-au obținut și o serie de date radiocarbon, acestea indicând pentru primele două niveluri de locuire ale culturii Ariușd o perioadă cuprinsă între 4667–4040 cal BC.

A lelőhely Málnásfürdő nyugati határában, az Olt völgyét kísérő magas terasz egyik előreugró nyúlványán található, amelyet három oldalról a folyó völgye és a Somos patak mélyen bevágódott árkai határolnak. Elsőként LÁSZLÓ Ferenc végzett itt kisebb ásatást a 20. század első évtizedében, majd 1976 és 1989 között LÁSZLÓ Attila vezetésével folytatólagos módszeres régészeti kutatások. Az ásatások során a rézkori Erősd-kultúra többretegű, erődtített települését, valamint a késő rézkori Coțofeni- és középső bronzkori Wietenberg-kultúrák szórványos telepnyomait tárták fel. Az Erősd-kultúrát négy megtelepedési szint képviseli, két- és három színű festett edényekből, díszítetlen házi kerámiából, ember és állat idolkából, kő-, kova-, csont-, agancs- és réztárgyakból álló, gazdag leletanyaggal. Két, felszínre épített, négyzetes formájú nyílt tűzhelylyel ellátott, többosztatú lakóház nyomai láttak napvilágot. Megkutatták a rézkori erődtítés egy részét is, amelyet védőárok és hozzá csatlakozó sánc, valamint az árkon kívül emelt palisád alkotott. A két legkorábbi településszint fennállása az innen nyert radiokarbon adatok alapján a 4667–4040 cal BC időszakra tehető.

The site is situated on the western margin of the locality, on a promontory on a high plateau of the Olt River, flanked on three sides by the deep valleys of the river and of the Șomoș Creek. The site was first researched by Ferenc LÁSZLÓ, who carried out test excavations in the first

decade of the 20th century. Systematic investigations were undertaken between 1976 and 1989 by Attila LÁSZLÓ. The research revealed a fortified settlement of the Ariușd culture, along with sporadic traces of settlements from the Copper Age (Coțofeni culture) and Middle Bronze Age

(Wietenberg culture). The Ariușd culture is represented by four habitation layers with abundant archaeological materials: bichrome and trichrome pottery, common wares, anthropomorphic and zoomorphic figurines, tools and weapons made of stone, flint, bone, antler and copper. Two buildings with several rooms and open, rectangular hearths were also unearthed. A section of the settlement's defensive system was investigated as well, identifying the ditch and the rampart with a palisade erected outside the defensive ditch. Several radiocarbon dates were also obtained, indicating for the first two habitation layers of the Ariușd culture were occupied between 4667–4040 cal BC.

[A. László]

Attila LÁSZLÓ, Așezări întărite ale culturii Ariușd–Cucuteni în sud-estul Transilvaniei. Fortificarea așezării de la Malnaș Băi, *Arheologia Moldovei*, XVI, 1993, p. 33–50.

Attila LÁSZLÓ, Some data on house-building techniques and foundation rites in the Ariușd–Cucuteni Culture, *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, 2000, p. 245–252.

SEBEȘ / SZÁSZSEBES, AB

Râpa Roșie / Vörös-szakadék / Rothberg

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Rezervația geologică, botanică și arheologică cu o suprafață de 10 ha este situată la circa 3 km de Sebeș, pe dreapta Secașului, spre satul Daia Română, în zona de contact a Podișului Secașelor cu Valea Mureșului. Renumită pentru splendoarea pereților de culoare roșiatică, regiunea este bogată și în descoperiri arheologice datând din eneoliticul final, cultura Coțofeni, faza III, cunoscute încă din 1865 datorită cercetărilor lui Friedrich Wilhelm SCHUSTER. Cercetările din această regiune, pe o terasă inferioară numită *Papuc* de la poalele Râpei Roșii, au fost inițiate în 1966 de Ion Alexandru ALDEA. Alte descoperiri sunt menționate din 1999 și 2001. Din acest sit cu sistem defensiv natural, alături de numeroase fragmente ceramice cu decor variat (incizii, împunsături, „boabe de linte”) provin și greutăți de la războiul de țesut, fusaiole, unelte litice sau osteologice. Au fost cercetate câteva bordeie și vetre de foc. Dintr-o groapă de cult – *bothros* – provine o râșniță prelucrată parțial, redând o figură umană, considerată cu valențe artistice și simbolice. Recent localitatea a devenit renumită

printre paleontologi datorită descoperirii în 2009 în apropierea râului Sebeș a unor resturi ale unei noi specii de dinosaur din Cretacicul târziu denumit *Balaur bondoc*.

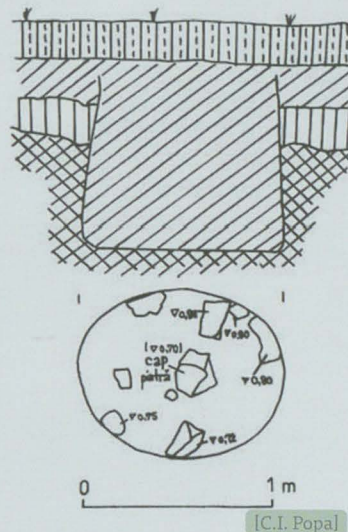

[S.B.]

A 10 ha kiterjedésű geológiai, botanikai és régészeti védettségi terület Szászsebestől 3 km-re található a Nagyszékás folyó jobb partján, Oláhdája irányában, a Maros-völgy és Székásfennsík vízválasztóján. Hírnevét a csodálatos vörös színű szakadékfalának köszönheti, de a hely régészeti leletekben is gazdag, melyek a késő rézkorba (Coțofeni-kultúra, III. fázis) keltezhetők, és amelyek első említése 1865-ből, Friedrich Wilhelm SCHUSTER-től származik. A *Papucs*nak nevezett, a Vörös-szakadék lábánál elhelyezkedő egyik alsó teraszon az első kutatásokat Ion Alexandru ALDEA kezdeményezte 1966-ban. További leleteket ismerünk 1999-ből és 2001-ből. A természetes védőrendszerrel rendelkező lelőhelyről számos változatosan (bevésséssel, beszúrással, „lencsedísszel”) díszített

kerámiatöredék valamint szövőszék nehezekei, orsógombok, kő- és csontszerszók kerültek elő. Néhány földbe mélyített épületet és tűzhelyet is feltártak. Egy kultikus gödörből – *bothros*ból – egy művészi és szimbolikus értékkel felruházott, részlegesen megmunkált, emberarcot ábrázoló őrlőköő is előkerült. A terület újabban a paleontológusok körében vált híressé a Sebes folyó közelében 2009-ben talált *Balaur bondoc*-nak elnevezett késő krétakori őslény maradványai révén.

The geological, botanical and archaeological reservation with an area of 10 ha is situated at approximately 3 km from Sebeș, on the right bank of the Secaș River, in the direction of Daia Română Village, at the contact zone between the Secașelor Plateau and the Mureș Valley. Famous due to the splendid reddish walls of the ravine, the region is also rich in archaeological discoveries dating from the Late Copper Age, Coțofeni culture, IIIrd phase, which have been known since 1865 from a survey by Friedrich Wilhelm SCHUSTER. The investigations from this region, particularly on the lower plateau at the foot of Râpa Roșie called *Papuc*, were led by Ion

[C.I. Popa]

Alexandru ALDEA in 1966. Other discoveries are mentioned from 1999 and 2001. Loom weights, spindle whorls, stone and bone tools, along with variously ornamented pottery (with incisions, impressions and lenticular dots), are also mentioned as coming from this naturally defended site. A few pit houses and hearths were investigated. From a cult pit – a *bothros* – came a partially carved mill-stone with a human face. The object is considered to have artistic and symbolic value. Recently, the place became famous among palaeontologists due to the discovery in 2009, close to the Sebeș River, of the remains of a new species of dinosaur from the late Cretaceous given the name *Balaur bondoc*.

ȘINCAI / MEZŐSÁMSOND, MS

Cetatea Păgânilor / Pogányvár / Pagan Fortress

© 2015 Biblioteca-digitala.ro / <http://muzeulmures.ro>

Situată în centrul Câmpiei Transilvaniei, în zona deluroasă a văii Lechinței, într-o regiune bogată în descoperiri arheologice, la 2 km de centrul comunei Șincai, în zona agricolă, *Cetatea Păgânilor* se află pe un promontoriu alungit și terasat, parțial împădurit în prezent, dominând peisajul. Cunoscut și cercetat superficial la sfârșitul secolului 19 și mai apoi la mijlocul secolului 20, sitului cu două terase i s-a acordat o atenție sporită începând cu anii 70 de către Valeriu LAZĂR, ultimele cercetări de teren fiind efectuate în 1997. Au fost descoperite locuințe de suprafață cu unul sau două spații interioare, respectiv bordeie, majoritatea așezate la marginea terasei inferioare, cu vetre de foc amplasate în încăperi sau în apropierea acestora, cupetoare și numeroase gropi. Din sit provin materiale ceramice foarte numeroase și variate, cuprinzând diverse tipuri de vase cu ornamente incizate, împunse, reliefate și pictate. Materialul litic este alcătuit din obiecte de silex și pietre cioplite și în special șlefuite. Din așezare se păstrează și un bogat lot de unelte de os și câteva piese din cupru nativ. Situl a fost locuit în mileniul 3 î. Hr., în perioada eneoliticului (cultura Coțofeni) și mai apoi în epoca bronzului timpuriu (cultura Schneckenberg).

A Pogányvár a Mezőség központi részén, a Lekence-patak régészeti leletekben gazdag dombos völgyében, Mezősámsond központjától mintegy 2 km-re, a megművelt faluhatárban, egy kiemelkedő, elnyúló, napjainkban részben erdővel borított, teraszozott, környezetét uraló dombháton található. A lelőhely a 19. század végétől ismert és részben kutatott. Az őskori településen a 20. század közepén végeztek feltárásokat, majd Valeriu LAZĂR révén a 70-es években részesült nagyobb figyelemben. Az utolsó terepi kutatások 1997-ben zajlottak. Az egy vagy kéthelyiséges felszíni házak mellett földbe mélyített épületek is felszínre kerültek, amelyek nagyrészt az alsó terasz peremén helyezkedtek el, továbbá feltártak helyiségen belüli vagy azok közelében kiképzett tűzhelyeket, kemencéket és számos gödröt is. A lelőhelyről gazdag és változatos kerámia került elő, amelyet bekarcolással, benyomkodással, rátéttel és festéssel díszített különböző típusú edények alkotnak. A feltárt kőanyagban kovakövek, pattintott és főképpen csiszolt eszközök vannak. A település megmunkált csonteszköz készlete is gazdag és néhány termérsz tárgy is előfordult. A lelőhely a Kr. e. 3. évezredben, előbb a rézkorban (Coțofeni-kultúra), majd a kora bronzkorban (Schneckenberg-kultúra) volt lakott.

[S.B.]

The Pagan Fortress lies on a presently partially deforested, elongated and terraced promontory which dominates the landscape. Situated in the centre of the Transylvanian Plain, in a hilly part of the Lechința River Valley, in a region rich in archaeological sites, the site lies 2 km from the centre of Șincai commune, in an agricultural area. Known and superficially investigated at the end of the 19th century and later in the middle of the 20th century, the site on two plateaus received increased attention from the 1970s, with the excavations of Valeriu LAZĂR, whose last field surveys took place in 1997. Hearths, kilns and pits situated inside or outside the buildings were unearthed together with surface structures with one or two rooms and pit houses, mostly placed at the margin of the lower plateau. The site yielded a large quantity of pottery, displaying several forms with incised, impressed, relief and painted ornaments. The stone tools were mainly made of flint, in some cases produced using hard-hammer percussion, although the majority of the utensils were ground. Several bone tools and a few native copper objects are also known from the settlement. The site was inhabited during the 3rd millennium BC, in the Copper Age (Coțofeni culture) and then in the Early Bronze Age (Schneckenberg culture).

Valeriu LAZĂR, *Așezarea Coțofeni de la Șincai* (jud. Mureș), *Marisia*, VII, 1977, p. 17–56.

Valeriu LAZĂR, *Așezarea Coțofeni de la Șincai* (jud. Mureș) (II), *Marisia*, VIII, 1978, p. 35–56.

Sándor BERECKI-Áldor Csaba BALÁZS, Discoveries belonging to the Schneckenberg Culture from Șincai, Transylvania, IN:

Sándor BERECKI-Rita E. NÉMETH-Botond REZI (eds.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș*, Bibliotheca Mvsei Marisiensis, Seria Archaeologica, IV, 2011, p. 59–76.

SILVAȘU DE JOS / ALSÓSZILVÁS [Hațeg / Hátszeg], HD
Dealul Țapului / Kecskés-domb

Coama de deal se află la nord de localitate, spre Ocolîșu Mare, pe pășunea din apropierea drumului de exploatare, la cumpăna bazinelor hidrografice ale râurilor Strei și Cerna. Cercetările au fost inițiate de Sabin A. LUCA în 2006. Zona a ieșit în evidență datorită numeroaselor urme de prelucrare a silexului din paleoliticul mijlociu, fiind documentate și posibile ateliere din această epocă. Aici au fost identificate în total șapte movile naturale, dintre care trei ușor mai înalte, cu diametrul de aprox. 20 m, pe când movilele mai mici au diametrul de 7–12 m. Movilele 2–5 au fost investigate prin sondaje și secțiuni. Movi-la M1, parțial afectată de amenajarea drumului, a fost cercetată în totalitate, urmele arheologice constând dintr-un complex cu caracter ritual – cenotaf – cu mai multe vase și mai multe gropi. Movi-la M4 era un mormânt tumular de inhumatie. Complexele cu caracter ritual și funerar de pe movile au fost datate în eneoliticul final (cultura Coțofeni, faza III). În apropiere au fost observate și urmele unui posibil sistem defensiv format din mai multe șanțuri și valuri.

[S.B.]

A lelőhely egy hegygerincen van, amely a településtől északra, Nagykörös irányában, a fakitermelő út melletti legelőkön, a Sztrigy és Cserna folyók vízválasztóján található. A kutatásokat Sabin A. LUCA kezdeményezte 2006-ban, a terület először a középső paleolit kovafeldolgozásra utaló adatok révén vonta magára a figyelmet. A későbbi ásatások erre az időszakra keltezhető műhelyek nyomát is jelezték. A dombháton az őskőkori lelőhelyen kívül összesen hét halom figyelhető meg, ezek közül három kissé magasabb, átlagosan kb. 20 m átmérőjű, míg a kisebb halmok átmérője 7–12 m. Az M2–5 halmokat szondázással és kutatóárokakkal vizsgálták. Az M1-es halmot, amelyet a mezei út részben bolygatott, teljes egészében feltárták, és egy, több edényt is tartalmazó rituális objektumot – *kenotáfiumot* – valamint néhány gödröt dokumentáltak. Az M4-es

objektum csontvázas halomsír volt. A halmokon feltárt rituális és temetkezési objektumok a késő rézkorra (Coțofeni-kultúra, III. fázis) keltezhetőek. A közelben több, árokkal és sáncsal ellátott védőrendszer létezése is feltételezhető.

[S.B.]

The ridge is situated north of the locality, in the direction of Ocolîșu Mare, on pastures close to an access road, on the watershed of the Strei and Cerna Rivers' hydrographical basins. Research was initiated by Sabin A. LUCA in 2006. The region stands out due to the numerous traces of flint tool-production from the Middle Palaeolithic. Later excavations brought to light traces indicating the presence of possible contemporary workshops. Seven natural mounds were identified here; three were slightly higher, approximately 20 m in diameter, while the smaller mounds were 7–12 m in diameter. Mounds 2–5 were investigated using archaeological trenches and sampling. Mound M1, partially affected by the road, was researched entirely and revealed archaeological traces consisting of a few pits and a ritual feature – a cenotaph containing several vessels. Mound

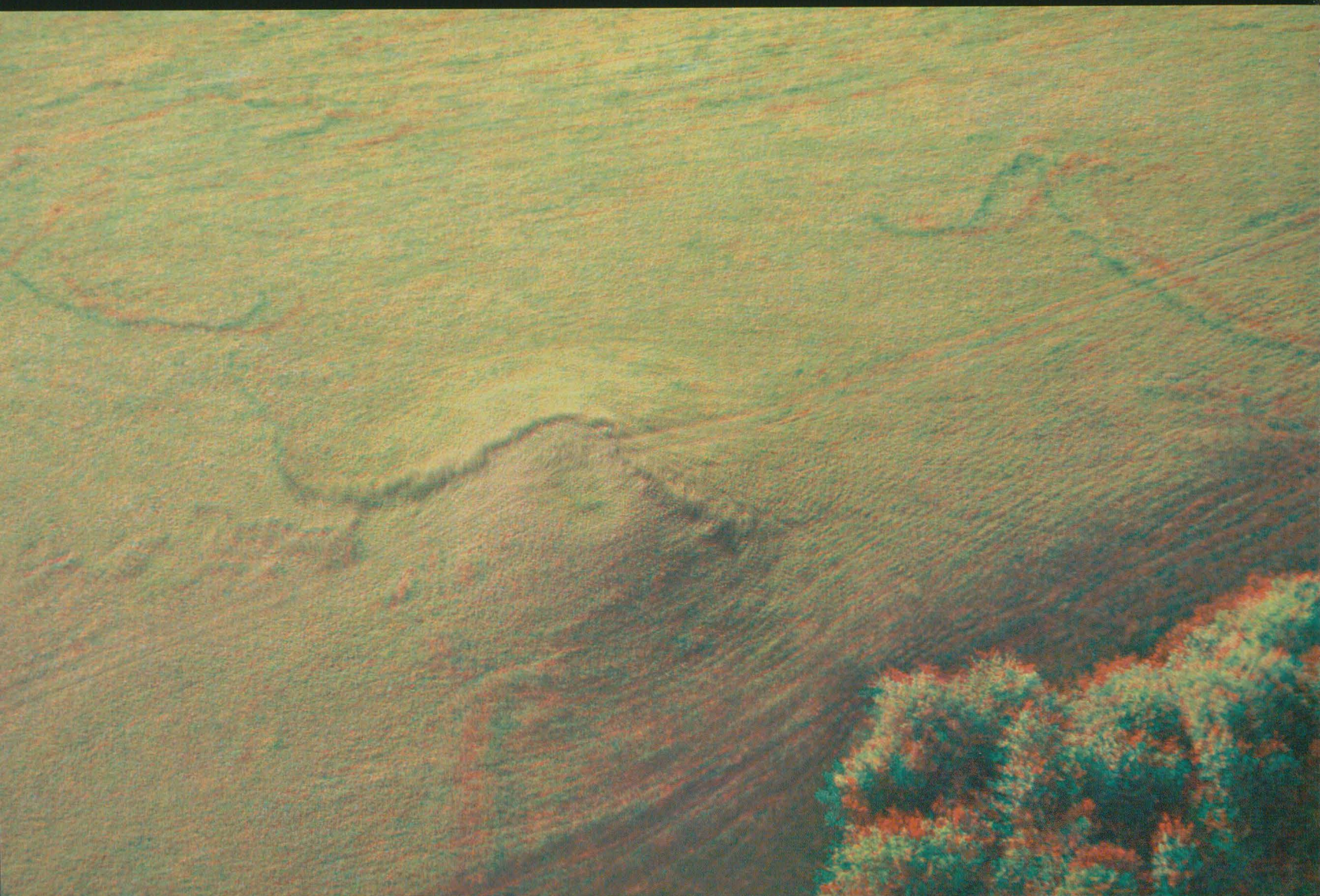
M4 was an inhumation tumulus grave. The ritual and funerary features from the mounds were dated to the Late Copper Age (Coțofeni culture, IIIrd phase). Traces of a defensive system formed by several ditches and ramparts were observed in the neighbourhood.

Sabin A. LUCA–Cristian C. ROMAN–Dragoș DIACONESCU–Delia M. ROMAN–Sorin TÎNCU, Silvașu de Jos, or. Hațeg, județul Hunedoara, *Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania 2006, 2007*, p. 334–335.

Sabin A. LUCA–Dragoș DIACONESCU–Florian DUMITRESCU–CHIOAR–Gheorghe V. NATEA–Vasile PALAGHIE–Raluca M. TEODORESCU–Cristian C. ROMAN–Sorin TÎNCU–Aurelian RUSU, Silvașu de Jos, oraș Hațeg, județul Hunedoara, *Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania 2010, 2011*.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

ARIUȘD / ERŐSD [Araci / Árapatak], CV
Necropola tumulară / Halomsíros temető / Tumulus cemetery

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

La est și sud-est de localitatea Ariușd, pe creasta sudică a Munților Baraolt, se găsesc urmele unei necropole tumulare. Descoperită recent cu ocazia unor periegeze arheologice, necropola se compune dintr-un număr de 15 movile, aliniate pe o distanță de cca. 5 km de-a lungul crestei. Dimensiunile tumulilor sunt variate. Cei mai mari, dispuși în mod izolat pe înălțimi, au diametrul de 15–18 m și înălțimea în medie de 2 m. Tumuli mai mici, cu diametrul de 5–8 m și a căror înălțime rareori depășește 1 m sunt dispuși de regulă în grupuri de câte 2–3, pe porțiuni mai joase ale crestei muntoase. Observațiile făcute cu ocazia periegezelor indică faptul că inițial necropola a cuprins mai multe movile, unele fiind aplatizate de-a lungul timpului. Pe teritoriul necropolei nu s-au efectuat săpături arheologice până în prezent. Pe baza analogiilor cunoscute din sud-estul Transilvaniei, ca cele de la Brăduț sau Ocland, necropola se datează în bronzul timpuriu și se leagă, probabil, de așezarea de aceeași epocă, de pe Dealul Tyiszk.

Erdősd falutól keletre és délkeletre, a Baróti-hegység gerincvonulatán egy halomsíros temető nyomai látszanak. A nemrégiben, terepbejárások alkalmával felfedezett lelőhelyen összesen 15, a hegygerincen mintegy 5 km hosszan sorakozó halom figyelhető meg. A halmok mérete igen változatos. A legnagyobb, magas hegycsúson egymagukban álló halmok átmérője 15–18 m, magasságuk átlagosan 2 m. A kisebb, 5–8 m átmérőjű és 1 m magasságot ritkán meghaladó halmok általában kettes-hármas csoportokban sorakoznak, a hegygerinc alacsonyabban fekvő részein. A terepbejárások során tett megfigyelések alapján úgy tűnik, hogy a temetőben eredetileg több, mostanra már teljesen lelapult halom is állt. A lelőhelyen régészeti ásatást napjainkig nem folytattak. A Délkelet-Erdély területéről, például Bardóc vagy Homoródoklánd határából ismert párhuzamok alapján a temetőt valószínűleg a kora bronzkorban alapították és nem kizárt, hogy kapcsolatban állt a Tyiszk-hegyen létezett, hasonlókorú településsel.

Traces of burial mounds can be found east and south-east of Ariușd Village, on the southern ridge of the Baraolt Mountains. Discovered recently during field-walks, the cemetery consists of 15 mounds aligned along the ridge at a distance of approximately 5 km from each other. The dimensions of the barrows vary. The largest ones, positioned alone on peaks have a diameter of 15–18 m and an average height of 2 m. The diameter of the smaller tumuli is 5–8 m and the height rarely exceeds 1 m; they are usually found in groups of two or three on the lower parts of the mountain ridge. The observations made during field-walking indicate that initially the cemetery contained more mounds, flattened over time. The territory of the necropolis has not been archaeologically researched until now. Based on analogies south-eastern Transylvania – from Brăduț or Ocland – the cemetery dates from the Early Bronze Age and may be connected to the contemporary settlement on Tyiszk Hill. [S.J.Sz.]

Stereoscopy și imagini anaglife

Stereoscopia este o tehnică imagistică prin care este creată iluzia adâncimii într-o imagine. Același proces apare în creierul uman când imagini separate și parțial suprapuse, transmise de la ochi, sunt interpretate tridimensionale. Primul stereoscop a fost inventat de Sir Charles WHEATSTONE în 1838, aparatul fiind capabil să arate perspective diferite ale ochiului stâng și ale celui drept într-o imagine ce prezenta efectul de adâncime. Această metodă este utilizată în cadrul fotografiei aeriene pentru cartarea reliefului terestru și a obiectelor de la sol.

În cazul tehnicii anaglife fotografiile făcute din puncte distincte sunt prezentate cu două nivele de culoare în aceeași imagine. Aceste culori sunt de regulă roșu și cian, așa cum apar în imaginile noastre. Dacă ne uităm prin ochelari cu lentile în aceste culori, preferate pentru filtre de culoare, aceste imagini sunt văzute tridimensional de creierul nostru. Wilhelm ROLLMANN a fost cel care a aplicat primul această metodă în anul 1853 la Leipzig. Tehnica a fost pentru prima dată utilizată în arheologia aeriană în catalogul firmei Hansa din 1938, fiind o procedură utilă și spectaculoasă, în special în cercetarea monumentelor, fortificațiilor și tumulilor. Condițiile favorabile necesare pentru o imagine anaglifă bună obținută prin fotografie aeriană oblică sunt o direcție și o latitudine a zborului cât mai stabile posibil, iar în plus fotografiile sunt făcute cu mici schimbări în unghiul camerei.

A sztereoszkópia és az anaglif képek

A sztereoszkópia azokat a képalkotási eljárásokat jelöli, amelyek révén egy képpel a térlátás hatása kelthető. A látás folyamatában is ez játszódik le, amikor a szemek kissé eltolt érzékeléseit az agy térlátású képpé állítja össze. Sir Charles WHEATSTONE 1838-ban

készítette az első sztereoszkopikus szemüveget, amelynek segítségével a két szem számára külön-külön előállított kép három dimenzióban volt megfigyelhető. A módszert a légi fényképezésben, illetve térképészetben a domborzat és a tereptárgyak feltérképezésére hasznosították.

Az anaglif módszer esetében a két eltérő nézőpontú kép, különböző színréteggel jelenik meg ugyanabban a képtérben. Ez a két szín általában a vörös és a ciánkék, ahogy az általunk bemutatott példák esetében is látható. Ha ennek megfelelő színreztű szemüveggel nézzük ezeket a képeket, akkor a szinkritakarást felhasználva agyunk a különböző nézőpontú képeket kiszűri és térhatásúvá alakítja. A módszert első ízben Wilhelm ROLLMANN valósította meg 1853-ban Lipcsében. A régészeti célú légi fényképezés esetében leginkább álló emlékek, sáncok, földvárak és halmok tanulmányozására használatos, látványos eljárás, először a Hansa cég 1938-ban megjelent katalógusában alkalmazták. Ferde tengelyű légi fotózásnál lehetőleg egyenes vonalú és magasságú repülés mellett, viszonylag alacsony szögeltéréssel készített képpárok alkalmazása anaglif képek előállítására.

Stereoscopy and anaglyph images

Stereoscopy refers to imaging techniques used to create an illusion of depth in an image. The same process occurs in the human mind when the separate, slightly offset images transmitted from the eyes are rendered in a 3D view. The first stereoscope was invented by Sir Charles WHEATSTONE in 1838. The device was able to show the different views of the left and right eyes on an image with the depth effect. This method is used during aerial photography and mapping of surface relief and objects on the ground.

The anaglyph technique involves images taken from distinct viewpoints, shown with two colour layers on the same picture. These colours are usually red and cyan, as can be seen in these images. If we look through such colour-coded glasses, intended to filter colour, these images will be seen by our minds in 3D. Wilhelm ROLLMANN applied this method for the first time in 1853 in Leipzig. The technique was first used in aerial archaeology in the catalogue of the Hansa GmbH in 1938; it is a useful and spectacular approach, especially in research on monuments, earthworks and barrows. The conditions most favourable to conveniently produce an anaglyph image made using oblique aerial photographs are the steadiest line and latitude of flight as possible; in addition, pictures are taken with small changes in the angle of the camera. [L.R.]

ARIUȘD / ERŐSD [Araci / Árapatak], CV
Cetatea Csókás / Csókás-vár

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Situată în sud-estul Transilvaniei, în vecinătatea nordică a localității Ariușd, stațiunea arheologică se află pe un promontoriu alungit al Munților Baraolt, care se ridică deasupra luncii Oltului, mărginit pe trei laturi de pante înclinate și prăpastii. Menționată în literatura geografico-istorică din secolul al 19-lea, stațiunea a fost cercetată doar cu ocazia unor periegeze arheologice, respectiv printr-un sondaj de dimensiuni reduse efectuat de Zoltán SZÉKELY în 1980. Cercetările indică existența, pe platoul întins al Muntelui Csókás, a unei așezări a culturii Gáva-Holihrad din prima epocă a fierului (începutul mileniului 1 î. Hr.), întărită pe latura nord-estică cu un șanț și val. La sfârșitul secolului al 19-lea pe teritoriul acestei așezări s-a descoperit un celt de bronz. În cursul săpăturilor s-a dezvelit și un mormânt de incinerare datând din epoca romană (secolele 2–3 d. Hr.), având ca inventar ceramică, arme și o fibulă de bronz. În secolele 10–11 la extremitatea sudică al promontoriului s-a construit o fortificație constând dintr-un val de pământ (vizibil în fotografia aeriană), suprapus ulterior în cursul secolului 12 de un zid de piatră cu mortar. Cetatea a fost distrusă probabil în perioada invaziei mongole din 1241–1242. Urmele se pot observa și în zilele noastre pe marginea sud-vestică a platoului.

A régészeti lelőhely Délkelet-Erdélyben, Erősd falu északi szomszédságában található, a Baróti-hegység egyik hosszúkas, előreugró nyúlványán. A mintegy 25 m magasan, az Olt völgye fölött emelkedő hegytetőt három oldalról meredek falú vízmosások és szakadékok határolják. A 19. századi földrajzi-történeti irodalomban említett lelőhelyet mostanáig csupán terepbejárásoknak valamint SZÉKELY Zoltán kisebb méretű, 1980-ban végzett szondázó ásatásának köszönhetően ismerjük. Az említett kutatások adatai alapján a Csókás kiterjedt fennsíkján a kora vaskorban (a Kr. e. első évezred elején) a Gáva-Holihrad-kultúra nagyméretű, északkeleti sarkán árokkal és sánccal erősített települése létezett, amelynek területéről a 19. század végén, szórványleletként, egy bronz tokos-füles balta is előkerült. Az ásítás alkalmával egy római kori, Kr. u. 2–3. századokra keltezett, mellékletként edényeket, fegyvereket valamint egy bronz fibulát tartalmazó, hamvasztásos temetkezést is feltártak. A 10–11. század folyamán a magaslat déli végében sánccal kerített erődítmény épült (ez a terület látható a légi felvétel előterében), majd ennek helyére, a 12. században kőfallal kerített várat emeltek. A vár valószínűleg az 1241–1242-es tatárjárás folyamán pusztult el. Nyomai részben ma is megfigyelhetők a Csókás délnyugati peremén.

Situated in south-eastern Transylvania, in the northern vicinity of Ariușd Village, the archaeological site lies on an elongated promontory of the Baraolt Mountains, above the Olt River valley, flanked on three sides by steep slopes and ravines. Already mentioned in the geographical-historical literature of the 19th century, the site was researched during field-walks and a small test excavation carried out by Zoltán SZÉKELY in 1980. Research indicates the presence of a settlement from the Early Iron Age, the Gáva-Holihrad culture (beginning of the 1st millennium BC) sitting on a large plateau of Csókás Hill. It is fortified on its north-eastern side by a ditch and a rampart. A socketed axe was discovered at the end of the 19th century within the settlement area. During excavations, a Roman cremation grave from the 2nd–3rd century AD was revealed; the grave good inventory consisted of pottery, weapons and a bronze brooch. A fortress was built on the southern extremity of the promontory in the 10th–11th centuries (also visible on the aerial photograph); stone walls with mortar were later superimposed on its earthen walls in the 12th century. The fortress was probably destroyed during the Mongol invasion in 1241–1242. Traces of it can be observed nowadays on the south-western margin of the plateau.

MERA / MÉRA [Baciu / Kisbács], CJ
Dealul Cetății / Várhegy

În nord-vestul Podișului Transilvaniei, la aproximativ 2 km nord de satul Mera, pe Dealul Cetății, se află o mică fortificație apărată spre nord de un șanț, marginea platoului fiind înconjurată de o circumvalație de pământ. Primele cercetări de suprafață au fost efectuate de Kurt HOREDȚ în anii 1950 și de István FERENCZI în anii 1970 când au fost descoperite fragmente ceramice din epoca bronzului și răzleț din secolul 4–6 d. Hr. În urma cercetărilor de teren din 2009 întreprinse de József NAGY pe suprafața fortificației au fost descoperite câteva fragmente ceramice medievale, fără a fi identificate materiale din alte epoci. Datarea elementelor de fortificație nu poate fi precizată în absența săpăturilor arheologice.

Az Erdélyi-medence északnyugati részén, Méra falutól körülbelül 2 km-re északra, a Várhegy nevű dűlőben egy kisméretű erődítmény található, amelyet északról árok, a peremén sánc vesz körül. A lelőhelyen az első terepbejárásokat az 1950-es években Kurt HOREDȚ, majd a 70-es években FERENCZI István végezték, amelynek során bronzkori és Kr. u. 4–6. századi kerámiatöredékek kerültek elő. Az erődítésen NAGY József 2009-ben végzett terepbejárásai során csupán középkori kerámiatöredéket talált, a korábban említett korokból nem kerültek elő leletek. A kutatás jelenlegi állapotában az erődítés kora nem állapítható meg.

The small fortification is located in the north-western part of the Transylvanian Basin, approximately 2 km north of Mera Village, on Cetății Hill. The site is defended on the north by a ditch, while the edge of the plateau appears to have been surrounded by an earthen circumvallation. The first field-walks were carried out by Kurt HOREDȚ in the 1950s and István FERENCZI in the 1970s, when they recorded Bronze Age pottery as well as a few finds from the 4th–6th century AD. During the field-walks carried out by József NAGY in 2009, a few medieval ceramic fragments were found on the ground surface of the fortress. Materials from the earlier periods are lacking. The dating of the fortification elements cannot be precisely determined since the site has never been excavated.

[J.G.N.]

SĂVĂDISLA / TORDASZENTLÁSZLÓ, CJ
Cetatea Păuca / Póka vára

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Situată la 2,1 km de centrul comunei Săvădisla în stânga drumului spre Lita, *Cetatea Păuca* este un promontoriu de deal lung de cca. 290 m, protejat natural pe trei laturi. Cu punctul cel mai înalt de 598 m în extremitatea sud-vestică, platoul are o poziție dominantă datorită diferenței de altitudine relativă de 45 m față de mediul înconjurător. În 1450 vicevoievodul Ardealului Márkus HEREPEI a dispus construirea unei capele în acest loc, de unde provine denumirea *Cetatea Păuca* în tradiția populară. Punctul a fost menționat de János XÁNTUS cu ocazia excursiilor efectuate prin anii 1950 în împrejurimile Clujului. István FERENCZI îl introduce mai târziu în circuitul științific ca așezare de epoca bronzului sau prima epocă a fierului pe baza fragmentelor ceramice găsite cu ocazia cercetărilor de suprafață efectuate în zona de nord a platoului. Deși nu s-au putut identifica urmele sistemului de fortificare, s-a presupus existența unei fortificații de refugiu în partea sud-vestică a platoului. În 2009 și 2010 József NAGY și colegii săi au efectuat periegeze, prelevând în special fragmente ceramice medievale.

Póka vára Tordaszentlászló központjától 2,1 km-re, az Oláhléta felé vezető út bal oldalán fekvő, körülbelül 290 m hosszú, három oldalról természetesen védett dombnyúlványon található. Legmagasabb pontja 598 m, a plató délnyugati végén átlag 45 m-re emelkedik ki környezetéből, északnyugati irányban a domb ennél magasabb, északkeleti oldalát jelenleg erdő határolja. 1450-ben HEREPEI Márkus erdélyi alvajda kápolnát építtetett ezen a helyen, így kapta a dűlő a néphagyomány által őrzött *Póka-vára* nevet. A lelőhelyet XÁNTUS János említette először a Kolozsvár környékén az 1950-es években tett kirándulásai során. Később FERENCZI István ismertette, és a plató északi részén előkerült kerámia töredékek alapján a bronzkorra vagy a kora vaskorra keltezte. Bár erődítés nyomát nem sikerült azonosítania a terepen, a plató dél-nyugati csücskén menedékvárat feltételezett. 2009-ben és 2010-ben a NAGY József és kollégái által végzett terepbejárások során a rablógödrökben és a környező szántóföldeken talált középkori leletek alapján bebizonyosodott, hogy a terület a későbbi korokban is lakott volt.

Situated 2.1 km from the centre of Săvădisla commune, on the left side of the road to Lita, the *Cetatea Păuca* is a promontory of around 290 m, naturally protected on three sides. The highest point on the plateau is 598 m at its south-western extremity and occupying a dominant position due to a difference in relative altitude of about 45 m from the surrounding landscape. In 1450, the vice-voivode of Transylvania Márkus HEREPEI ordered the construction of a chapel at this place; this is the origin of the name *Cetatea Păuca* in local tradition. The site was mentioned by János XÁNTUS in his excursions made in the 1950s in the surroundings of Cluj. István FERENCZI brought it into the scientific domain as a settlement belonging to the Bronze Age or the First Iron Age based on the fragments of ceramics recovered during field-walks carried out on the northern part of the plateau. Although the traces of the system of fortification were not identified, the presence of a refuge fortification was presumed to exist on the south-western part of the plateau. In 2009 and 2010, József NAGY and his colleagues carried out some surveys, mainly collecting medieval ceramic shards.

[J.G.N.]

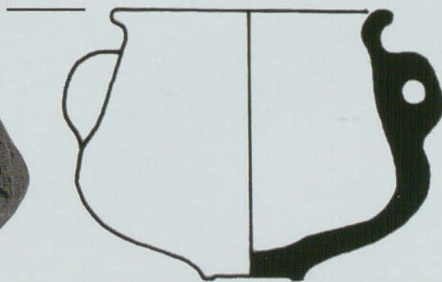

CHINARI / VÁRHEGY [Sântana de Mureș / Marosszentanna], MS
Mociar / Mocsár

Situată în centrul Câmpiei Transilvaniei, aşezarea preistorică de la Chinari se află pe malul drept al râului Mureş, la circa 1 km de localitate, pe prima terasă a râului, pe un promontoriu care se prelungeşte câteva sute de metri deasupra satului Chinari. Spre est şi vest, de-a lungul Mureşului, respectiv de valea pârâului Galambod, platoul este mărginit de pante abrupte. Aşezarea preistorică a fost identificată în anul 2007, când s-au efectuat şi primele periegeze urmate de o săpătură de salvare. Cercetările de teren au fost precedate şi de măsurători geofizice. În cele cinci secţiuni trasate au fost identificate patru complexe (gropi) arheologice, cu fragmente ceramice, cărbune, pietre arse şi fragmente de oase de animal în inventar. Aşezarea de la Chinari se datează la începutul epocii fierului din Transilvania (HaA2–HaB1).

vényben négy gödröt tártak fel, betöltésükben kerámia töredékek, elszenült fa, megégett kövek és állatcsontok voltak. A várhegyi telep az erdélyi kora vaskor elejére keltezhető (HaA2–HaB1).

The prehistoric settlement from Chinari is located on the first terrace on the right bank of the Mureş River, approximately 1 km from the village, on a few hundred metres long promontory above the village. On the eastern and western sides, along the Mureş River and the Galambod Creek's valley respectively, the terrace is bordered by steep slopes. The prehistoric site was identified in 2007 when the first field-walks and a small rescue excavation were carried out. The field surveys were preceded by geophysical measurements. Four features (pits) were identified along with pottery, ashes, burnt stones and animal bones in the five archaeological trenches. The settlement from Chinari dates from the beginning of the Transylvanian Early Iron Age (HaA2–HaB1).

[J.G.N.-B.R.]

BOBÂLNA / BÁBOLNA, CJ
Dealul Bobâlna / Bábolna-hegy

Fortificația se află la sud de comună, pe dealul care desparte valea pâraurilor Bobâlna și Lujerdiu, la o distanță de 18,5 km vest de orașul Dej. Mai demult promontoriul a fost cultivat, azi este folosit ca pășune. Înălțimea absolută este de 695 m. Situl este menționat deja la începutul secolului 20 în literatura de specialitate. Din periegezele efectuate de Endre OROSZ și István FERENCZI s-au adunat în repetate rânduri fragmente ceramice, totodată fără nici o precizare topografică este amintit și un inel sau inel de buclă din aur. Platoul este inaccesibil dinspre nord, iar în partea estică se pot observa urme de fortificare – șanț și val – cu o orientare est-vest. Limitele fortificației au fost delimitate și măsurate cu GPS în 2010 de către József NAGY și Dinu BERETEU și au fost adunate fragmente ceramice din prima epocă a fierului, de culoare roșu-neagră, lustruite și canelate (HaA–HaB).

A földvár a községtől délre, a Bábolna és Lozsárd vízválasztója fölött fekvő Bábolna-hegyen található, Déstől 18,5 km-re nyugatra. A dombtetőt korábban földművelésre, napjainkban legelőként használják. Tengerszint fölötti magassága 695 m. Már a 20. század elején említik a lelőhelyet. OROSZ Endre majd FERENCZI István terepbejárásaik alkalmával kerámiatöredékeket gyűjtöttek be, ugyanakkor egy ismeretlen körülmények között felszínre került arany gyűrűt vagy hajkarikát is említ a szakirodalom. A domb északi oldala felől megközelíthetetlen, a keleti oldalán kelet-nyugat irányú tájolással erődítési nyomok – földhányás és árok – figyelhetők meg. A hajdani település határait 2010-ben GPS segítségével NAGY József és Dinu BERETEU rögzítették, ugyanekkor kora vaskori (HaA–HaB) piros-feketé, fényezett, besímtásos kerámiatöredékeket gyűjtöttek.

The fortification is situated south of the settlement, at the watershed of the Bobâlna and Lujerdiu Creeks' valleys, on a hill located 18.5 km from the town of Dej. Formerly, the promontory was cultivated but nowadays is used as pasture. It lies 695 m above sea level. The site was already mentioned at the beginning of the 20th century when the first field-walks were carried out by Endre OROSZ and then István FERENCZI. They gathered considerable quantities of potsherds and a gold ring or hair-loop is also mentioned as coming from here although the find lacks further topographical information. The terrace is inaccessible from the north, while in the eastern part traces of fortification – a ditch and a rampart – can be observed. The perimeter of the fortification was measured using GPS in 2010 by József NAGY and Dinu BERETEU, and more reddish-black, polished and grooved Early Iron Age (HaA–HaB) pottery was collected.

Endre OROSZ, Szolnok-Dobokamegye őskori leletek repertóriuma. A Szolnok-Doboka megyei Irodalmi, Történelmi és Etnographiai Társulat I. Évkönyve, Dézs, 1900, p. 17–44.

Ștefan FERENCZI, Câteva considerații asupra problemei cetăților de pământ din Transilvania și din părțile marginase, *Apulum*, V, 1965, p. 115–126.

Kurt HOREDT, Befestigte Siedlungen der spätbronze- und der Hallstattzeit im innerkarpatischen Rumänien, *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*. 25.–29. September, 1970 Smolenice, CSSR, Bratislava, 1974, p. 205–228.

SOMEȘU RECE / HIDEGSZAMOS [Gilău / Gyalu] CJ
Dealul Cetate / Várhegy

Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului este situată pe un pînten înalt (altitudinea 660 m) aflat la confluența râurilor Someșu Rece și Someșu Cald. De-a lungul timpului pe platoul dealului au fost descoperite sporadic materiale arheologice preistorice. Săpături arheologice de mică amploare au fost efectuate în 1931 de către Sándor FERENCZI și în 1962 de către István FERENCZI. Platoul superior al dealului a fost înconjurat cu un val de pământ cu palisadă, întreaga incintă având o suprafață de circa 10 ha. Valul de pământ și nivelurile de locuire din așezare au cunoscut trei faze succesive de existență și refacere. Inventarul arheologic, constând în special din vase ceramice, indică o datare pe parcursul HaB-HaC (din a doua jumătate a secolului 9 până în secolul 7 î. Hr.), datare confirmată și de periegezele din 2003 ale studenților de la Universitatea Babeș-Bolyai. Au mai fost descoperite de asemenea fragmente ceramice neolitice (cultura Starčevo-Criș) și eneolitice (cultura Coțofeni). În sfârșit, pe platoul dealului a fost surprins și un nivel

arheologic corespunzător unei așezări dacice din sec. 2-1 î. Hr. (?) probabil fortificată. Această așezare este contemporană cu un tezaur de piese de podoaabă din argint și monede grecești și romane descoperit în apropiere la Someșu Cald în 1844.

A kora vaskori erődített település egy 660 m magasán fekvő hegynyúlványon, a Hideg-Szamos és Meleg-Szamos egyesülésénél található. Az idők folyamán a dombhátról gyakran került felszínre szórványos őskori leletanyag. Kisebb ásátások FERENCZI Sándor végzett 1931-ben, munkáját 1962-ben FERENCZI István folytatta. Kutatásai alapján a dombhát felső, közel 10 hektáros teraszát palisszáddal ellátott sánc vette körül. A védmű és a település rétegei három egymást követő megtelepedési és újjáépítési fázisról tanúskodnak. A régészeti leletanyag, amelyet zömében edénytörédek alkotnak, a Kr. előtti 9. század második fele és a Kr. előtti 7. század közötti időszakra (HaB-HaC) keltezhető, ezt a kolozsvári Babeș-Bolyai

Tudományegyetem diákjai által végzett 2003-as terepbejárások is megerősítették. A település területéről újkőkori (Körös-Starčevo-kultúra) és késő rézkori (Coțofeni-kultúra) kerámiatörédek is felszínre kerültek. Az ásások során egy Kr. e. 2-1. századra keltezhető, valószínűleg erődített dák településnek megfeleltethető réteget is azonosítottak. Ez a település egykorú a Melegszamoson 1844-ben talált, ezüstékszereket, valamint görög és római érméket tartalmazó kincslelettel.

The Early Iron Age fortified settlement is situated on a promontory (660 m altitude) at the confluence of Someșu Rece and Someșu Cald. In the

past, sporadic prehistoric archaeological materials were discovered on the plateau of the hill. Small archaeological excavations were undertaken by Sándor FERENCZI in 1931 and in 1962 by István FERENCZI. The higher plateau of the hill was surrounded by a rampart with a palisade, the whole enclosure measuring approximately 10 hectares. The rampart and the settlement layers indicate three successive phases of occupation and reconstruction. The archaeological inventory, consisting preponderantly of pottery, indicates a HaB-HaC dating (from the second half of the 9th century BC until the 7th century BC), confirmed by data from fieldwalks made in 2003 by students from the Babeș-Bolyai University. Neolithic (Starčevo-Criș culture) and Copper Age (Coțofeni culture) pottery is also mentioned as coming from the site. Finally, on the plateau of the hill an archaeological level corresponding to a probably fortified Dacian settlement from the 2nd-1st centuries BC was identified. The environs are coeval with a hoard of silver jewellery and Greek and Roman coins discovered in 1844 at Someșu Cald.

TELEAC / ÚJCSONGVAITELEP [Ciugud / Maroscsüged], AB
Grușeț, Hârburi

Fortificația este situată în sud-vestul Podișului Transilvaniei, la nord-est de satul Teleac, pe Dealul Grușeț, reprezentând ultima ramificație a Podișului Secașelor ce coboară spre lunca Mureșului. Teritoriul așezării fortificate cu o suprafață de 30 ha cuprinde numeroase toponime: *Fața Grușețului* în zona de nord-est, *Hârburi* în zona centrală; *Dâmbul Popii* și *Dâmbul Loboșului* pe latura sudică, iar punctul cel mai înalt al platoului (382 m) este numit *Jidovar*. Platoul, apărut natural în unele zone, are sistemul defensiv format din două valuri și șanțuri, poziționat pe latura nord-estică. Valul exterior are o lungime de 220 m și aparține primului nivel de locuire. Al doilea val măsoară 688 m și este prevăzut cu o poartă de acces și un bastion în colțul de sud-est. Pe celelalte laturi sistemul defensiv a fost amenajat prin ridicarea terenului și amplasarea unei palisade simple. Primele cercetări de suprafață au fost efectuate de Ioan MITROFAN, între anii 1953–1958, în urma unor descoperiri fortuite încă din 1948. Acestea au fost urmate între 1959–1960 de săpături sub conducerea lui Kurt HOREDT, Ion BERCIU și Alexandru POPA, urmate de săpăturile lui Valentin VASILIEV, I. Alexandru ALDEA și Horia CIUGUDEAN din anii 1978–1987. Cercetarea așezării fortificate a fost reluată în anul 2007 și apoi 2010–2011 în cadrul unor colaborări internaționale. Așezarea a fost intens locuită, fiind surprinse trei niveluri de locuire, ultimul fiind înregistrat pe întreaga suprafață a așezării. Au fost descoperite numeroase locuințe de suprafață și adâncite, cu vetre interioare sau exterioare, cuptoare, gropi de provizii și menajere, gropi rituale, o cantitate mare de ceramică, piese de podoabă de bronz și fier, piese cu semnificație cultică și material osteologic. Prin descoperirea a 20 tipare din piatră se poate presupune existența unor ateliere de turnat piese din bronz.

[H. Ciugudean]

Az erődítmény az Erdélyi-medence délnyugati részén, Újcsongvatelep északkeleti határában, a Grușeț nevű domboldalon található, amely a Székás-fennsík Maros völgyébe lenyúló utolsó ágát képezi. A közel 30 hektáros erődített település területéről különböző földrajzi neveket ismerünk; *Fața Grușețului* az északi és az északkeleti oldalt, *Hârburi* a központi területet, *Dâmbul Popii* és *Dâmbul Loboșului* a déli oldalt, *Jidovar* pedig a fennsík legmagasabb pontját (382 m) jelöli. A fennsíkot többnyire lejtők határolják, a fő védelmi rendszert az északkeleti oldalon található kettős sánc és árok alkotja. Az erődítmény külső földsánca 220 m hosszú volt és az első települési szinthez tartozott. A második, 688 m hosszú földsánc, a délkeleti sarkában „kapubástyával”, a település második és harmadik szintjéhez tartozott. A plató szélét egyszerű töltéssel és palánkkal erősítették meg. Az 1948-as évektől véletlenszerűen felszínre került leletek felfigyelve, az első terepbejárásokat, Ioan MITROFAN végezte 1953–1958 között. Ezt követően 1959–1960 között, Kurt HOREDT, Ion BERCIU és Alexandru POPA végzett tervátást, amelyet 1978–1987 között Valentin VASILIEV, I. Alexandru ALDEA és Horia CIUGUDEAN kutatásai követtek. A feltárások 2007-ben, majd 2010–2011-ben nemzetközi együttműködés keretében kezdődtek újra. A három települési réteggel rendelkező, intenzíven lakott település utolsó szintje az egész lelőhelyen követhető. Számos felszíni és földbe mélyített épületet dokumentáltak, beltéri vagy külső tűzhellyel, tároló és hulladék gödrökkel, rituális gödrökkel, nagy mennyiségű kerámiával, bronz és vas dísz tárgyakkal, kultikus tárgyakkal és gazdag állatsont anyaggal. A 20 darab kőből készült öntőminta alapján bronzöntő műhelyek létezését feltételezik.

[mnuai.ro]

The fortification is located in the south-western part of the Transylvanian Basin, north-east of Teleac Village, on Grușeț Hill, the last arm of the Secașelor Plateau, which descends into the Mureș valley. The territory of the fortified settlement with an area of 30 hectares includes many toponyms such as *Fața Grușețului* in the north-east, *Hârburi* in the central area, *Dâmbul Popii* and *Dâmbul Loboșului* in the south and at the highest point on the plateau (382 m) called *Jidovar*. The plateau is surrounded by steep slopes, while the defensive system of the fortification, located on the north-eastern side, is composed of a double earthen wall and ditch enclosure. The first outer earthen wall has a length of 220 m and belongs to the first level of habitation. The second 688 m long earthen wall was contemporaneous with the 2nd and 3rd levels, and it was provided with an entrance and a bastion in its south-eastern corner. On the other sides, the defensive system was established by raising the ground level and placing a simple palisade there. The first field-walks at the site were made by Ioan MITROFAN between 1953 and 1958, following the fortuitous discoveries from 1948. These were followed in 1959–1960 by systematic excavations under the leadership of Kurt HOREDT, Ion BERCIU and Alexandru POPA, then by excavations undertaken between 1978 and 1987 by Valentin VASILIEV, I. Alexandru ALDEA and Horia CIUGUDEAN. The research was resumed by an international collaboration team in 2007 and 2010–2011. The settlement was intensively inhabited, as shown by the three archaeological levels, the last being recorded over the entire surface of the settlement. Numerous surface and pit houses were discovered, with indoor and outdoor fireplaces, ovens, storage and waste pits, ritual pits, a large amount of pottery, bronze and iron ornaments, objects with cultic significance and osteological materials. The discovery of 20 stone moulds suggests the presence of bronze-casting workshops.

Kurt HOREDT–Ion BERCIU–Alexandru POPA, Săpăturile de la Teleac (r. Alba), *Materiale*, 8, 1962, p. 353–358.
Valentin VASILIEV–Ion Alexandru ALDEA–Horia CIUGUDEAN, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

FÂNTÂNELE / SZÁSZÚJÓS [Matei / Szentmáté], BN
La Gâța, Dealul Iușului

Necropola celtică de la Fântânele se află la circa 1 km est de sat, în zona deluroasă din valea râului Meleş din nordul Câmpiei Transilvaniei. Este ceea ce a doua necropolă importantă din această regiune după mai cunoscutul cimitir cercetat între 1968–1976 de la Dealul Popii. Cu ocazia unor lucrări la cariera de nisip au fost observate întâmplător vestigii funerare, descoperirile incidentale fiind urmate începând cu 1999 de săpături arheologice sistematice anuale conduse de Lucian Dan VAIDA. Până în 2011 au fost dezvelite 31 de morminte din a doua epocă a fierului, dintre care 24 de incinerare în groapă, unul de incinerare în urnă și șase de inhumare, dintre care trei în poziție chirchită. Alături

de aceste morminte au apărut și șase morminte mai timpurii, date la sfârșitul primei epoci a fierului. Inventarul mormintelor celtice constă din arme, podoabe de bronz, fier și sticlă, ustensile, piese de harnașament, ceramică, uneori în gropile sepulcrale fiind depusă și ofrandă animalieră. Necropola celtică se datează pe o perioadă aproximativă de 100 de ani, de la începutul secolului 3 î. Hr. până la începutul secolului 2 î. Hr. (LT B2–LT C1). Pe baza fotografiilor aeriene se pot constata urme de înmormântări pe întreaga suprafață a dealului.

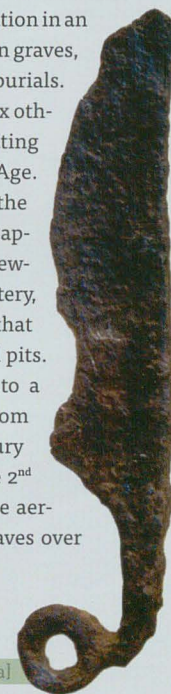
A százújősi kelta temető a falutól kb. 1 km-re, a Melles folyó völgyének dombos vidékén, a Mezőség északi részén található. A lelőhely a Pap-hegyen 1968–1976 között feltárt közismertebb temetővel együtt a második fontos kelta nekropolisz ebből a régióból. Az első temetkezésekre utaló leletekre a homokbányában folyó kitermelés közben, véletlenül bukkantak, ezt követően, 1999-től Lucian Dan VAIDA végez évente vaskori sírtártatásokat. 2011-ig 31 késő vaskori sírtártak fel, ezek közül 24 volt szórt ham-

vasztásos, egy urnás és hat csontvázas rítusú, utóbbiak közül három sírban a csontváz zsugorított helyzetben volt. A kelta sírok mellett további hat, a kora vaskor késői szakaszára keltezhető temetkezés is feltártak. A kelta sírok melléklet fegyverek, bronz, vas és üveg ékszerek, használati eszközök, lószerszámok és agyagedények képezték, továbbá a sírgödörökbe gyakran került ételmelléklet is. A kelta temető közel 100 éves időszakra keltezhető a Kr. e. 3. évszázad elejétől kezdődően a Kr. e. 2. század elejéig (LT B2–LT C1). A légi felvételek alapján a domb nagy részén megfigyelhetők temetkezési nyomokra utaló foltok.

The Celtic cemetery from Fântânele lies at about 1 km from the village, in the hilly region stretching from the valley of the Meleş River, in the northern part of the Transylvanian Plain. It is the second most important cemetery from the region after the better known one from Dealul Popii researched between 1968 and 1976.

During sand quarrying, several traces of funerary rites were observed. Beginning in 1999, these chance discoveries were followed by systematic archaeological excavations lead by Lucian Dan VAIDA. Up until 2011, 31 Late Iron Age graves had been unearthed, 24 containing cremated bones. One burial comprised a cremation in an urn while six were inhumation graves, including three crouched burials. Together with these graves, six other earlier ones were found dating to the end of the Early Iron Age. The grave good inventory of the Celtic graves contained weapons, bronze, iron and glass jewellery, utensils, harnesses, pottery, sometimes animal offerings that were also placed in the burial pits. The cemetery can be dated to a period of about 100 years, from the beginning of the 3rd century BC until the beginning of the 2nd century BC (LT B2–LT C1). The aerial photo reveals traces of graves over the entire territory of the hill.

[L.D. Vaida]

Lucian D. VAIDA, Cimitirul celtic de la Fântânele (punctul „La Gâța”) – informare privind cercetările arheologice, *Arhiva Someșană*, 2, 2003, p. 11–18.
Lucian D. VAIDA, Preliminary considerations regarding the Celtic cemetery from Fântânele (the point – La Gâța), IN: Valeriu SÎRBU–Lucian D. VAIDA (eds.), *Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe*. Proceedings of the 9th International Colloquium of Funerary Archaeology Bistrița, 9–11 May 2008, Cluj-Napoca, 2009, p. 237–246.

JIGODIN / CSÍKZSÖGÖD [Miercurea Ciuc / Csíkszereda], HR
Piscul Cetățuia / Kisvártető

Stațiunea arheologică este situată la 500 m vest de Jigodin, pe malul drept al Oltului, pe un promontoriu cu baza stâncoasă având forma ovală, mărginit pe trei laturi de maluri abrupte. În direcția sud-vest înălțimea se leagă de muntele învecinat cu o șa îngustă. Pe marginile vestice, sudice și estice ale platoului se observă urmele unei fortificații constând dintr-un val cu lățimea de 6–8 m și înălțimea de 7,5 m în exterior, distrusă probabil pe latura nordică cu ocazia unor surpări. Situl, menționat în literatura de specialitate din secolul al 19-lea, a fost cercetat prin perieghete de István FERENCZI, apoi prin săpături conduse de Mihail MACREA, Zoltán SZÉKELY (1950) și Viorica CRIȘAN (1996). Săpăturile au demonstrat existența unei fortificații din secolele 3–2 î. Hr., construită din pământ și lemn, suprapusă de o cetate cu zid de piatră. Au fost cercetate locuințe dacice de suprafață, prevăzute cu vetre circulare, cu un bogat material arheologic alcătuit în principal din ceramică modelată cu mâna și la roată. Pe teritoriul sitului s-au găsit și urme răzlețe de locuiri din epoca bronzului mijlociu (cultura Wietenberg) și epoca romană. S-au descoperit și câteva monede romane imperiale din secolele 2–3 d. Hr.

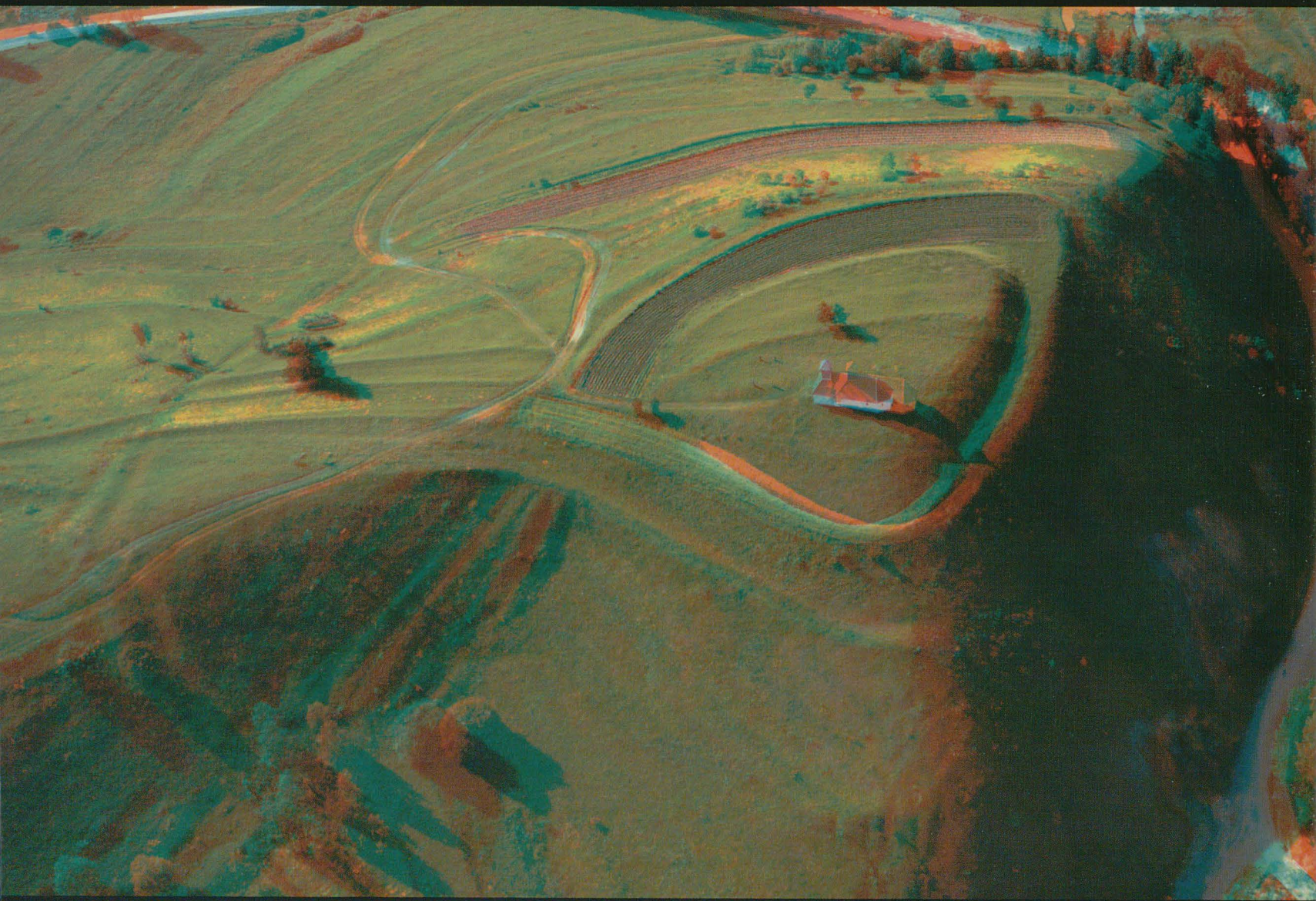

A régészeti lelőhely az Olt jobb partján, Csíkszögödtől 500 m-re nyugatra található, egy ovális alakú, három oldalról meredek partfalakkal határolt, sziklás magaslaton. A magaslat délnyugati irányban keskeny nyereggel csatlakozik a szomszédos hegylábhoz. A tető nyugati, déli és keleti oldalán 6–8 m szélességű, külső felén 7,5 m magas sáncból álló erődítés nyomai látszanak, északi oldala valószínűleg a martomlások következtében pusztult el. A 19. századi szakirodalomban is említett lelőhelyen elsőként FERENCZI István végzett módszeres terepbejárást, majd Mihail MACREA, SZÉKELY Zoltán (1950) és Viorica CRIȘAN (1996) vezettek ásatásokat. A feltárások egy Kr. e. 3–2. századi, föld-fa erődítmény meglétét igazolták, amelyre a Kr. e. 1. század folyamán egy kőfallal övezett vár épült. A várban kör alakú tűzhellyel ellátott dák lakóházak voltak, igen gazdag, többségében korongolt és kézzel

formázott kerámiából álló leletanyaggal. A lelőhelyen középső bronzkori (Wietenberg-kultúra) és római kori településnyomok is napvilágot láttak. A római császárkori érmek a Kr. u. 2–3. századra keltezhetők.

The archaeological site is situated 500 m from Jigodin, on the right bank of the Olt River, on an oval promontory with a rocky base, bordered on three sides by steep slopes. To the south-west the hill is connected with the adjacent mountain by a narrow ridge. Traces of the fortification, consisting of a 6–8 m wide and 7.5 m high rampart can be observed on the western, southern and eastern edges of the terrace. It was, probably destroyed on its northern side by landslides. The site, already mentioned in the literature in the 19th century, was researched during field-walks carried out by István FERENCZI, followed by the excavations of Mihail MACREA, Zoltán SZÉKELY (1950) and Viorica CRIȘAN (1996). The excavations demonstrated the existence of a fortification from the 3rd–2nd centuries BC, built of earth and timber, superimposed by a stone wall fortification. Dacian surface dwellings with circular hearths were also revealed. There was a rich archaeological material consisting mainly of wheel-thrown and hand-made pottery. Scattered traces of Middle Bronze Age (Wietenberg culture) and Roman settlements were also found on the territory of the site. In addition, a few coins from the Roman Imperial period dated to the 2nd–3rd centuries AD were recovered.

RACU / CSÍKRÁKOS [Siculeni / Madéfalva], HR
Dealul Bogát / Bogát-tető

În centrul Depresiunii Ciucului de Sus, la 500 m vest de satul Racu, pe malul drept al Oltului se ridică o înălțime cu baza stâncoasă, mărginită de pante abrupte. Pe latura sa sud-vestică, dealul se leagă de platoul învecinat cu o șa. Pe această porțiune se observă urmele unui șanț de apărare cu traseul arcuit. Pe platoul înălțimii, mărginită de terase artificiale înguste, se ridică o capelă de mici dimensiuni, construită în secolul al 17-lea. Potrivit observațiilor lui Balázs ORBÁN, în a doua jumătate a secolului 19 pe marginea platoului se observau urmele unui val și unui șanț, iar în interiorul valului un zid de piatră circular, cu lungimea de 220 m. Aceste urme de fortificație nu se mai observă pe suprafața sitului în zilele noastre. Periegezele arheologice efectuate pe teritoriul dealului au demonstrat existența, pe vârful și terasele dealului Bogát, a unor așezări din epoca bronzului (cultura Wietenberg), prima vârstă a fierului (cultura Gáva-Holihradý), respectiv dacice. S-au descoperit numeroase fragmente ceramice, chirpici și zgură de fier. De pe teritoriul stațiunii provine și un tezaur alcătuit din denari romani de argint din epoca imperială.

[S.J.Sz.]

A Felcsíki-medence központi részén, Csíkrákostól 500 m-e nyugatra, az Olt jobb partján, meredek oldalakkal határolt, sziklás magaslat emelkedik. Délnyugati részén a magaslat keskeny nyereggel csatlakozik a szomszédos hegylábhoz, amelyen egy félköríves vonalú védőárok nyomai látszanak. A keskeny, mesterséges teraszok által övezett dombtetőn egy 17. században épített kápolna áll. A 19. század második felében, ORBÁN Balázs megfigyelései alapján, a magaslat peremét sánc és védőárok, valamint a sánc belső oldalán kőfal vette körül. Ezek az erődítésnyomok ma már nem láthatók a lelőhely felszínén. A régészeti terepbejárások alkalmával megtalált nagyszámú edénytöredék, paticsdarab és vassalak alapján a Bogát-tetején középső bronzkori (Wietenberg-kultúra), kora vaskori (Gáva-Holihradý-kultúra) és dák települések voltak. A lelőhelyről egy császárkori, ezüst dénárokból álló pénzlelet is napvilágot látott.

In the centre of the Upper Ciuc Depression, 500 m west of Racu Village, on the right bank of the Olt River, rises a rocky hill with steep slopes. On its south-western side the hill is connected to the adjacent terrace by a ridge. Traces of a semi-circular defensive ditch can be observed on this area. A small chapel built in the 17th century can be seen on the terrace at this, bordered by narrow artificial terraces as well as traces of a ditch and rampart on the margin of the plateau and a 220 m, circular stone wall inside the rampart according to observations by Balázs ORBÁN from the second half of the 19th century. These fortification traces are no longer visible on the surface of the site. The archaeological field-walks over the area uncovered a considerable quantity of pottery, wattle-and-daub fragments and iron slag, demonstrating the presence of Bronze Age (Wietenberg culture), Early Iron Age (Gáva-Holihradý culture) and Dacian settlements on the top and terraces of Bogát Hill. A hoard consisting of silver denarii from the Roman Imperial period is also known to have come from the territory of the site.

Alexandru FERENCZI, Cetăți antice în județul Ciuc, *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania*, vol. IV, 1932–1938 (1938), p. 235–352.

Valeriu CAVRUC (red.), *Repertoriul arheologic al județului Harghita, Sfântu Gheorghe*, 2000, p. 214–215.

SIGHIȘOARA / SEGESVÁR, MS
Wietenberg

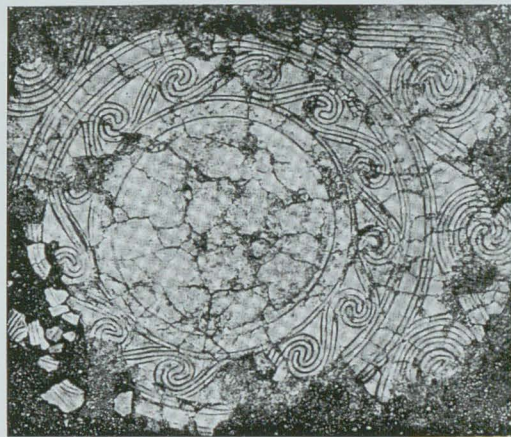
Situl arheologic se află situat pe un promontoriu de formă triunghiulară care se înalță deasupra râului Târnava Mare. Cercetările arheologice s-au efectuat în mai multe etape în anii 1902–1904 (Carl SERAPHIN), 1938 (Kurt HOREDȚ), și 1991–1995 (Ioan ANDRIȚOIU, Aurel RUSTOIU). Platoul superior al dealului a fost locuit încă din epoca bronzului, nivelurile arheologice ale așezării respective fiind însă distruse aproape în totalitate de amenajările din a doua vârstă a fierului. Cu toate acestea ea constituie situl eponim al unei importante culturi a epocii bronzului din Transilvania: cultura Wietenberg. Așezarea dacică s-a întins atât pe platoul superior al dealului cât și pe terasa amenajată pe panta de vest. Platoul superior a fost fortificat cu un șanț și un val de pământ cu palisadă. Complexele de locuire sunt reprezentate de locuințe adâncite și de suprafață, alături de gropi și anexe gospodărești. Atât în așezare, cât și în afara ei, au fost identificate și gropi rituale, unele dintre ele conținând schelete umane. Inventarul așezării dacice este compus din vase ceramice (unele dintre ele de bună calitate, cum este cazul vaselor pictate sau al bolurilor cu decor în relief), unelte de

fier, podoabe și piese de vestimentație, monede de argint grecești și romane, etc. Așezarea dacică și-a început existența în a doua jumătate a sec. 2 î. Hr., iar evoluția ei s-a încheiat la începutul sec. 2 d. Hr.

[A.R.]

A régészeti lelőhely a Nagyküküllő fölél magas-ló háromszög alakú hegynyúlványon található. Feltárásokat több alkalommal is végeztek, 1902 és 1904 között (Carl SERAPHIN), 1938-ban (Kurt HOREDȚ) valamint 1991 és 1995 között (Ioan ANDRIȚOIU, Aurel RUSTOIU). A felső plató a bronzkortól kezdődően volt lakott, de a településhez tartozó régészeti rétegeket teljes mértékben elpusztították a késő vaskori megtelepedés létesítményei. Ennek ellenére a lelőhely egy fontos erdélyi bronzkori kultúra, a Wietenberg-kultúra névadó telepe. A dák település a dombhát felső platóján, valamint a nyugati lejtőn mesterségesen kiképzett teraszon található. A felső teraszt árokból és paliszáddal ellátott sáncból álló erődítmény vette körül. A lakóépületeket földbe mélyített kunyhók és felszíni házak alkották, melyekhez melléképületek és gödrök tartoztak. A településen és környékén több rituális gödör is napvilágra került, amelyek közül néhány emberi csontvázakat is tartalmazott. A településről előkerült leletanyagot kerámia (köztük kimagasló minőségű festett edények, illetve rátétdíszes tálak), vasszerszámok, ékszerek és ruhatartozékok, görög és római ezüst érmék, stb. jellemzik. A dák települést a Kr. e. 2. század második felében alapították, pusztulása a Kr. u. 2. század elejére tehető.

[K. Horedt]

The archaeological site is situated on a triangular promontory which arises above the Târnava Mare River. Archaeological excavations were carried out in several periods, between 1902 and 1904 (Carl SERAPHIN), in 1938 (Kurt HOREDȚ) and between 1991 and 1995 (Ioan ANDRIȚOIU and Aurel RUSTOIU). The upper plateau of the hill was inhabited from the Bronze Age onwards, but the archaeological layers of the respective settlement were almost totally destroyed by the works from the Late Iron Age. Even so, this is the eponymous site of one of the most important Transylvanian Bronze Age cultures, the Wietenberg culture. The Dacian settlement lies on a western artificial terrace and on the upper plateau of the hill, which was fortified with a ditch and an earthen rampart with palisade. The unearthed structures include pit-houses and surface dwellings as well as out buildings and pits. Ritual pits – some of them containing human skeletons – were discovered within the settlement and outside the habitation area. The inventory of the Dacian settlement consists of pottery (some of superior quality, such as painted vessels and relief decorated bowls), iron utensils, jewellery and clothing accessories, Greek and Roman silver coins, etc. The Dacian settlement began in the second half of the 2nd century BC and came to an end at the beginning of the 2nd century AD.

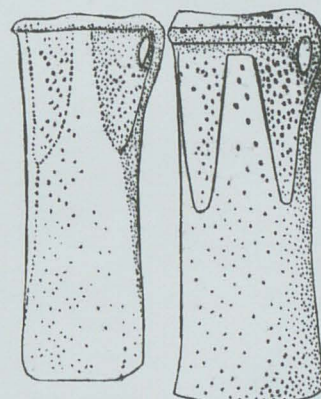
UROI / ARANY [Simeria / Piski], HD
Măgura Uroiului / Aranyi-hegy

Măgura Uroiului, masiv de andezit cu altitudinea de peste 329 m, se ridică pe malul drept al râului Mureș, la confluența cu râul Strei, având o vizibilitate excelentă (peste 20 km) de-a lungul văii, atât în aval, cât și în amonte. De-a lungul timpului pe acest deal și în împrejurimile sale au fost identificate numeroase puncte arheologice, săpăturile arheologice sistematice fiind începute în 2003 pe mai multe terase din jurul dealului precum și pe platoul superior. Au fost constatate urme de locuire din paleolitic, neolitic (culturile Turdaș și Petrești), epoca bronzului (cultura Wietenberg), din prima și a doua vârstă a fierului, epoca romană și medievală. De pe deal provine și un depozit de obiecte de bronz din epoca bronzului târziu (BrD). La poalele dealului, pe malul Mureșului a fost identificată și o așezare din prima vârstă a fierului suprapusă de alta dacică fortificată (?). În epoca regatului dac Măgura Uroiului a fost utilizată drept carieră de andezit, din piatra extrasă aici fiind construite o serie de edificii religioase la Sarmizegetusa Regia. Exploatarea de andezit a continuat și în epoca romană. Măgura Uroiului constituie rezervație geologică din anul 2000.

A 329 m magas Aranyi-hegy andezit tömbje a Maros folyó jobb partján, a Sztrigy torkolatánál emelkedik. A hegy tetejéről a Maros völgyén mindkét irányban több mint 20 km-re láhatunk. Az Aranyi-hegyen már korábban azonosítottak régészeti lelőhelyeket, de a tervásatások csak 2003-ban kezdődtek meg. Ezek a hegy körüli teraszokra és a felső platóra összpontosítottak. A településnyomok a paleolitikum, a neolitikum (Tordos- és Petrești-kultúra), a bronzkor (Wietenberg-kultúra), a kora vaskor, a római kor és a középkor idejére voltak keltezhetőek. A lelőhelyről egy késő bronzkori (BrD) depó is felszínre került. A hegy lábánál, a Maros folyó partján egy kora vaskori település és egy késő vaskori, dák erődtípus (?) nyomait is azonosították. A dák királyság idején az Aranyi-hegyen andezit bánya működött, az itt bányászott kőből épült a Sarmizegetusa Regia-i kultikus célú épületek egy része. Az andezit kőfejtő a római korban is működött. 2000-től az Aranyi-hegy geológiai védelem alatt áll.

[M. Petrescu-Dîmbovița]

Măgura Uroiului is an andesite massif with an altitude of over 329 m. It rises above the right bank of the Mureș River, at the confluence with the Strei River. The visibility from the upper plateau is excellent, over 20 km upstream and downstream the valley. Numerous archaeological sites have been identified over time on top of the hill and across its surroundings. Systematic investigations started there in 2003 on several terraces around the hill and on the upper plateau. Traces of habitation belonging to the Palaeolithic, Neolithic (Turdaș and Petrești cultures), Bronze Age (Wietenberg culture), First and Second Iron Age, Roman and Medieval Ages, have been identified. A depot of bronze objects dated to the Late Bronze Age (BrD) also comes from

the hill. A settlement belonging to the First Iron Age has been identified at the foot of the hill, on the Mureș River bank, with a fortified Dacian settlement superposed on top of it. In the times of the Dacian kingdom on Măgura Uroiului was an andesite quarry, the extracted stone being used in a series of religious structures from Sarmizegetusa Regia. The exploitation of andesite continued in the Roman times. A geological reservation was established on Măgura Uroiului in 2000.

A settlement belonging to the First Iron Age has been identified at the foot of the hill, on the Mureș River bank, with a fortified Dacian settlement superposed on top of it. In the times of the Dacian kingdom on Măgura Uroiului was an andesite quarry, the extracted stone being used in a series of religious structures from Sarmizegetusa Regia. The exploitation of andesite continued in the Roman times. A geological reservation was established on Măgura Uroiului in 2000.

CRAIVA / KIRÁLYPATAKA [Cricău / Boroskrakkó], AB
Piatra Craivii / Kecske-kő

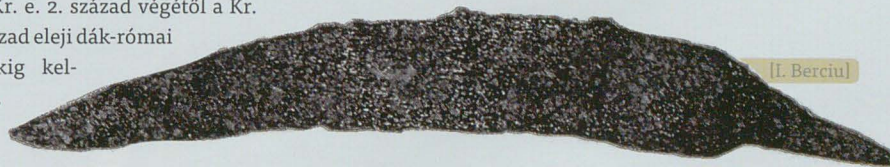

Piatra Craivii reprezintă o stâncă situată în partea de răsărit a Munților Apuseni cu înălțimea de 1083 m și având o vizibilitate foarte bună spre valea Mureșului aflată la circa 20 km spre est. Primele săpături arheologice au fost efectuate în 1960, cercetările continuând cu întreruperi până astăzi. În partea cea mai înaltă a stâncii a fost identificată o cetate dacică înconjurată de un zid din blocuri de calcar fasonate cu două paramente și grosimea de 3,5 m (incinta măsoară 67×36 m). Ea a fost deranjată în mare măsură de o cetate feudală amintită în documente din secolul al 13-lea. Așezarea civilă se află situată pe pantele stâncii pe care au fost amenajate 11 terase suținute de ziduri din piatră fasonată. Pe unele dintre aceste terase au fost descoperite complexe de locuire și ateliere meșteșugărești, iar pe altele au fost ridicate sanctuare de formă patrulateră din care s-au mai păstrat tamburii (bazele circulare) de piatră care susțineau coloanele de lemn ale construcțiilor respective. Materialul arheologic descoperit este compus din vase ceramice și obiecte de metal specifice civilizației dacice, dar și din numeroase piese de import din lumea romană (vase de bronz italice, monede, etc.). Întregul complex se datează între sfârșitul sec. 2 î. Hr. și războaiele daco-romane de la începutul sec. 2 d. Hr.

[A.R.]

A Kecske-kő, a Nyugati Érchegység keleti részén álló 1083 m magas szikla, nagyszerű kilátással, tiszta időben egészen a tőle 20 km-re keletre folyó Maros völgyéig lehet ellátni. Az első régészeti feltárásokra 1960-ban került sor, és kisebb megszakításokkal a kutatások napjainkig tartanak. A szikla legmagasabb pontján faragott mészkőtömbökből rakott, 3,5 m vastag kőfallal körülvárt dák várat azonosítottak, amelynek területe 67×36 m volt. A vaskori várat nagymértékben bolygatta a 13. századi oklevelekben is említett középkori vár. A dák település a szikla lejtőin mestersegesen kialakított és faragott kővel megerősített 11 teraszon terült el. Ezeken a lejtőkön lakóházakat és kézműves műhelyeket tártak fel, de voltak teraszok, amelyeken négyszögletes alaprajzú, faoszlopos szerkezetű szentélyek kör alakú kő oszloplábazatai kerültek napvilágra. A leletanyagot a dák civilizációra jellemző kerámiatöredékek és fém tárgyak, valamint a római birodalomból származó import termékek (italiai bronzedények, érmék, stb.) alkotják. A lelőhely a Kr. e. 2. század végétől a Kr. u. 2. század eleji dák-római háborúig keltezhető.

[I. Berciu]

Piatra Craivii is a 1,083 m high peak in the eastern part of the Apuseni Mountains with good visibility towards the Mureș River valley that flows 20 km to the east. The first archaeological excavations were carried out in 1960 and the research continued with short interruptions, until the present. A Dacian fortification with a 3.5 m thick stone wall enclosure formed from two lines of carved limestone blocks (the precinct has a dimension of 67×36 m) was identified on the highest point at the top of the peak. This was partially destroyed by a medieval fortress, mentioned in documents as early as the 13th century. The civil settlement is situated on eleven artificial terraces cut into the slopes, supported by carved stone walls. Houses and workshops were discovered on some of these terraces, while rectangular sanctuaries, of which the circular stone bases of the wooden column structure are preserved, were built on other terraces. The archaeological material consists of pottery and metal artefacts characteristic of the Dacian civilization, together with numerous imported pieces from the Roman world (Italic bronze vessels, coins, etc.). The whole group of structures dates from the end of the 2nd century BC until the Dacian-Roman wars from the beginning of the 2nd century AD.

CĂPÂLNA / SEBESKÁPOLNA [Săscior / Szászcsór], AB
Dealul Cetate / Várhegy

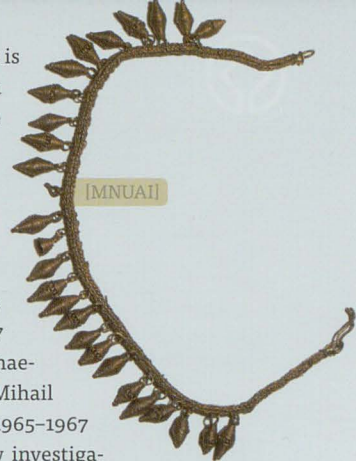
Cetatea dacică este situată pe valea Sebeșului la 2 km sud de satul Căpâlna, pe un mamelon cu altitudinea de 610 m. Primele săpături sistematice au fost realizate în anii 1939, 1942 și 1957 de către o echipă de arheologi condusă de Mihail MACREA, ulterior în anii 1965–1967 și 1982–1983 fiind executate noi cercetări sub comanda lui Hadrian DAICOVICIU și Ioan GLODARIU. Culmea mamelonului a fost nivelată în antichitate în câteva terase succesive. Sistemul de fortificare constă într-un șanț și două valuri de pământ care barează drumul de acces spre vârful dealului pe culmea de sud-vest. Partea superioară a mamelonului a fost înconjurată cu un zid din blocuri de calcar fasonate în tehnica întâlnită la celelalte fortificații din zona capitalei regatului dac. Zidul de incintă a înglobat și un turn-locuință situat pe marginea sud-vestică a platoului. Acesta a fost realizat din piatră fasonată, etajul fiind ridicat din cărămidă. Poarta principală de intrare în cetate, situată pe latura de sud-est a incintei, consta dintr-un turn de piatră. O altă intrare secundară se afla în partea de nord-est. În sfârșit, la capătul de sud al platoului a fost tăiată în stâncă baza unui turn de veghe din lemn. Cetatea de la Căpâlna a fost ridicată pe la jumătatea secolului I î. Hr. și a fost utilizată până la războaiele dacice ale lui Traian. Prin aspectul său, ea a avut un rol militar, supra-veghind accesul pe valea Sebeșului.

[I. Glodariu-V. Moga]

A dák vár a Sebes folyó völgyében, Sebeskápoltól 2 km-re délre található, egy 610 m magas hegynyúlványon. Az első régészeti feltárásokra 1939-ben, 1942-ben és 1957-ben került sor, Mihail MACREA vezetésével. Később, 1965–1967-ben és 1982–1983-ban Hadrian DAICOVICIU és Ioan GLODARIU folytatott itt ásásokat. A hegynyúlvány csúcsát az ókorban teraszozták. A védőrendszer egy árok és két földsánc alkotta, mely elzárta az utat délnyugati irányból a hegytető felé. A hegy legfelső részét a dák királyság központi régiójából ismert technikával készült faragott mészkőtömbökből épített fal vette körül. A külső falakhoz a terasz délnyugati részén egy lakótorony is tartozott, melynek alsó szintjét faragott kőből, az emeleti részt pedig téglából építették. A várfalak délkeleti részén álló főkaput kőből épített torony képezte, egy további bejárat az északkeleti oldalon kapott helyet, míg a terasz déli végén egy fából épült őrtorony alapjait vágták a sziklába. A sebeskápoltai várat a Kr. e. 1 század közepe táján építették és a Traianus által vezetett dák háborúig állt fenn. Katonai szerepe volt, a Sebes folyó völgyét ellenőrizte.

The Dacian fortress is situated on a 610 m high hill above the valley of the Sebeș River, 2 km south of Căpâlna Village. The first systematic excavations were carried out in 1939, 1942 and 1957 by a team of archaeologists lead by Mihail MACREA; later, in 1965–1967 and 1982–1983 new investigations were conducted by Hadrian DAICOVICIU and Ioan GLODARIU. In Antiquity, the top of the hill was levelled in several successive plateaus. The defensive system consists of a ditch and two earthen ramparts, which bar the access to the south-western top of the mountain. The upper part of the hill was enclosed by a wall of limestone blocks dressed in a technique also used at other fortifications from the area of the Dacian kingdom's capital. The precinct wall included a tower house situated on the south-western edge of the plateau. This was constructed from dressed stones, the upper floor being made of bricks. The main gate of the fortress, a tower built of stones, is situated on the south-eastern side of the enclosure. A secondary entrance was found on the north-eastern side. Finally, on the southern edge of the plateau the foundation of a wooden watchtower was cut into the rocks. The Căpâlna fortress was erected around the middle of the 1st century BC and was used until Trajan's Dacian wars. Based on its structure, it was a military construction meant to keep watch over access to the Sebeș River's valley.

COSTEȘTI / KOSZTESD [Orăștioara de Sus / Felsővárosvíz], HD
Dealul Cetățuie / Várhegy

Cetatea dacică este situată în Munții Sebeșului, în zona capitalei regatului dac, pe un deal cu altitudinea de 561 m ce se ridică în locul în care valea se îngustează brusc și având o vizibilitate foarte bună până spre valea Mureșului. Săpăturile arheologice au început încă din anul 1924, continuând cu întreruperi până astăzi. Partea superioară a dealului, amenajată parțial încă din antichitate, este de formă elipsoidală cu lungimea de 160 m, pe pante fiind realizate terasări de amplasare. Fortificarea dealului s-a realizat în mai multe etape. În prima fază, pe pantele de vest, sud și est a fost ridicat un val de pământ în formă de potcoavă. În aceeași etapă, terasa inferioară care înconjoară platoul a fost fortificată cu un val de pământ având pe culme un zid complex de lemn. În faza a doua, pe pantele de sud și est, pe unde se realiza accesul în cetate, au fost ridicate patru turnuri din piatră fasonată, trei dintre acestea fiind unite printr-un zid de blocuri de calcar realizat în tehnica grecească. Alte turnuri au fost construite pe terasele inferioare, iar pe platoul superior al dealului au fost ridicate două turnuri-locuință. În faza a treia, în contextul războaielor daco-romane din anii 101–102, a fost ridicat în grabă un nou val de pământ. Pe terasele inferioare au fost depistate patru sanctuare patrulate de la care se mai păstrează bazele de piatră ale coloanelor. Cetatea de la Costești își începe evoluția în vremea regelui Burebista, fiind distrusă cu ocazia războaielor dacice ale lui Traian.

A Szászsebesi-hegységen lévő dák vár a dák királyság központi részén, egy 561 m magas hegyen, a völgy egyik szűkületében található, kitűnő látási viszonyokkal a Maros völgyéig. A régészeti feltárások 1924-ben kezdődtek meg, és kisebb megszakításokkal napjainkig folytatódtak. A hegy felső, ellipszis alakú, 160 m hosszú platóját és a lejtő egy részét az ókorban teraszozással lakóterületté alakították. Az erődítmény több periódusú. Először a nyugati, a déli és a keleti lejtőkön egy patkó alakú töltést emeltek és ebben az időszakban készült el a töltésre emelt fa védmű a platót övező alsó terasz körül is. A várat a déli és keleti lejtők irányából lehetett megközelíteni, ezen a részen a második fázisban négy, faragott kőből épített tornyot emeltek, amelyek közül hármat görög falépítési technikával emelt, mészkőtömbökből épített fallal kötöttek össze. További tornyokat az alsó teraszokon is találunk, míg a hegy felső platóján két lakótorony épült. A Kr. u. 101–102-es a dák–római háborúk idején, a harmadik átépítési fázisban újabb töltést emeltek a vár köré. Az alsó teraszokon négyszögletes alaprajzú szentélyeket tártak fel, amelyekből az oszlopok kőlabazatai maradtak fenn. A Kosztessd-Várhegyi vár Burebista uralodása alatt épült és Traianus dák háborúinak idején pusztult el.

[M. Ion–I.V. Ferencz]

The Dacian fortress is located in Sebeș Mountains, in the area of the capital of the Dacian kingdom, on a hill with an altitude of 561 m, rising above the narrowest section of the valley and with excellent visibility down to the Mureș Valley. Archaeological investigations started there as early as 1924, and have continued with interruptions until today. The upper part of the hill, partially modified in ancient times, has an ellipsoidal shape with a length of 160 m, whereas the slopes were cut into numerous terraces. The fortification of the hill was carried out in several phases. An earthen rampart in a horseshoe-shape was built in the first phase, on the western, southern and eastern slopes. At the same time, the lower terrace, which surrounds the plateau, was fortified with an earthen rampart with a structured timber wall on top. Four towers made of dressed stone, three inter-connected with a wall made from limestone blocks using a Greek technique, were built in the second phase, on the southern and eastern slopes providing access to the fortress. Other towers were built on the lower terraces, while two dwelling towers were built on the upper plateau on the hill. A new earthen rampart was hastily constructed in the third phase, during the Dacian–Roman wars from AD 101–102. Four rectangular sanctuaries were identified on the lower terraces. The stone bases of the columns coming from them were preserved. The fortress of Costești was built during the rule of Burebista and destroyed during the Dacian wars under Trajan.

COSTEȘTI / KOSZTESD [Orăștioara de Sus / Felsővárosvíz], HD
Dealul Blidaru

Cetatea dacică este situată în Munții Sebeșului (numiți de arheologi și Munții Orăștiei), în zona capitalei regatului dac, în apropierea cetății de la Costești-Dealul Cetățuie. Deși complexul de for-

[wikipedia.org]

tificații dacice din Munții Sebeșului este cunoscut încă din sec. 19, majoritatea siturilor din zonă fiind cercetate sistematic de multe decenii, cetatea de pe Dealul Blidaru – 705 m altitudine, cu vizibilitate atât spre Valea Mureșului, cât și spre Grădiștea Muncelului-Sarmizegetusa Regia – a fost investigată prin săpături de abia în anii 1953–1956. Cercetările au continuat în anii 1961, 1964 și 1986. Cetatea a fost ridicată în două faze. În prima fază a fost construită în partea de est a platoului o incintă patrulateră cu turnuri rectangulare la colțuri. Intrarea, o poartă în sistem *à chicane*, se realiza prin turnul de sud-vest. În centrul acestei incinte a fost construit un turn-locuință rectangular cu latura de 7,60 m, zidurile având o grosime de 2 m. În aceeași fază a fost ridicat un turn patrulater izolat în partea de sud-vest. Zidurile au fost construite din blocuri de calcar fasonate, prevăzute cu două paramente și emplecton. În a doua fază a fost realizată o nouă incintă care îngloba vechea fortificație și turnul izolat. Pe laturile de nord și de vest, în spatele zidului de incintă, au fost construite încăperi patrulate având ziduri realizate din piatră locală și blocuri fasonate de calcar. Prima fază datează din a doua jumătate a sec. 1 î. Hr., în timp ce refacerea și extinderea cetății în faza a doua s-a realizat în preajma războaielor de cucerire a Daciei.

A dák vár a Szászsebesi-hegységben található (a román nyelvű szakirodalomban Munții Sebeșului és Munții Orăștieiként is szerepel), a dák királyság központjának térségében, a Kosztcsd-Várhegy közelében. Bár a Szászsebesi-hegységben fellelhető dák erődítmény-rendszer a 19. századtól ismert, és a legtöbb lelőhely évtizedek óta szisztematikusan kutatott, a 705 m magasan fekvő, és a Maros völgyére illetve Gredistye-Sarmizegetusa Regia irányába is kitűnő látási viszonyokkal rendelkező blidaru várban mindössze 1953–1956 között kezdődtek el a feltárások. Ezek 1961-ben, 1964-ben és 1986-ban folytatódtak. A vár két periódusú, az első fázisban a plató keleti részén egy négyszög alakú, téglalap alakú saroktoronyokkal tagolt kerítőfal épült. Az *à chicane* típusú bejáratot a délnyugati toronynál alakították ki. A közrezárt terület közepén egy 7,60 m × 2 m-es falakból álló, négyzet alapú lakótornyot építettek. Ugyanebben a fázisban, a dél-nyugati részen, a falakon kívül, egy különálló négyszögletes torony épült fel. A külső és a belső falsíkot téglalap alakú mészkőtömbökből alakították ki, a közrezárt részt kővel és agyaggal töltötték fel és fagerendákkal erősítették meg. A második építési fázisban egy újabb külső fal épült, mely körbezárta a korábbi erődítési rendszert és a külső toronyt is. Az északi és nyugati oldalakon, a fal tövében négyszögletes alaprajzú, helyi kőből és megmunkált mészkőtömbökből épített helyiségeket létesítettek. Az első fázis a Kr. e. 1. század második felére, míg a második fázisbeli átépítések és bővítések a római hódító hadjáratok idejére keltezhetők.

The Dacian fortress is located in the Sebeș Mountains (also called the Orăștie Mountains by archaeologists), in the area of the capital of the Dacian kingdom, close to the fortress of Costești-Dealul Cetățuie. Although the system of Dacian fortifications was already recognized in the 19th century, and most of the sites being systematically investigated over many decades, the fortress on the Blidaru Hill (at an altitude of 705 m and with good visibility towards the Mureș Valley and to Grădiștea Muncelului-Sarmizegetusa Regia) was first excavated only in 1953–1956. Archaeological investigations continued in 1961, 1964 and 1986. The fortress was built in two phases. In the first phase, a quadrangular precinct with rectangular towers in its corners was built on the eastern part of the plateau. The entrance, a gate with an *à chicane* system, was cut through the south-western tower. A rectangular dwelling tower with side walls 7.60 m and 2 m thick was

built in the centre of the precinct. Another rectangular tower stood isolated on the south-western part during the same phase. The walls were made of dressed limestone blocks, with two ashlar walls and an emplecton. A new precinct, which included the older fortification and the isolated tower, was built in the second phase. Some quadrangular rooms with walls made of local stone and dressed limestone blocks

were built on the northern and western sides, behind the precinct's wall. The first phase dates to the second half of the 1st century BC, while the reconstruction and extension of the fortress during the second phase took place at the time of the Dacian-Roman wars.

Hadrian DAICOVICIU-Ștefan FERENCZI-Ioan GLODARIU, *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, București, 1989, p. 181–184.
Ioan GLODARIU-Eugen IAROSLAUSCHI-A. RUSU-PESCARU-Florin STĂNESCU, *Sarmizegetusa Regia, capitala Daciei preromane*, Acta Mvsei Devensis, Deva, 1996, p. 68–72.

GRĂDIȘTEA DE MUNTE / GREDISTYE [Orăștioara de Sus / Felsővárosvíz], HD
Sarmizegetusa Regia

Piciorul Muncelului sau Dealul Grădiștii constituie o culme alungită care urcă de la vest spre est spre Vârful Muncelul, fiind mărginit la nord și la sud de două pârauri. Altitudinea maximă la care se află cetatea dacică este de 1.000 m. Capitala regatului dac, Sarmizegetusa Regia, este cunoscută încă de la începutul sec. 19, cercetări de amploare desfășurându-se din perioada interbelică și până astăzi. Situl arheologic este împărțit în trei sectoare distincte. Primul dintre ele este constituit de cetatea dacică înconjurată de ziduri din piatră fasonată. Cetatea așa cum se vede astăzi a fost refăcută de romani după cucerirea Daciei, aici staționând în primii ani ai provinciei o serie de trupe romane. La est de cetate se întinde pe mai multe terase zona sacră. Cele mai cunoscute sanctuare, circulare și patrulatere, au fost ridicate pe terasele a X-a și a XI-a. La est de zona sacră și la vest de cetate se întinde, pe terase antropogene, așezarea civilă: locuințe, ateliere meșteșugărești (dintre care cele metalurgice sunt importante prin cantitatea de unelte și produse finite descoperite). Întregul complex ilustrează, prin arhitectură și inventare, aportul meșterilor greci la ridicarea construcțiilor monumentale din piatră. Din punct de vedere cronologic, întregul sit se datează în a doua jumătate a sec. 1 î. Hr. și în sec. 1 d. Hr., capitala regatului dac fiind distrusă la începutul sec. 2 d. Hr.

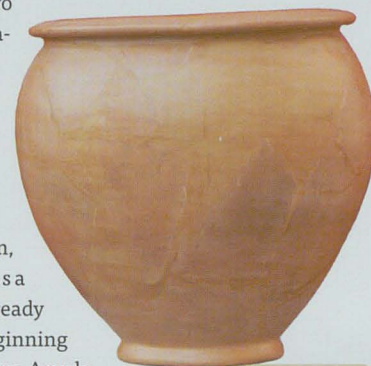
[M. Ion-I.V. Ferencz]

[A.R.]

A Muncsel-lába vagy Gređistyei-hegy néven ismert terület – amelyen Sarmizegetusa Regia található – egy elnyúló hegytetőt képez, mely nyugat-keleti irányba, a Muncsel-tető felé emelkedik, miközben északról és délről két patak völgye határolja. Legnagyobb magassága, amelyen a dák vár található, 1000 m. A dák főváros helye már a 19. század elejétől ismert, a széleskörű régészeti feltárások a két világháború közötti időszakban kezdődtek és napjainkban is tartanak. A lelőhely három különálló részre osztható. Az elsőt a megmunkált kőtömbökből épített falal körülrzárt dák vár képezi. A vár jelenlegi állapotát a római hódítást követő átépítéskor nyerte, amikor a tartomány létrejötte utáni első években több katonai alakulat is itt állomásozott. A vártól keletre fekvő néhány teraszon szentélyek találhatók. A legismertebb, kör és négyzet alakú szentélyek a X. és XI. teraszokon vannak. A szentélyektől keletre és a vártól nyugatra fekvő mesterséges teraszokon állt az a település, ahol lakóházakat és kézműves épületeket (amelyek közül a nagyszámú szerszám és késztermék miatt a fémműves műhelyek tűnnek ki) tartak fel. A lelőhelyen található monumentális kőépületek építészeti megoldásai és leletanyaga a görög mesterek hozzájárulásának jelentőségét bizonyítják. A lelőhely a Kr. e. 1. század második felére és a Kr. u. 1. századra keltezhető; a dák főváros a Kr. u. 2. század elején pusztult el.

The foot of Muncel or Grădiștea Hill is an elongated ridge running east-west towards the Muncelul Peak, and being delimited to the north and south by two creeks. The maximum altitude on which the Dacian fortress is located is 1,000 m. The capital of the Dacian kingdom, Sarmizegetusa Regia, was already known at the beginning of the 19th century. Ample archaeological investigations started between the wars and continued until the present. The archaeological site is organized in three distinct sectors. The first one includes the Dacian fortress surrounded by walls made of dressed stone. The fortress, in the form in which it can be seen today, was rebuilt by the Romans after the conquest of Dacia and used as headquarters for a series of Roman units in the first years of the province. The sacred area is situated east from the fortress on several terraces. The well known circular and rectangular sanctuaries were built on terraces X and XI. The civilian settlement covers several man-made terraces to the east of the sacred precinct and west of the fortress. The settlement includes houses, workshops (the metallurgical ones must have been important given to the large quantity of tools and products discovered there) etc. The entire assemblage illustrates, through its architecture and inventories, the contribution of Greek craftsmen to the construction of monumental stone structures. Chronologically, the entire site can be dated between the second half of the 1st century BC and the 1st century AD. The capital of the Dacian kingdom was destroyed at the beginning of the 2nd century AD.

[M. Ion-I.V. Ferencz]

GRĂDIȘTEA DE MUNTE / GREDISTYE [Orăștioara de Sus / Felsővárosvíz], HD
Vârful Muncelului / Muncsel

Vârful Muncelului are o altitudine de 1565 m și se află la est de capitala regatului dac, Sarmizegetusa Regia. O fortificație de pământ de formă patrulateră (60 × 65 m), cu colțurile rotunjite, a fost identificată încă de la sfârșitul secolului 19. Sondajele arheologice efectuate în anii '50 ai secolului trecut au identificat un val de pământ și piatră cu șanț exterior, aparținând foarte probabil unui castru roman de marș. Inventarul arheologic recuperat este destul de restrâns și constă mai ales din fragmente ceramice dacice și romane, precum și dintr-un vârf din fier al unui *pilum*, o armă tipic romană. Amplasarea unui castru de marș pe această culme în timpul războaielor daco-romane se justifică prin poziția strategică deosebită, care domină așezarea de la Sarmizegetusa Regia.

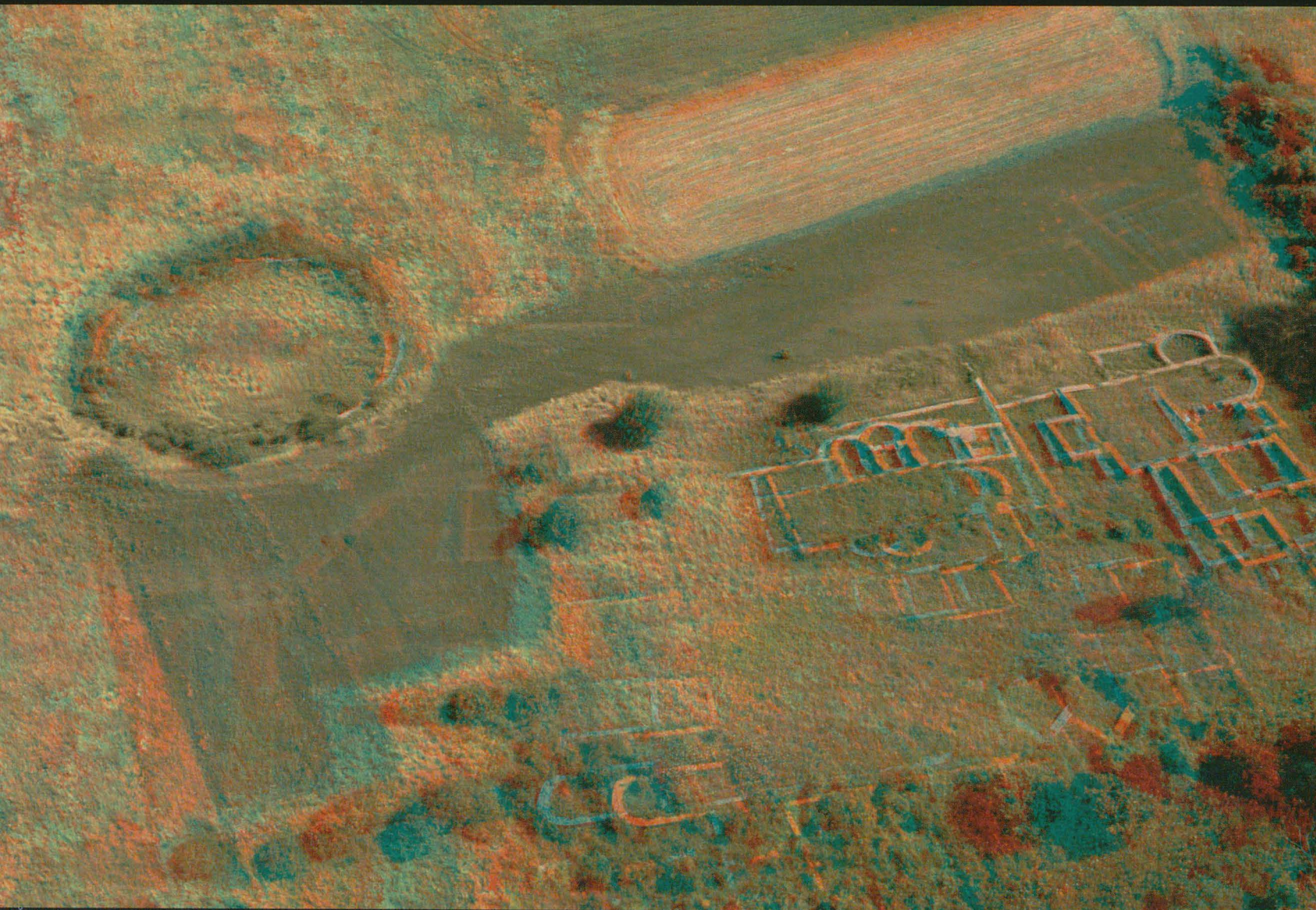
[C. Cichorius]

Az 1565 m magas Muncsel-hegy a dák királyi központtól, Sarmizegetusa Regiától keletre található. Ezen a hegyen már a 19. század végén azonosították a téglalap alaprajzú (60 × 65 m) erődítményt. Az 1950-es években végzett kutatások során földből és kőből épített töltést és a külső árkot figyeltek meg, amelyek alapján *castra aestivára* következtek. A lelőhelyről származó leletanyag szegényes, főleg dák és római kerámiatöredékek valamint egy jellegzetes római hajítófegyver – *pilum* – vashegye kerültek elő. Az erődítmény megépítését ezen a magaslaton a dák háborúkkal összefüggésben a hegy stratégiai helyzete indokolta, hiszen ez a terület uralja a Sarmizegetusa Regiai település környékét.

The Muncelul Peak has an altitude of 1,565 m and is located east from the capital of the Dacian kingdom, Sarmizegetusa Regia. An earthen fortification with a rectangular shape and rounded corners, measuring 60 × 65 m, was identified as early as the end of the 19th century on the upper plateau. The sole archaeological investigations were carried out in the 1950s. A rampart built of earth and rubble with an external ditch was identified. The structure very probably belongs to a Roman marching fort. The recovered archaeological assemblage is quite reduced and consists mostly of Dacian and Roman ceramic shards and the iron head of a *pilum*, a typical Roman weapon. The marching fort on Muncelul Peak can be dated to the period of the Dacian-Roman wars from the beginning of the 2nd century AD. Its location on the high peak is justified by its dominant strategic position above the settlement of Sarmizegetusa Regia.

Hadrian DAICOVICIU-Ștefan FERENCZI-Ioan GLODARIU, *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, București, 1989, p. 195.
Ioan GLODARIU-Eugen IAROSLAWSCHI-Adriana RUSU-PESCARU-Florin STĂNESCU, *Sarmizegetusa Regia, capitala Daciei preromane*, Deva, 1996, p. 177-178.

VEȚEL / VECEL, HD
Grădiște / Gredistye [MICIA]

Așezarea civilă a castrului auxiliar de la Vețel (Micia) este amplasată pe malul stâng al Mureșului, în locul numit *Grădiște*. Ea ocupă o suprafață de circa 25 ha, înconjurând castrul pe toate laturile. Ruinele Miciei

erau cunoscute încă de la începuturile perioadei moderne, când o serie de altare și monumente funerare au ajuns în diverse colecții particulare, inscripțiile romane fiind apoi înregistrate de cărturarii iluminiști. Primele

cercetări arheologice propriu-zise au fost efectuate de J. F. NEUGEBAUR în 1847, dar situl devenit rezervație arheologică în 1920 a fost cercetat sistematic doar începând cu anii 1929–1930, continuând apoi până astăzi. Așezarea s-a dezvoltat pe baza unei trame stradale cvasi-urbane, de-a lungul mai multor etape constructive. Cercetările arheologice sistematice au adus la lumină numeroase locuințe, edificii publice cu caracter administrativ sau religios, termele și un cartier meșteșugăresc. La est de castru era amplasat un amfiteatru militar, iar cele două necropole se aflau la est și respectiv sud-vest de castru. Organizarea și caracteristicile așezării, precum și prezența numeroaselor construcții impozante cu caracter public sau privat au generat o vie dezbatere pe marginea statutului juridic al Miciei, mai precis dacă și când a devenit aceasta *municipium*, având în vedere absența dovezilor epigrafice în acest sens.

A veceli (Micia) katonai tábor civil települése a Maros bal partján található, a *Gredistye* nevű helyen. A közel 25 hektár kiterjedésű város körbezárja a *castrumot*. Micia romjai már az újkor kezdetén ismertek voltak, már ekkor számos oltár és síremlék került különböző magángyűjteményekbe, a római feliratokat pedig a felvilágosodás korában többen is lejegyezték. Az első feltárásokat J. F. NEUGEBAUR kezdeményezte 1847-ben, de az 1920-tól

régészetileg védett lelőhely rendszeres feltárása 1929–1930-ban kezdődött, és napjainkban is tart. A település egy „kvázi-urbánus” utca-szerkezet mentén alakult ki, több építési időszakban. A régészeti feltárások során számos lakóépület, közigazgatási és vallásos középület, fürdők és egy kézműves negyed épületei kerültek napvilágra. A *castrumtól* keletre található a katonai amfiteátrum, míg a két temetőt a tábortól keletre illetve délnyugatra lokalizálták. A település szerkezete és egyéb jellegzetességei, valamint a nagyszámú köz- és magánépület jelenléte az írásos emlékek hiányában éles vitát eredményezett arra vonatkozóan, hogy mikor kapott vagy kapott-e egyáltalán Micia *municipium* rangot?

[C. Ciongradi]

The civilian settlement of the auxiliary Roman fort of Vețel (Micia) is located on the left bank of the Mureș River, at a place called *Grădiște*. The settlement occupies an area of about 25 ha surrounding the fort. The ruins of Micia were already known at the beginning of the modern period, when several Roman altars and funerary monuments came into different private collections although the inscriptions were already registered by scholars during the Enlightenment. The first real archaeological investigations were carried out by J. F. NEUGEBAUR in 1847. The site became an archaeological park in 1920, but was systematically investigated only from 1929–1930 onwards. Excavations continue even today at the fort and civilian settlement. The Roman settlement developed on the basis of a quasi-urban street network over several construction phases. Systematic archaeological investigations uncovered numerous houses, public buildings with an administrative or religious role, the public baths and a manufacturing quarter. A military amphitheatre was located east of the fort, whereas the two cemeteries were located to the east and south-west of the fort, respectively. The structure and the characteristics of the settlement, as well as the presence of numerous impressive buildings, public or private, sparked an intensive debate regarding the juridical status of Micia, more precisely, if and when it became a *municipium*, given that the epigraphic evidence is missing. The Roman settlement from Micia must have appeared soon after the arrival of the Roman auxiliary unit at the end of the Dacian–Roman wars. Its existence was closely related to that of the Roman province.

Ion ANDRIȚOIU, *Istoricul cercetărilor privitoare la așezarea și fortificația romană de la Micia, Sargetia*, 31, 2003 (2005), p. 181–202.

Ion ANDRIȚOIU, *Necropolele Miciei*, Timișoara, 2006.

Ioana A. OLTEAN, *Dacia. Landscape, Colonisation and Romanisation*, London–New York–Routledge, 2007.

Carmen CIONGRADI, *Grabmonument und sozialer Status in Oberdakien*, Cluj Napoca, 2007.

CIGMĂU / CSIGMÓ [Geoagiu / Algyógy], HD
Luncă – Cetatea Urișilor / Berek – Őriások vára

Castrul auxiliar de la Cigmău a fost identificat pe un platou înalt denumit Dealul sau Cetatea Urișilor și aflat la la aproximativ 8 km de băile romane de la Germisara (Geoagiu), pe malul drept al Mureșului. Numeroasele ștampile identificate pe materialele de construcție romane indică prezența unei unități militare – *Numerus Singularium Britannicorum*, precum și a unor detașamente care au aparținut Legiunii a XIII-a *Gemina*. Doar o parte din suprafața inițială a platoului se păstrează. Așezarea civilă a castrului de pe Dealul Urișilor a fost identificată în aria denumită local Luncă, pe malul drept al Mureșului, între Cigmău și Geoagiu. Existența și dimensiunile sale aproximative au fost inițial determinate pe baza descoperirilor întâmplătoare de material arheologic și a cercetărilor de suprafață, situl nefiind până acum investigat prin săpături arheologice. În castru cercetările arheologice din ultima decadă au adus la lumină diferite structuri din interior dar și o mare parte a sistemului defensiv, aparținând atât fazei inițiale cu construcții din lemn, cât și fazelor ulterioare din piatră. Astfel au fost identificate *principia*, o serie de barăci și *horrea*, precum și o parte a *termelor*. Materialul arheologic recuperat este extrem de bogat și variat. Castrul auxiliar de la Cigmău trebuia să controleze accesul pe drumul imperial care lega Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Micia de Apulum, dar în același timp asigura și paza teritoriului înconjurător, care includea și complexul termal roman de la Germisara. Situl este bine cunoscut și datorită cercetărilor de topografie aeriană efectuate de Ioana OLTEAN și William S. HANSON, fotografiile lui Zoltán Czajlik din 2010 completând aceste date cu identificarea unor noi clădiri lângă drumul nord-estic al așezării.

A csigmói castrum a germisarai (algógyói) római fürdőktől mintegy 8 km-re, a Maros folyó jobb partján levő Óriások vára nevű magas platón van. A különböző római kori építészeti anyagokon a *Numerus Singularium Britannicorum* katonai alakulat pecsétje látható, amely a *legio XIII Gemina* csapataival együtt állomásozott itt. A plató csak részben maradt fenn, déli felét a Maros medrének változása nagymértékben elpusztították. Az Óriások váránál feltárt castrumhoz tartozó település a Berek nevű helyen, a Maros folyó jobb partján található, Csigmó és Algyógy között. A település létét és kiterjedését a felszínről véletlenszerűen vagy terepbejárások révén előkerült, nagyrészt épületmaradványok és kerámiatöredékek alkotta leletanyag alapján állapították meg, tervásatásra mindeddig nem került sor. A tábor területén az utóbbi évtizedben végzett ásatások különböző belső épületstruktúrákat és a védelmi rendszer elemeit tárták fel, amelyek részben a korábbi, fából épített periódushoz, részben pedig a későbbi kőfázishoz tartoztak. Napvilágra került továbbá a *principia*, néhány barakk és a *horrea* valamint a fürdők egy része is. A leletanyag igen változatos és gazdag. A segédcsoportok számára épített csigmói tábor szerepe annak a birodalmi útnak a felügyélése volt, amely Ulpia Traiana Sarmizegetusát és Miciát kötötte össze Apulummal, továbbá a környék biztonságát, beleértve a germisarai római fürdőt, is garantálta. A lelőhely korábbi, Ioana A. OLTEAN és William S. HANSON által vég-

zett légi régészeti kutatási eredményeit CZAJLIK Zoltán 2010-es légi fotózása az északkelet felé tartó út melletti épületek dokumentálásával egészítette ki.

The auxiliary fort at Cigmău is located on a high plateau known as Dealul Urișilor (Giants Hill) or Cetate (Fortress), about 8 km from the Roman baths of Germisara (Geoagiu), on the right bank of the Mureș River. Numerous stamps identified on building materials indicate the presence of a military unit – the *Numerus Singularium Britannicorum*, as well as some detachments of the *Legio XIII Gemina*. Only some of the front part of the plateau is preserved. The civilian settlement of the fort located on Dealul Urișilor was identified in the area locally known as Luncă, on the right bank of the Mureș River, between Cigmău and Geoagiu. Its existence was initially suggested by the chance discovery of some artefacts and then the approximate dimensions were identified by field-survey, since the site has not yet been excavated archaeologically. Within the fort itself, archaeological investigations over the last decade uncovered different elements from the internal structure, as well as a large part of the defensive system, belonging to both the initial timber phase and the later stone phases. Amongst the identified structures are the *principia*, a series of barracks and *horrea*, as well as a part of the baths. The archaeological inventory recovered is very rich and diverse. The main role of the auxiliary fort at Cigmău was to control access on the imperial road connecting Ulpia Traiana Sarmizegetusa and Micia with Apulum, but also to guard the neighbouring territory, which included the thermal baths at Germisara. The site is also well known through to the aerial topographical investigations carried out by Ioana OLTEAN and William S. HANSON, while the photographs taken by Zoltán CZAJLIK in 2010 identified new buildings close to the north-eastern road of the settlement.

Adriana PESCARU–Eugen PESCARU, Cigmău, oraș Geoagiu, jud. Hunedoara, *Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania* 2006, 2007, p. 127–128.

Adriana RUSU–PESCARU–Eugen PESCARU, Complexul termal roman Germisara. Faze și etape de amenajare, *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, Cluj Napoca 2001, p. 439–452.

Ioana A. OLTEAN–William S. HANSON, Military vici in Roman Dacia: an aerial perspective, *Acta Mvsei Napocensis*, 38.1, p. 123–134.

Zoltán CZAJLIK–Sándor BERECKI–László RUPNIK–Sándor József SZTÁNCUJ, Preliminary Report on the Aerial Archaeological Survey in Transylvania (2009–2010), *Marisia*, XXXI, 2011, p. 7–17.

Dealul Măgulici are o înălțime de 492 m și se află la circa 3 km sud-vest de comuna Ighiu, în valea Ampoiului. Pe culmea sa a fost identificată în 1956 de către Mihail MACREA o fortificație cu val de pământ și piatră, de formă patrulateră (50 × 41 m), cu colțurile rotunjite. În exteriorul său, la

64 m de latura vestică, a fost identificat un alt val de pământ de formă unghiulară deschisă. Cercetările arheologice din anii '50 al secolului trecut au stabilit că fortificația este romană și reprezintă un castru de marș, construit foarte probabil în timpul războaielor daco-romane. Inventarul arheologic recuperat este destul de restrâns, singurul artefact mai deosebit fiind un vârf de lance roman. Amplasarea unui castru de marș în această locație a fost probabil legată de asediarea și apoi cucerirea cetății dacice de pe Piatra Craivii, aflată în apropiere. Fortificația a fost apoi abandonată odată cu stabilirea legiunii a XIII-a *Gemina* la Apulum (Alba Iulia).

A 492 m magas Măgulici-hegy Magyarigentől 3 km-re délnyugatra található, az Ompoly folyó völgyében. A hegytetőn 1956-ban Mihail MACREA egy földből és kövekből emelt töltéssel védett, négyszögletes (50 × 41 m), lekerekített sarkú erődítményt azonosított. A falakon kívül, a nyugati oldaltól 64 m-re egy második szögletes, nyitott sánc figyelhető meg. Az 1950-es években végzett ásata-sok során kiderült, hogy a római erődítmény egy, a dák háborúk idején épített *castrum aestiva* volt. Az

előkerült leletanyag nagyon szegényes, az egyetlen jelentősebb tárgy egy római lándzsahegy. A tábor felépítését ezen a helyen a közeli Kecskekövön levő dák erődítmény ostroma és bevétele indokolhatta. A *legio XIII Gemina* apulumi (gyulafehérvári) elhelyezését követően a magyarigeni táborot felhagyták.

Măgulici Hill has an altitude of 492 m and is located at about 3 km south-west of Ighiu commune, Alba County. A rectangular earthen fortification with rounded corners, measuring 50 × 41 m, was identified on the top of the hill. Archaeological investigations of the 1950s cut the rampart built of earth and rubble as well as the corresponding ditch. Another rampart made of earth and rubble and another ditch, both with an open angular shape, were identified outside the fortification, 64 m west of the enclosure. These investigations identified a Roman marching fort that was very probably built during the Dacian-Roman wars. The recovered archaeological assemblage is quite reduced with the most representative artefact being a Roman spear-head. The placing of a marching fort on the hill was probably related to the besieging and then conquering of the Dacian fortress at Piatra Craivii, located in the immediate vicinity, during the Dacian – Roman wars at the beginning of the 2nd century AD. The temporary fortification was abandoned afterwards when the Legion XIII *Gemina* settled at Apulum (Alba Iulia) during the beginning of the Roman province.

[C. Cichorius]

Mihail MACREA–Dumitru PROTASE, Șantierul Alba Iulia și împrejurimi, *Materiale și Cercetări Arheologice*, 5, 1959, p. 435–452.
Vasile MOGA–Horea CICHORIU, *Alba Iulia, Alba Iulia*, 1995.

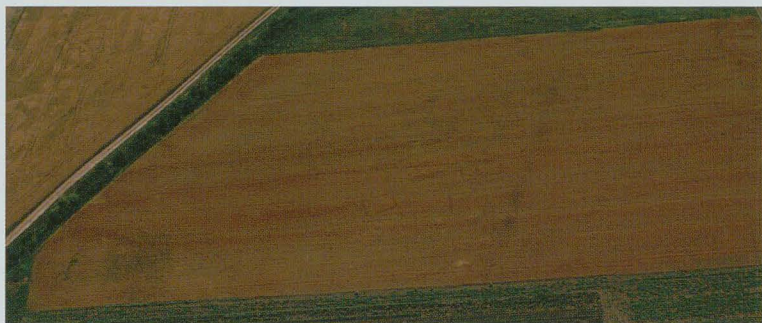

RĂZBOIENI-CETATE / SZÉKELYFÖLDVÁR, AB
Cetate / Vár / Fortress [SALINAE?]

În partea de vest a vetrei actuale a satului, pe o terasă înaltă de pe malul drept al Mureșului, numită *Cetate*, a fost identificat un castru roman în jurul căruia s-a dezvoltat o așezare civilă de dimensiuni relativ mari. Unitatea care a stațio-

nat aici a fost *ala I Batavorum miliaria*. Primele sondaje arheologice au fost efectuate de J. F. NEUGEBAUR în 1847 și S. LÖWENTHAL în 1859, ambii aducând la lumină fragmente de ziduri, precum și un bogat material arheologic constând din piese epigrafice și sculpturale, ceramică, unelte, echipament militar, monede. În 1960 Ion Horațiu CRIȘAN a depistat o parte a necropolei, dezvelind câteva morminte cu sarcofag de cărămidă. În 1995 au fost inițiate primele cercetări sistematice în castru, care au identificat principalele elemente ale fortificației. Unii cercetători presupun că așezarea de pe platoul *Cetate* ar putea fi antica *Salinae* menționată în *Tabula Peutingeriana*. Descoperirile arheologice, dar și structurile observate cu ajutorul fotografiilor aeriene, sugerează o locuire intensă în așezarea civilă și o activitate economică variată. Foarte probabil prosperitatea așezării s-a datorat nu doar conexiunilor economice strânse cu armata romană, cât mai ales vecinătății exploatarea de sare de pe malul opus al râului, la Ocna Mureș. Cercetările de topografie aeriană din 2009 au identificat noi detalii ale așezării de la Războieni-Cetate.

A falu központjának nyugati részén, a Maros folyó egyik jobb parti magas teraszán, a *Várhegy* nevű helyen fekszik a római tábor és a körülötte kialakult viszonylag nagyméretű település. Az itt állomásozó katonai egység az *ala I Batavorum miliaria* volt. Az első feltárásokat J. F. NEUGEBAUR végezte 1847-ben, majd S. LÖWENTHAL 1859-ben. Mindkét alkalommal a falmaradványok mellett feliratos kövek, szobortöredékek, kerámia, szerszámok, katonai felszerelések, érmék

kerültek elő. 1960-ban Ion Horațiu CRIȘAN rábukkant a temető egy részére, épített téglasírokat tárva fel. A tábor területén az első tervásatásokra 1995-ben került sor, ekkor azonosították a főbb erődítményi elemeket. Egyes kutatók a *Várhegyi* települést a *Tabula Peutingeriana* szereplő *Salinae*-val azonosították. A régészeti leletek komplex település-szerkezetre és változatos gazdaságra utalnak. A település fellendülése nemcsak a katonasággal fennálló szoros gazdasági kapcsolatainak köszönhető, hanem elsősorban a Maros folyó túloldalán, Marosújvár határában dokumentált só kitermelésnek. Székelyföldváron 2009-ben a már ismert légi régészeti eredményeket újabb adatokkal sikerült kiegészíteni.

[A. Isac-C.A. Roman]

The high terrace on the right bank of the Mureș River known as *Cetate* (Fortress) is located west of the present day village. A Roman fort surrounded by a quite large civilian settlement was identified here. Based on the stamps identified on building materials, the military unit headquartered here was the *Ala I Batavorum Miliaria*. The first test excavations were carried out by J. F. NEUGEBAUR in 1847 and S. LÖWENTHAL in 1859, both excavations bring to light fragmented masonry, as well as a rich archaeological inventory consisting of inscriptions, statues, pottery, tools, military equipment, coins etc. In 1960, Ion Horațiu CRIȘAN investigated part of the cemetery where some brick sarcophagi were recovered. First systematic investigations in the fort began in 1995, when the main elements of the fortification were identified. Some specialists suggest that the settlement on the *Cetate* plateau may have been ancient *Salinae*, mentioned on the *Tabula Peutingeriana*. Diverse archaeological discoveries indicate there was intensive habitation and economic activity at the civilian settlement. Very probably its prosperity was based not only on its strong economic ties with the Roman army, but also on salt exploitation on the opposite bank of the river, at Ocna Mureș. The aerial archaeological research from 2009 identified new details of the settlement.

BAND / MEZŐBÁND, MS
Cetatea surpăturii / Dulásvár

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Punctul Cetatea surpăturii este situat la 2,5 km sud-vest de comuna Band, în dreapta văii Căpușului, fiind mărginit de pâraiele Lechința și Văii Reci. Prima săpătură sistematică a fost întreprinsă de István Kovács în cursul anilor 1906–1907, când s-a descoperit o necropolă cu 191 de morminte din care trei din epoca bronzului, un mormânt din a doua epocă a fierului și 187 din perioada migrațiilor. Mormintele din epoca bronzului au fost atribuite culturii Suciu de Sus, în două dintre ele fiind constatate și influențe ale culturii Noua. În general în ceramica necropolei au fost sesizate și influențe Noua. Inventarul mormântului de incinerare din a doua epocă a fierului (celtic, LT C) consta printre altele dintr-o spadă îndoită ritual, un vârf de lance și o greutate de lut. Mormintele din perioada migrațiilor au fost toate de inhumare și erau orientate est-vest, inventarul fiind compus din oase și măsele de cai, piese de harnașament, vase, inele de aur, cercei din bronz. Necropola poate fi datată în secolele 6–7 d. Hr. Mormintele cu cai și inventarul acestora indică și elemente avar, de asemenea apar și influențele bizantine și slave răsăritene.

A lelőhely Mezőbántól 2,5 km-re délnyugatra található a Kapus-patak jobb partján, a Lekence- és Hidegségpatak által szegélyezett dombon. A Dulásváron az első ásatást Kovács István végezte 1906-ban és 1907-ben, amikor 3 különböző korszak temetkezéseit tárta fel. A 191 sírből három bronzkori, egy késő vaskori (kelta, LT C), és 187 népvándorlás kori volt. A bronzkori temető a Felsőszőcsi-kultúrába tartozik, két sírban a Noua-kultúra jegyei is észlelhetők. A hamvasztásos késő vaskori kelta sír mellékleteit összehajtott kard, lándzsahegy és agyagnehezékek alkotják. A népvándorláskori sírok K-Ny-i tájolású, csontvázas temetkezések, mellékletként lócsontokat, lószerszámokat, edényeket, arany gyűrűt, bronz fülbevalót helyeztek a halottak mellé. A leletek a Kr. u. 6–7. századra keltezhetők és a gepidákkal hozhatók kapcsolatba. A lovas temetkezések és mellékleteik alapján az avar jelenlét feltételezhető, továbbá a bizánci és néhány esetben a keleti szláv hatás is megfigyelhető volt.

The site known as Cetatea surpăturii (Fortress Ruins) is situated at 2.5 km south-west of the Band commune, on the right side of Căpuș Valley. The settlement was delimited by the Lechința and Valea Rece creeks. The first systematic excavations were carried out by István Kovács in 1906–1907, when a cemetery containing 191 graves was discovered. Out of the total number of graves, three belong date to the Bronze Age and one can be dated to the Second Iron Age. The remaining burials date to the Migration period. The Bronze Age graves were ascribed to the Suciu de Sus culture, albeit two of the graves also display influences of the Noua culture. In general, the pottery recovered from the cemetery shows influences of the Noua culture. The inventory of the cremation grave dated to the Second Iron Age (Celtic, LT C) consists of a ritually bent sword, a spear-head and a clay weight, amongst other finds. The graves dating to the Migration Period are all inhumations oriented east-west; with grave assemblages consisting of horse bones and teeth, harness equipment, vessels, gold finger-rings and, bronze ear-rings. The cemetery dates to the 6th–7th centuries AD. The burials containing horses and their inventories display some Avar elements, but also Byzantine and Eastern Slavic influences.

PINTICU / SZÁSZPÉNTEK [Teaca / Teke], BN
Cetate / Vár / Fortress

Fortificația se află la 2 km nord-est de sat, în dreapta șoselei ce duce spre Posmuș. Azi dealul este complet lipsit de pădure, fiind prezent pe alocuri doar câteva arbuști. Înălțimea absolută este de 517 m. Fortificația are o formă ovală, cu diametrele de 83×68 m, și un sistem defensiv compus din șanț și val, ambele fiind vizibile pe toată lungimea lor. Platoul cetății se află la o altitudine de 10–12 m deasupra valului de apărare. În partea de sud-est se observă și drumul de acces în fortificație, care la vreo 30 m de poartă face o curbă bruscă spre nord-vest. În urma cercetărilor lui Ștefan DĂNILĂ din anii 1957–1960 s-au recuperat fragmente

ceramice preistorice (roșii și negre) și medievale (roșii și cenușii), fiind observate și urme răzlețe de zid legat cu mortar. Materialul preistoric a fost datat inițial în a doua epocă a fierului, dar mai târziu a fost atribuit culturii Coțofeni. Materialul medieval este datat în secolul al 15-lea.

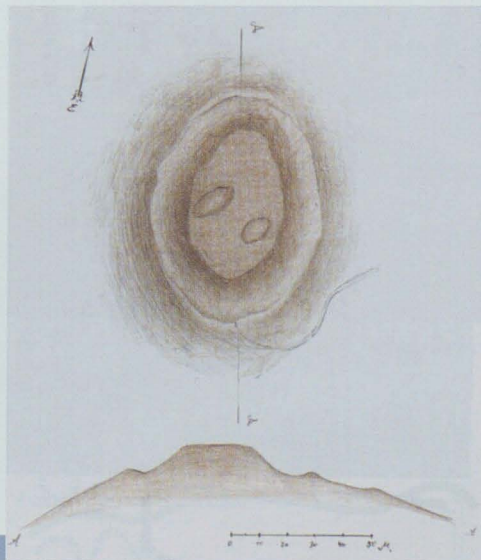

[G. Marinescu]

Az erődítmény a településtől 2 km-re észak-keletre helyezkedik el, a Paszmos felé vezető út jobb oldalán. Felszíne napjainkban teljesen kopár, mindössze helyenként borítja néhány cserje. Tengerszint fölötti magassága 517 m. Az erődítmény ovális alakú, (83×68 m), a területét teljes hosszában sánc veszi körbe. A település központi része 10–12 m-el emelkedik az erődítési vonalak fölé, a telepre vezető út a délkeleti oldalon figyelhető meg. Ștefan DĂNILĂ 1957–1960-as felszíni kutatásai során őskori és középkori kerámia töredékeket, illetve szórványosan habarcsos falmaradványokat azonosított. Az őskori anyagot eredetileg a késő vaskorra keltezték, később azonban bebizonyosodott, hogy a leletek a Coțofeni-kultúrához tartoznak. A középkori anyag 15. századi.

dott, hogy a leletek a Coțofeni-kultúrához tartoznak. A középkori anyag 15. századi.

[Á. Karczag–T. Szabó]

The fortification is located at 2 km north-east of the village, on the right side of the road to Posmuș. Nowadays, the hill is deforested and only a few shrubs are still present. The maximum altitude of the hill is 517 m. The oval fortification has diameters of 83 and 68 m, and a defensive system consisting of a rampart and a ditch, both still visible along their entire length. The plateau of the fortress rises 10–12 m above the defensive rampart. The road can be seen on the south-eastern side. Access to the fortification, turning north-west about 30 m outside the gate, is located

on the south-eastern side. During the investigations carried out by Ștefan DĂNILĂ in 1957–1960, several prehistoric (red and black) and medieval (red and grey) ceramic shards were recovered, while some traces of masonry were also noted. The prehistoric finds were first dated to the Second Iron Age, but later they were ascribed to the Copper Age Coțofeni culture. The medieval finds date to the 15th century.

MOREȘTI / MALOMFALVA [Ungheni / Nyárádtő], MS
Podei

Localitatea Morești se află într-o zonă mai largă a văii Mureșului, aproape de vărsarea râului Niraj, la sud de Târgu-Mureș. Platoul numit *Podei* este de formă triunghiulară, fiind situat pe a doua terasă de pe malul drept al Mureșului și se întinde ca o limbă deasupra satului, având o lungime de circa 600 m și o lățime la baza lui de 300 m. Vârful acestui

platou este denumit *Cetate* sau *Cetățuie* și se leagă de platoul *Hulă*, pe latura opusă aflându-se

Mureșul. Întregul platou este înconjurat de *Pârâul Cetății*. Primele cercetări au avut loc între anii 1951–1956 sub conducerea lui Kurt HOREDȚ. Sondaje de verificare au fost întreprinse în anii 1983, 1985, 1986, 1989 și 1991. Rezultatele cercetărilor de teren au fost prezentate în repetate rânduri, acumulându-se o bibliografie voluminoasă. Situl a fost locuit din paleolitic, apoi în neolitic (cultura Starčevo–Criș), eneolitic (cultura Coțofeni), epoca bronzului (culturile Schneckenberg, Wietenberg și Noua) și a doua epocă a fierului (LT C). Aici s-a cercetat și un cimitir roman, urmat cronologic de mai multe urme de locuire din perioade migrațiilor. Fortificația medievală se află în partea sud-vestică, mai înaltă, a platoului *Podei*. Cercetările arheologice au identificat urmele unui val de pământ construit pe un schelet din lemn în sistem casetat. Materialele arheologice datează apariția și funcționarea fortificației în secolele 11–12. Neavând surse documentare bănuim doar că fortificația de la punctul *Cetate* reprezintă centrul comitatului de castru de la Morești, situat în comitatul arpadian Turda, care îndeplinea rosturi de cetate de graniță.

[S.B.]

Malomfalva a Maros folyó kiszélesedő völgyében fekszik, a Nyárád folyó torkolatának közelében, Marosvásárhelytől délre. A *Podei* nevű háromszög alakú dűlő a Maros jobb partján levő második teraszon található, hossza kb. 600 m, szélessége 300 m. A legmagasabb részt Várnak nevezik, keleti oldalán a folyó szegélyezi, míg az átéllenes oldalon a *Hulă* nevű dűlőben folytatódik. Az első kutatásokat Kurt HOREDȚ vezette 1951 és 1956 között, az ásások folytatására 1983-ban, 1985–1986-ban, 1989-ben és 1991-ben került sor. Az eredményeket több alkalommal is közzétették. A lelőhely a paleolitikumtól kezdődően lakott volt, ezt követték az újkőkori (Körös–Starčevo-kultúra), a rézkori (Coțofeni-kultúra), a bronzkori (Schneckenberg-, Wietenberg- és Noua-kultúra) és a vaskori (LT C) települések. A platón egy római temetőt is feltártak, és jelentős népvándorlás kori településnyomok is napvilágra kerültek. Az ásások a plató délnyugati, magasabban fekvő részén több ponton is átvágták az Árpád-kori vár kazettás szerkezetű sáncát. A védmű és a vár területén feltárt objektumok leletanyaga a 11. és főként a 12. századra keltezhető. Írott források hiányában csupán feltételezzük, hogy a malomfalvi határvár Torda vármegye ismeretlen nevű, keleti várispánságának központjaként szolgálhatott.

Morești Village is located at a wider point in the Mureș Valley, close to the mouth of the Niraj River, south of Târgu-Mureș. The triangular *Podei* plateau is situated on the second terrace above the right bank of the Mureș, stretching out like a promontory above the village. It is about 600 m long and 300 m wide at its base. The top of this plateau is called the *Cetate* or *Cetățuie*. It is connected to the *Hulă* plateau with the Mureș River on the opposite side. The entire plateau is surrounded by *Cetate* Creek. The first archaeological investigations were carried out in 1951–1956 by a team led by Kurt HOREDȚ. Other test excavations took place in 1983, 1985, 1986, 1989 and 1991. The results were regularly and often published so that a rich bibliography was accumulated on this subject. The site was inhabited from the Paleolithic, then in the Neolithic (Starčevo–Criș culture), Copper Age (Coțofeni culture), Bronze Age (Schneckenberg, Wietenberg and Noua cultures) and the Second Iron Age (LT C). An investigation of a Roman cemetery on the same plot of land was followed by the recovery of several dwellings belonging to the Migration Period. The medieval fortification was located on the higher south-western area of the *Podei* plateau. In this case, archaeological investigations identified traces of an earthen rampart built over a wooden frame using a cassette system. The archaeological assemblage may be dated to the beginning and operation of the fortification to the 11th–12th centuries AD. As the written sources are missing, it can only be presumed that the fortification was the centre of the Castrum County from Morești, situated in the Arpadian county of Turda and functioned as a border fortress.

GOGAN / GÓGÁN [Bahnea / Bonyha], MS
Cetatea Újvár de la Varolea / Gógánváraljai Újvár

În evul mediu satele Gogan și Gogan-Varolea din Depresiunea Târnavelor, de pe valea pârauului Cund, erau două localități distincte. Parohia se afla la Gogan iar Varolea era filiala acesteia, fiind deci înființată la o dată ulterioară. Satul este menționat pentru prima dată în 1332 sub numele de *Subcastro*. Numele *Varolea* (din maghiara *Váralja*, *Subcetate*) indică o strânsă legătură între începuturile existenței satului și înființarea cetății, care a fost construită în prima jumătate a secolului 14 pe dealul aflat deasupra satului, probabil în timpul lui Ladislau KÁN, voievodul Transilvaniei. Construirea cetății se leagă de războaiele de moștenire de la începutul secolului 14. La mijlocul secolului 14 cetatea devine posesiune regală, iar în 1405 este donată familiei LOSONCZI. După instaurarea stabilității politice interne cetatea a fost neglijată, iar în a doua jumătate a secolului 15 este abandonată. Ruinele zidurilor erau încă vizibile în secolul 19. În aceeași perioadă cu ridicarea cetății a fost construită și biserica actuală a satului, altarul acesteia fiind lărgit și boltit în secolul 15.

A középkorban a Küküllő-közi dombvidék Kundi-patakjának völgyében fekvő Gogán és Gogánváralja két külön település volt. Az előbbiben működött a plébánia, Váralja település pedig ennek filiája volt, vagyis utóbbi későbbi alapítású. A falut 1332-ben említik először *Subcastro* néven. A *Váralja* név arra utal, hogy a falu kialakulása szorosan összefügg a várral, amelyet feltehetőleg KÁN László erdélyi vajda építtetett a 14. század első felében a váraljai templom feletti dombtetőn. A vár építése a 14. század eleji trónörökösödési háborúval függött össze. A 14. század közepén a vár a királyi birtok része lett, majd 1405-ben a LOSONCZI családnak adományozták. A belpolitikai helyzet stabilizálódása a vár elhanyagolásához vezetett és valamikor a 15. század második felében felhagyták. Romos falai még a 19. században is látszódtak a felszínen. A településnek a várral egy időben épített temploma a mai napig fennmaradt, szentélyét a 15. század második felében kibővítették és kiboltították.

In the Middle Ages, Gogan and Gogan-Varolea Villages in the Târnavă Depression in the valley of Cund Creek, were two distinct settlements. The parish was located in Gogan, while its branch was in Varolea which was, in all probability, established later. The village was first mentioned in 1332, under the name *Subcastro*. The name of *Varolea* (from the Hungarian *Váralja*, *below the fortress*) indicates a close relationship between the beginnings of the village and the establishing of the fortress, built in the first half of the 14th century on the hill above the village, probably during the reign of Ladislau KÁN, Voivode of Transylvania. The fortress was built during the succession of conflicts marking the beginning of the 14th century. Around the middle of the 14th century, the fortress became a royal possession, although in 1405 it was donated to the LOSONCZI family. When internal political stability prevailed, the fortress was neglected and in the second half of the 15th century it was abandoned. The ruins were still visible in the 19th century. The present day church in the village was built at the same time as the fortress, albeit its sanctuary was enlarged and vaulted in the 15th century.

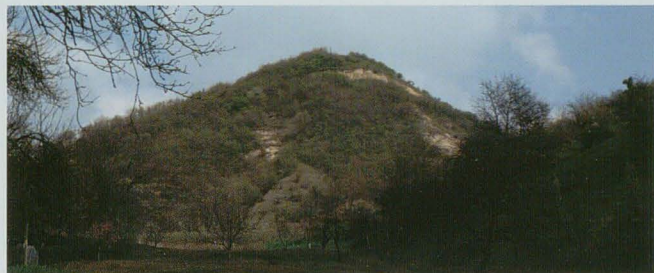

UNGURAȘ / BĂLVÂNYOSVÁRALJA, CJ
Cetatea Bălványos / Bălványosvár

În zona deluroasă a Văii Someșului, spre est de satul Unguraș, se înalță un promontoriu parțial împădurit pe platoul căruia se află cetatea. În

urma săpăturilor arheologice din anii 1971–1973 Mihai BLĂJAN a identificat artefacte din epoci anterioare evului mediu, din eneolitic (cultura Coțofeni), epoca bronzului (cultura Wietenberg), prima și a doua epocă a fierului (dacic) și epoca migrațiilor (cultura Sântana de Mureș–Cerneahov, sec. 4 d. Hr.). Pe partea nordică și cea sudică se pot observa urmele unui val ce sugerează traseul zidurilor de odinioară ale cetății medievale. În partea estică a platoului se păstrează o mică porțiune din fundația unei construcții. Dinspre est drumul de acces în cetate se făcea printr-o poartă. Cetatea este menționată în documente în a doua jumătate a secolului al 13-lea (1291: *Balwanus*). Cetatea, aflată în proprietatea regelui, a fost deținută în secolul al 14-lea de către voievodii Transilvaniei. În secolul al 15-lea a intrat în posesia familiei LACKFI, mai târziu regele Ladislau V o cedează membrilor familiei LOSONCZI. În 1484 de la regele Matia CORVIN a obținut-o domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare. La începutul secolului al 16-lea, după ce mai mulți ani a fost deținută de domnul Petru RAREȘ, cetatea a ajuns în posesia episcopiei din Oradea. Declinul cetății se poate data în aceeași perioadă, după 1538 zidurile ei fiind demolate. Materialele de construcție au fost transportate și refolosite la construcția noii cetăți de la Gherla.

Bálványosváraljától keleti irányban haladva, a Nyíres-patak völgyéből kiemelkedő sziklás, részben erdő borított hegykúp platóján állt a település nevét adó vár. Az 1971 és 1973 között végzett ásatások során Mihai BLÁJAN-nak sikerült több, a középkort megelőző korszak leletanyagát; így a rézkort (Coțofeni-kultúra), a bronzkort (Wietenberg-kultúra), a kora vaskort, a késő vaskort (dákok) és a népvándorláskort (Maroszentanna–Cernyahov, Kr. u. 4. század) elkülöníteni. A

plató északi és déli oldalán az egykori középkori várfalak nyomvonalát jelző kis sánc vonul végig. A vár területén az egykori építményekre utaló felszíni nyomok, kincskereső gödrök és a régészeti kutatások nyomait jelző árkok figyelhetők meg. A vár leginkább sebezhető keleti oldalát sáncsal erősítették. Az oklevelekben a 13. század végén említett (1291: *Balwanus*), feltehetőleg királyi alapítású vár a 14. század folyamán az erdélyi vajda honorbirtoka volt. A 15. században a Szántai LACK majd a Losonci DEZSŐFI család birtokolta.

1484-ben HUNYADI

Mátyás Ștefan cel Mare moldvai fejedelemnek adományozta. Ezután többször birtokost cserélt, míg 1538-ban MARTINUZZI György kiváltotta MAJLÁTH István vajdától. A várat a 16. század közepén rombolták le, köveit a szamosújvári vár építésénél hasznosították.

[J.G.N.]

In the hilly area of the Someș Valley, eastwards from Unguraș Village, is a partially forested promontory; a fortress is located on its plateau. Mihai BLĂJAN carried out archaeological excavations here in 1971–1973 and identified artefacts belonging to several chronological intervals before the Middle Ages such as the Copper Age (Coțofeni culture), Bronze Age (Wietenberg culture), First and Second Iron Age (Dacian) and the Migration Period (Sântana de Mureș–Cerneahov culture, 4th century AD). Some traces of a rampart suggesting the perimeter of the former walls of the medieval fortress can be observed on the northern and southern sides of the plateau, respectively. A small part of the foundation of a building is preserved on the eastern side of the plateau. The access into the fortress was in the east through a gate. The fortress is first mentioned in documents in the second half of the 13th century (1291: *Balwanus*). It was a royal

possession, held by the voivodes of Transylvania in the 14th century. In the 15th century, the fortress became part of the possessions of the LACKFI family. Later, King Ladislau V gave it away to the LOSONCZI family. Ștefan cel Mare, voivode of Moldavia, obtained the fortress in 1484 from King Matthias CORVIN. At the beginning of the 16th century, after many

years in which it was held by Voivode Petru RAREȘ, the fortress came into the possession of the Bishop of Oradea. The beginning of its decline can be dated to the same period, since after 1538, the walls were demolished. The building materials were taken away and reused to build the new fortress at Gherla.

Mihai BLĂJAN, Descoperiri arheologice în hotarul comunelor Unguraș (jud. Cluj) și Malin (jud. Bistrița-Năsăud), *Apulum*, XIII, 1975, p. 619–635. Adrian A. RUSU, *Castelarea Carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII–XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 541. Ákos KARCZAG–Tibor SZABÓ, *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Várak, kastélyok, városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok és erődítmények a honfoglalástól a 19. század végéig*, Budapest, 2010, p. 62.

DĂBÂCA / DOBOKA, CJ
Cetate / Vâr / Fortress

La 35 km de Cluj, în partea nord-vestică a localității Dăbâca, pe o terasă superioară de formă aproximativ triunghiulară a râului Lona, este aşezată cetatea de reşedinţă a comitatului arpadian Dăbâca. După mici sondaje efectuate în perioada celui de-al doilea război mondial, cercetări de amploare au fost iniţiate începând cu anii 1950, fiind identificată o cetate cu mai multe incinte, fortificate în perioada secolelor 10–13. O primă fortificaţie de pământ şi lemn a fost construită în secolul al 10-lea. În această etapă s-au amenajat probabil valul şi şanţul de la incintele I, III şi IV. Pe valul acestora s-a amenajat la mijlocul secolului al 11-lea un al doilea val cu sistem casetat şi şanţ aferent, fortificaţia din această perioadă fiind menţionată într-un document din 1068 (*urbs Dobuka*). La cumpăna secolelor 11–12 o nouă etapă de fortificare este caracterizată prin construirea unui val cu structuri de bărne. În aceeaşi perioadă în zona incintei IV pot fi surprinse urmele unei aşezări. Biserica cu absidă semicirculară a fost construită, iar necropola din aceeaşi zonă a fost folosită de la sfârşitul secolului al 11-lea până la începutul secolului al 13-lea. În aceeaşi perioadă, dar la circa 200 m de aceasta, a funcţionat o altă necropolă din jurul unei biserici romanice cu mai multe etape de construcţie. În secolul al 13-lea, pe valul fortificaţiei anterioare s-a amenajat o curtină de piatră, masivă, având o lăţime medie de 1,5 m. Donjonul ridicat în partea nordică a cetăţii poate fi relaţionat cu banul Mikud, care a stăpânit cetatea din 1279. Cetatea, amplasată în vecinătatea drumului sării, între Sic şi Poarta Meseşului, a fost centrul comitatului Dăbâca. Comitele din Dăbâca este menţionat pentru prima dată în 1164. Tot aici avea sediul şi arhidiaconatul cu acelaşi nume, atestat documentar la începutul secolului al 13-lea.

[J.G.N.]

Az Árpád-kori Doboka ispánsági vára Kolozsvártól 35 km-re É-ra, a várral azonos nevű település északnyugati részén, a Lóna völgyének háromszög alakban kiugró magaslati teraszán helyezkedik el. A második világháború idején végzett szondázó ásatásokat követően az 1950-es években nagy tervásatásokra került sor. A feltárások eredményeként a 10–13. századi sáncvár négy védővonalát sikerült azonosítani. A korai faföldvár valószínűleg a 10. században épült. A 11. század közepe táján, a korábbi erődtételeket felhasználva, kazettás szerkezetű sáncot emeltek, ez utóbbi a forrásokban 1068-ban *urbs Dobuka* néven felbukkanó ispáni központ védelmét látta el. A 11. század végén–12. század elején épült gerendavázas sáncgyűrű már nem terjedt ki a teljes korábbi területre. Itt az említett időszakban településnyomok és egy templom körüli temetőt tártak fel, amelyet a sírmellékletek (főként az előkerült érmék) alapján a 12. században, esetleg a 13. század elején használtak. Ettől 200 m-el délre egy hasonló korú temetőt és többször átépített román kori templomot tártak fel. A 13. században a korábbi sáncra átlagosan 1,5 m széles kőfalat emeltek. A vár északi részén feltárt torony építése a Dobokát 1279-től birtokló Mikud bánnal hozható kapcsolatba. A széki sóbányák közelében és a Meszes-kapu felé vezető sóút szomszédságában fekvő vár a középkori Doboka vármegye és várispánság központja volt. A dobokai ispánról 1164-ben szerzünk először tudomást. A várból székelő dobokai főesperesről a 13. század első feléből származó oklevél tanúskodik.

The fortress seat of the Arpadian county of Dăbâca is located 35 km from Cluj, in the north-western part of Dăbâca Village, on a roughly triangular upper terrace above the Lona River. Some small test excavations were carried out during the Second World War, and large, systematic investigations were carried out from the 1950s. A fortress with several enclosures, fortified during the 10th–13th centuries was identified. The initial fortification made of earth and timber was built in the 10th century. During this phase, the rampart and ditch of enclosures I, III and IV were probably raised. On top of this rampart was built another with a cassetted timber frame, together with a related ditch, around the middle of the 11th century; the fortress from this period was mentioned in a document from 1068 (*urbs Dobuka*). At the turn of the 12th century, there was a new phase of fortification consisting of a new rampart made from timber beams. During the same period, some settlement traces were identified in the area of enclosure IV. The end of the 11th century until the beginning of the 13th century sees the construction of the church with its semicircular apse and establishment of a cemetery. Another cemetery functioned in the same period around a Romanesque church built in several construction phases. A massive stone wall with an average width of 1.5 m was built on top of the rampart in the 13th century. The dungeon built on the northern side of the fortress is connected to Ban Mikud, who controlled the fortress from 1279 onwards. The fortress was located close to the salt route, between Sic and Poarta Meseşului, and was the centre of power in Dăbâca County. The Count from Dăbâca was first mentioned in 1164. The seat of the arch-deaconry of the same name in the identical place was first mentioned in a document from the beginning of the 13th century.

Ştefan PASCU–Mírcea RUSU–Petrul IAMBOR–Nicolae EDROIU–Paul GYULAI–Volker WOLLMANN–Ştefan MATEI, *Cetatea Dăbâca, Acta Mvsei Napocensis*, 5, 1968, p. 153–202.

Elek BENKŐ, Doboka, IN: Gyula KRISTÓ–Pál ENGEL–Ferenc MAKK (szerk.), *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Budapest, 1994, p. 169.

Erwin GÁLL, *Doboka-IV. vártérség templom körüli temetője: régészeti adatok egy észak-erdélyi ispáni központ 11–13. századi fejlődéséhez*, Kolozsvár, 2011.

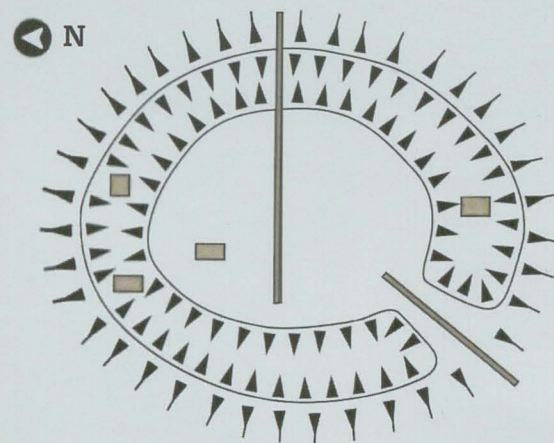
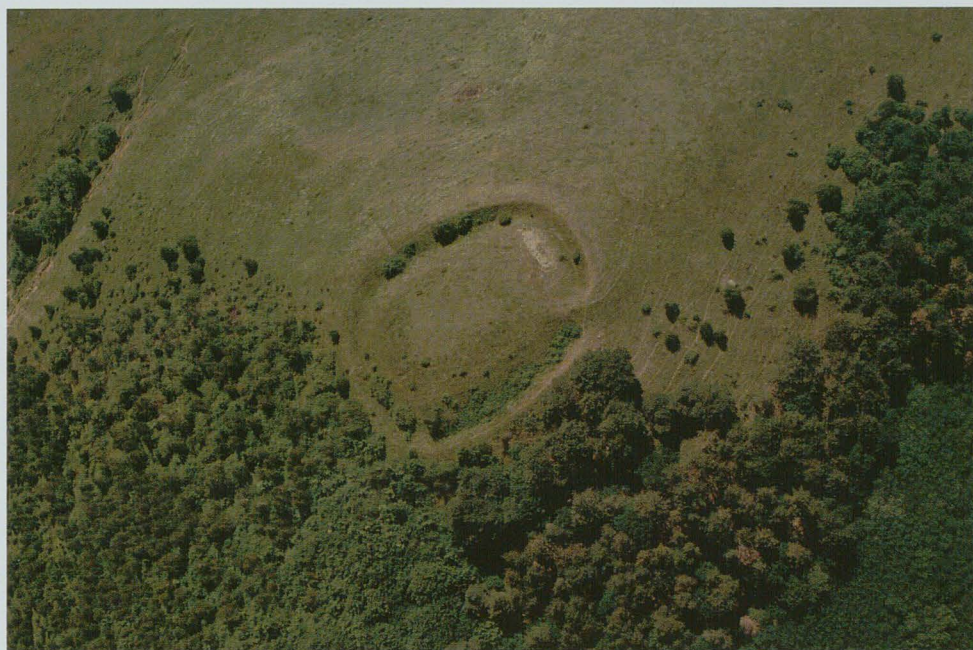
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

LAZ / SEBESLÁZ [Săsciori / Szászcsór], AB
Cetate / Lázvár / Laz Fortress

[Á. Karczag-T. Szabó]

În valea pârâului Sebeș, spre est de satul Laz, se află culmea Ghergheleu. Pe locul numit *Cetatea de lemn* se pot observa urmele unei circumvalațiuni. Pe platou nu se mai văd astăzi urme de construcții. Fortificația de formă aproximativ ovală, cu dimensiunile de 60×50 m, are un șanț de 1,5–2,00 m adâncime. În partea sud-vestică, nefortificată, pe o porțiune de circa 10 m se realiza probabil accesul în fortificație. În timp ce satul apare în surse scrise din secolul al 14-lea, cetatea nu este atestată documentar în evul mediu și nici într-o perioadă ulterioară. Sondajele efectuate în anii 1950 nu au scos la iveală materiale arheologice concludente în privința datării. În timp ce unii cercetători propun o datare mai timpurie, în intervalul secolelor 11–12, alții plasează momentul construirii și funcționării în secolele 13–14.

Sebesláztól keletre, a Sebes patak völgyéből kimagasodó Ghergheleu-hegyen, a helyiek által *Favárnak* (*Cetate de lemn*) nevezett helyen jól látszanak még az egykori vár erődítményei. A felszínen épületek nyomait nem látni. Az ovális alakban körbefutó sánc mellett 1,5–2,00 m mély árok húzódik. A 60×50 m alapterületű várba valószínűleg a délnyugati oldalon lehetett bejutni, ahol az árkot körülbelül 10 m hosszan feltöltés szakítja meg. A falu a 14. században már felbukkan az írott kútfőkben, a várról azonban sem középkori sem későbbi forrás nem maradt fenn. Az 1950-es években zajló régészeti feltárások leletanyaga sajnos nem alkalmas pontosabb keltezésre. Egyesek Árpád-kori eredetét hangoztatják, mások 13–14. századnak vélik.

Ghergheleu Hill is located in the valley of the Sebeș River, eastwards from Laz Village. Traces of a circumvallation can be seen at the place known as *Cetatea de lemn* (Timber Fortress). However, no construction traces can be seen on the plateau nowadays. The roughly oval fortification has dimensions of 60×50 m, while the ditch has runs to a depth of 1.5–2 m. The access was probably located on the south-western side, which has an un-fortified sector of about 10 m. The village was already mentioned in documents from the 14th century, whereas the name of the fortification is missing from contemporaneous or later written sources. The test excavations carried out in the 1950s failed to uncover conclusive archaeological evidence which might have helped in the dating. Thus, some researchers suggest an earlier dating in the 11th–12th century, while others prefer a later period of construction and use, in the 13th–14th centuries.

MIRĂSLĂU / MIRISZLÓ, AB

Biserica veche / Régi templom / Old Church

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

La sud-est de centrul localității, din valea pârâului Mirăslău se înalță un deal de formă ovală pe al cărui platou se află fosta biserică reformată. Platoul este mărginit de un șanț și un val, amenajate probabil în preistorie. Pe suprafața sa se pot distinge urmele fundațiilor bisericii, alte denivelări și materiale de construcție aflându-se în preajma celor patru turnuri ale incintei. În lipsa cercețurilor arheologice putem doar presupune că în același loc s-a aflat biserica cu hramul Sf. Petru, menționată într-un document din 1274. Localitatea atestată în documente la începutul secolului al 13-lea apare în dijmele papale sub denumirea de *Myrozlou*. În 1514 apare în documente plebanul Blasius din Mirăslău, care deținea și funcția de capelan al palatului episcopal din Alba Iulia. Biserica a fost părăsită probabil după incendiul din secolul al 17-lea, după care vatra satului s-a deplasat spre nord-vest, noul lăcaș de cult al reformatorilor fiind construit începând cu anul 1844.

A településtől délkeletre, a Mirásló-patak völgyéből kimagasló ovális dombon kapott helyet az egykori középkori templom. A domb platóját övező árok és sánc valószínűleg őskori eredetű. A felszínen kirajzolódik az egykori templom alapfalainak nyoma. A négy saroktornyos cinteremfal nyomvonalára a terepalakulatok mellett a felszínen látható kőanyag is utal. Feltárások hiányában feltehető csupán, hogy itt állhatott a település első, 1274-ben oklevélben is feltűnő, Szent Péter tiszteletére szentelt temploma. A települést és templomát a pápai tizedjegyzékben is említik *Myrozlou* néven. 1514-ben Balázs plébánosa egyben a püspöki palota káplánja is volt. A tűz martalékká vált település a 17. században a korábbihoz képest nyugatabbra, a Mirásló-patak völgyében épült újra, egykori templomát később elhagyták és a református közösség 1844-ben új templomot építtetett.

An oval hill rises in the valley of Mirăslău Creek, to the south-east of the village centre. The former Lutheran church is located on its plateau. The plateau is bordered by a rampart and a ditch, probably built in prehistoric times. Traces of the church's foundations can be seen on the surface and other humps and some building materials were identified close to the four towers of the enclosure. Since there have never been any archaeological investigations there, the existence in the same place of the St. Peter church, mentioned in a document from 1274, can only be presumed. The village is attested in documents from the beginning of the 13th century and appears in the papal list of tithes under the name *Myrozlou*. The vicar Blasius from Mirăslău, who also was chaplain of the bishop's palace from Alba Iulia, appears in documents from 1514. The church was probably abandoned after a fire in the 17th century, while later the home precincts of the village moved to the north-west; the new Lutheran church was built starting with the 1844.

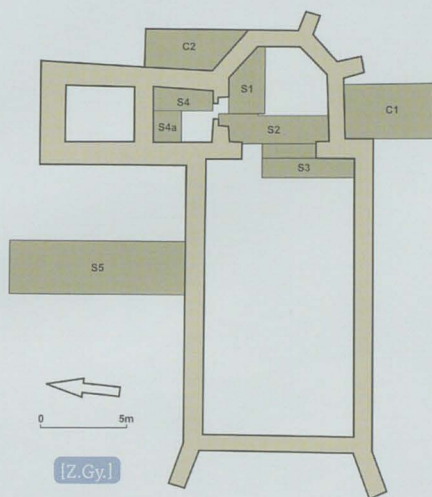
SÂNVĂȘII / NYÁRÁDSZENTLÁSZLÓ [Gălești / Nyárádgálfalva], MS
Biserica Unitariană / Unitárius templom / Unitarian church

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Biserica Unitariană este situată la 18 km sud-est de Târgu Mureș, pe cursul mijlociu al râului Niraj, pe dealul din centrul satului. Satul a fost menționat pentru prima oară cu ocazia dijmii papale din 1332 când apare sub denumirea de *Sancto Ladislao*, probabil sfântul protector a bisericii medievale. Cercetările arheologice au fost inițiate în anul 2009 cu ocazia unor lucrări de renovare. Cu această ocazie sub biserica parohială din secolul 14 au fost identificate două struc-

turi anterioare și un cimitir cu 40 de morminte, folosit începând cu secolul 12. Prima structură arhitecturală – probabil nefinalizată – datează de la sfârșitul secolului 12, forma indicând o fundație a unei mănăstiri private care aparținea de ordinul benedictin. Mănăstirea avea trei nave și un altar semicircular. A doua structură datează de la mijlocul secolului 13 și era o biserică mică parohială peste care la începutul secolului 14 se construiește biserica actuală compusă dintr-un altar, navă, capelă privată (transformată în secolul 16) și un turn adosat fostei capele, construit spre sfârșitul secolului 15. Sunt deosebit de interesante frescele din 1496 descoperite în altarul bisericii.

A nyárádszentlászlói unitárius templom Marosvásárhelytől 18 km-re délkeletre, a Nyárad folyó középső szakaszán, a falu központjában levő dombon található. A falu első írásos említése

az 1332-es pápai tizedjegyzékben szerepel *Sancto Ladislao* néven, amely a templom középkori védőszentjére is utal. A templom felújítási munkálatait megelőző régészeti feltárásokra 2009 nyarán került sor. Az ásatások folyamán a meglévő 14. századi templom alatt két korábbi templom maradványai kerültek elő. A feltárt 40 sír a temető 12. században kezdődő használatára utal. Az első,

a 12. század végére datálható háromhajós félköríves záródású templom a bencés rendhez tartozó nemzetségi monostornak épülhetett, amelyet úgy tűnik nem fejeztek be. A második, jóval kisebb templom a 13. századra keltezhető, a monostor északi mellékhajójában épült fel és a 14. századi, jóval nagyobb plébánia-templom építésekor bontották el. A 14. századi templom kápolnáját a 16. században átalakították, a torony a 15. században épült. Külön figyelmet érdemelnek a szentély 1496-ra datálható freskói.

The Unitarian church is located 18 km south-east of Târgu Mureș, along the middle course of the Niraj River, on a hill in the centre of the village. The village itself was first mentioned in a

document related to the papal tithe from 1332, in which it is called *Sancto Ladislao*, probably the patron saint of the medieval church. Archaeological investigations started in 2009 when some renovation works were carried out there. On this occasion, two prior structures and a 40 grave cemetery established in the 12th century were identified under the 14th century parish church. The first architectural structure – probably unfinished – dates from the end of the 12th century. Its shape suggests it may have been the foundation of a private abbey belonging to the Benedictine order. The abbey had three naves and a semi-circular apse. The second structure dates from the middle of the 13th century and was a small parish church. The present day church was built on top of it in the beginning of the 14th century. The latter structure consists of an apse, a nave, a private chapel (transformed in the 16th century) and a tower added to the former chapel, built towards the end of the 15th century. The frescoes discovered in the apse and dated to 1496 are extremely interesting.

BRATEIU / BARÁTHELY, SB

Biserica evanghelică / Evangélikus templom / Evangelical church

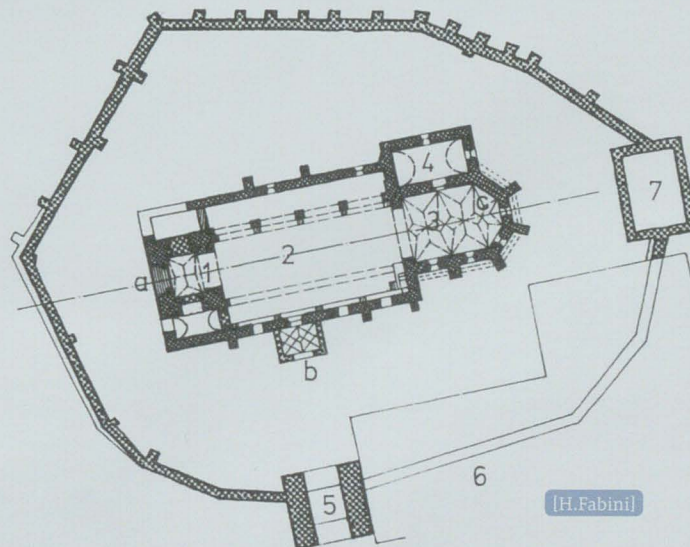
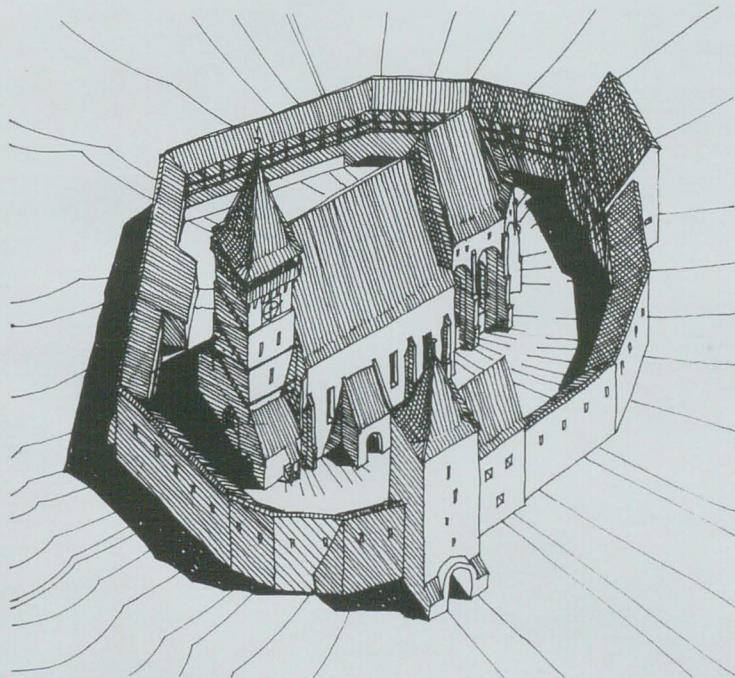
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

În apropierea centrului comunei Brateiu, în partea nordică a localității, pe o terasă înaltă a Târnavei Mari este amplasată biserica fortificată. Construită inițial cu planimetrie basilicală, nava bisericii a fost lărgită spre sud, păstrându-se astfel doar latura nordică. Corului poligonal îi este adosată spre nord o sacristie, în partea vestică a navei aflându-se turnul clopotniță. Biserica a fost construită în secolul al 15-lea, dar existența unui edificiu mai vechi ar fi sugerată de ansamblul romanesc păstrat pe fațada estică. Arta parietală este reprezentată în cor prin fragmente de frescă înfățișând scena Închinării magilor, în același loc fiind păstrate și cruci de consacrare. Sistemul de fortificare cu plan poligonal neregulat a fost înălțat la cumpăna secolelor 14–15; din acesta s-au păstrat până astăzi o mare parte a incintei, un turn cu planimetrie dreptunghiulară și turnul de poartă.

Baráthely központjától északra, a Nagy-Küküllő magas teraszán áll a település középkori erődített temploma (ma lutheránus templom). Az eredetileg háromhajós templomnak máig megőrződött a sokszögzáródású szentélye, a tőle északra húzódó sekrestyéje és nyugati harangtornya. Az eredetileg háromhajós alaprajz a későbbi kiiktatásával a főhajó szélesebbé vált. A 15. században épült templomnál korábbi épültre csupán a keleti homlokzaton fennmaradt román kori ablaknyílás utal. A szentélyben a Napkeleti bölcseket ábrázoló freskótöredékek és felszentelési keresztek láthatók. Az 1500 körül épült szabálytalan alaprajzú erődtetés mára több átépítésen átesett védőfala mellett, négyszögletes bástyája és kaputornya is fennmaradt.

The fortified church is located on a high terrace of the Târnava Mare River, close to the centre of the Brateiu commune, on the northern side of the locality. The church was initially built following a Basilican planimetry, but the nave was afterwards enlarged to the south, so only the northern side was preserved. A vestry was added to the north of the polygonal choir, while a bell-tower was built on the western side of the nave. The church was built in the 15th century, but the existence of an older structure is suggested by the Romanesque stone frame preserved on the eastern façade. The artwork consists of fragments of frescoes showing the Adoration of the Magi in the choir. Some crosses of consecration are preserved in the same place. The fortification system has an irregular polygonal shape and was built at the turn of the 15th century; a large part of the enclosure, a tower with rectangular planimetry and the gate tower are still preserved today.

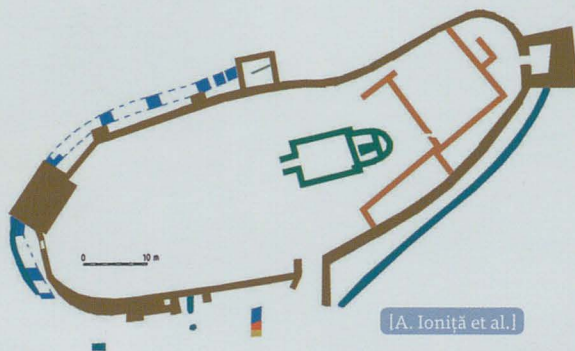

FELDIOARA / FÖLDVÁR, BV
Cetate / Vár / Fortress

Cetatea Feldioarei aflată pe un deal de lângă așezare – deal locuit încă din preistorie – a fost construită la începutul secolului al 13-lea de către cavaleri Teutoni așezați în Țara Bârsei. Denumirea de Marienburg a castelului este un indiciu important referitor la ctitorii cetății. Prima mențiune datează din 1240, când cetatea este amintită cu numele de *Castrum Sancta Mariae*, mai târziu fiind menționată în repetate rânduri. Cetatea își pierde importanța militară deja din secolul 14, fiind pustiită în 1345 de tătari, alte incendieri și asedii având loc în 1599 și în repetate rânduri la începutul secolului 17. La mijlocul secolului 19 cetatea era folosită ca depozit de comunitatea săsească, dar în anii 70 al secolului 19 Balázs ORBÁN relatează despre cărarea pietrelor din zidurile cetății. Fortificația are formă ovală cu laturile mai lungi în direcția est-vest, fiind prevăzută cu cinci turnuri din care două mai mici pe partea sudică la intrarea în cetate, un turn patrulater masiv din care s-a păstrat primul nivel în partea estică, un turn mai mic pe latura nordică, distrus în totalitate, și un turn masiv relativ bine păstrat pe latura vestică. Și datorită cutremurului din 1977 în prezent cetatea este în stare avansată de degradare. Cercetări arheologice au fost întreprinse de către Radu POPA în anii 1990–1995.

[A. Ioniță et al.]

A barcasági település mellett emelkedő, már az őskorban is lakott dombon található földvári várat a 13. század elején építették a teuton lovagok. A vár Marienburg elnevezése fontos információit hordoz a vár alapítóira vonatkozóan. Legkorábbi említése 1240-re keltezhető, amikor *Castrum Sancta Mariae* néven jelenik meg, később több forrásban is előfordul a település neve. A vár katonai jelentőségét már a 14. század folyamán elveszítette, 1345-ben a tatárok pusztították el, további fosztogatásokról és ostromokról 1599-ből, majd a 17. század elejéről több alkalommal is beszámolnak a források. A 19. század közepén a várat a szász közösség raktárként használta, de a század 70-es éveiben ORBÁN Balázs már arról számolt be, hogy a falakból a köveket elhordják. A vár ovális alaprajzú, hosszanti tengelye kelet-nyugati irányú. Öt toronnyal látták el, ezek közül két kisebb a déli bejáratnál, egy négyszögletes masszív torony, amelyből az első szintig maradtak meg a falak, a keleti oldalon található, egy további erős torony pedig a nyugati oldalon épült fel. Az északi oldal kis tornya teljesen megsemmisült. Részben az 1977-es földrengés következtében, a vár napjainkban is rohamosan pusztul. Régészeti feltárásokat 1990–1995 között Radu POPA végzett a területen.

The fortress of Feldioara, situated on a hill near the locality and inhabited since prehistoric times, was built at the beginning of the 13th century by the Teutonic Knights when they settled in Bârsa Country. The name Marienburg was given to the fortress and is an important indication regarding the founders. The first mention dates from 1240, when the fortress is called *Castrum Sancta Mariae*. Afterwards, it is mentioned in several documents. The fortress had already lost its military importance in the 14th century after having been devastated in 1345 by Tatars. Other fires and sieges happened there in 1599 and on many occasions at the beginning of the 17th century. Around the middle of the 19th century, the fortress was used as warehouse by the Saxon community, but in the 1870s, Balázs ORBÁN wrote about the stones from the walls being removed for construction. The fortress has an oval shape, with the longer sides running in an east-west direction. It had five towers. Two of the smaller ones are on the southern side by the entrance while there is a massive quadrangular tower, of which the ground level is preserved, on the eastern side. A smaller tower, now completely destroyed, stands on the northern side while a massive one, relatively well preserved, stands on the western side. On top of the older destructions, the earthquake of 1977 also contributed to the present advanced state of decay. Archaeological investigations were carried out there by Radu POPA in 1990–1995.

[B. Köpeczy]

COLȚEȘTI / TOROCKÓSZENTGYÖRGY [Rimetea / Torockó], AB
Cetate / Vár / Fortress

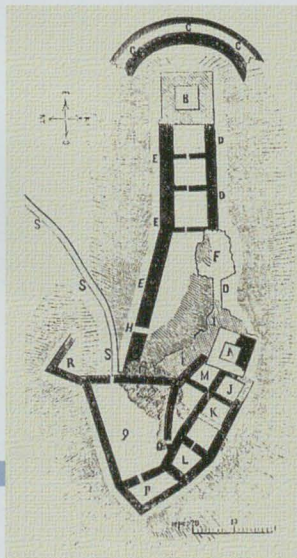
Prima menționare a cetății se leagă de numele lui Ehellős TOROCKAI, care între 1303 și 1321 a fost de mai multe ori vicevoievod al Transilvaniei. Conform unui document din 1492, turnul cetății a fost construit probabil de Elek TOROCKAI, în a doua jumătate a secolului 14. Turnul cu planimetrie patrulateră a fost ridicat din piatră brută, lățimea este de aproximativ 10 m, înălțimea de 20 m, fiind alcătuit din parter și patru etaje despărțite de planșee de scândură. Numele cetății apare într-un izvor din 1469, în această perioadă aceasta a fost

[E. Gordán]

lărgită. Pe partea estică, pe o stâncă a fost construit un al doilea turn de care spre sud se lega o aripă a cetății. În 1467 Ehellős TOROCKAI a participat la revolta împotriva lui Matia CORVIN, în urma căreia regele a donat domeniile acestuia voievodului Transilvaniei, Nicolae CSUPOR.

Francisc TOROCKAI a reprimat ceta-tea și domeniile adiacente în 1516. Mai târziu cetatea a fost utilizată doar în vremuri de primejdie, de aceea aceasta a fost întreținută și foarte probabil unele construcții mai târzii datează tot din această perioadă. Tot ca loc de refugiu a fost utilizată cetatea și în perioada revoluției lui Francisc RÁKÓCZI II, când a fost asediată cu tunurile și distrusă definitiv.

[O. Balázs]

[Z.S.]

A vár első, 1291-es említése TOROCKAI Ehellős névhez fűződik, aki 1303 és 1321 között több rendben erdélyi alvajda volt. A vár tornyát feltehetőleg TOROCKAI Elek építette a 14. század második felében, amint erről egy 1492-es oklevél beszámol. A négyzetes alaprajzú torony terméskőből épült, szélessége hozzávetőlegesen 10 m, magassága 20 m, földszintből és négy emeletből állt, amit deszkafödémek választottak el egymástól. Nevét 1469-ben említi forrás, időközben tovább bővítette a család. A vár keleti

oldalán, egy sziklaszirten második torony emelkedik, ehhez déli irányban egy palotaszárny csatlakozik. 1467-ben TOROCKAI Ehellős részt vett a HUNYADI Mátyás elleni felkelésben, így 1470 januárjában a király birtokait MONOSZLÓI CSUPOR Miklós erdélyi vajdának adományozta.

TOROCKAI Ferenc 1516-ban visszakapta a várat és a hozzátartozó birtokot. A későbbiek során a várat inkább veszély esetén használták, de továbbra is karbantartották és valószínű, hogy egyes késői építkezések erre a korszakra tehetők. Menedék szerepet töltött be a vár a Rákóczi-szabadságharc idején is, amikor az osztrákok ágyúval lőtték és véglegesen elpusztították.

The first mention of the fortress is connected with Ehellős TOROCKAI, who was vice-voivode of Transylvania several times between 1303 and 1321. According to a document from 1492, the tower of the fortress was probably built by Elek TOROCKAI in the second half of the 14th century. The 20 m high tower has a quadrangular planimetry and was made of rough stone, each side

having a length of about 10 m. The structure consisted of a ground floor and four upper floors, separated by wooden platforms. The name of the fortress appears in a document from 1469, when it was enlarged. On the eastern side, a second tower was built on top of a rock. It was connected to the south to a wing of the fortress. In 1467, Ehellős TOROCKAI participated in the uprising against Matthias CORVIN, so the king granted his estates to the Voivode of Transylvania, Miklós CSUPOR. Francis TOROCKAI regained the fortress and the adjacent estates in 1516. The fortress was later used only in case of danger, so it was continuously maintained; very probably some later constructions date from this period. During the revolution led by Francis RÁKÓCZI II, the fortress was again used as a refuge, and after being besieged with cannons was definitively destroyed.

Lajos KELEMEN, Torockószentgyörgy és emlékei, IN: Művészettörténeti tanulmányok, 2. kötet, Bukarest, 1982, p. 197–200.

Radu LUPESCU, Istoricul cetății de la Colțești (jud. Alba), Acta Mvsei Napocensis, 32.2, 1996, p. 489–500.

SIGHIȘOARA / SEGESVÁR, MS
Cetate / Vár / Fortress

Începuturile istoriei oraşului Sighișoara se plasează în secolul 12, când în valea Târnavei Mari este colonizat, din inițiativa regelui maghiar, un grup consistent de secui. La începutul secolului 13 locul secuilor mutați mai la est este luat de sașii colonizați din zona Rinului și Moselei. Prima menționare a cetății datează de la sfârșitul secolului al 13-lea, când s-a construit cetatea superioară, respectiv turnul vechi, păstrat până în zilele noastre. În 1347 este menționat prima oară ca oraș regal, iar în această perioadă sunt în construcție zidurile de incintă ale orașului cu o lungime de 950 m, dar și biserica din deal cercetată arheologic de către Daniela MARCU în anii 1998–2001. La începutul secolului 14 este ridicată în piața de jos mănăstirea dominicană, iar în cursul secolului 15 este construit turnul cu ceas, devenit simbol al orașului. Școala din oraș este menționată pentru prima dată în 1522, mai târziu, în 1619 un fost bastion este reutilizat ca școală. În 1654 a fost construit un alt simbol al orașului, scările școlii numite *Schülertreppe*. Forma finală a zidurilor cetății datează din secolele 16–17, fiind urmarea unor lucrări de reconstrucție și modernizare, iar clădirile din incinta cetății păstrează urmele tendințelor arhitecturale din secolele 17–18. În ultimele decenii în mai multe puncte din cetate au fost întreprinse săpături arheologice de salvare de proporții reduse.

Segesvár város kezdetei a 12. századra nyúlnak vissza, amikor a magyar király kezdeményezésére a székelyek egy jelentősebb csoportját a Nagy Kükküllő völgyébe telepítették. A 13. század elején a keletebbre költöző székelyek helyét a Rajna és a Mosel völgyéből idetelepedő szászok vették át. A vár első említése a 13. század végére datálható, ekkor épül meg a felső vár, illetve a ma is álló öregtorony. Királyi városként először 1347-ben említik, ekkor már épültek a 950 m hosszú városfalak, illetve az 1998–2001 között Daniela MARCU által régészeti ásatások révén is kutatott hegyi templom. A 14. század első felében létesült az alsó piactéren a domonkos kolostor, a 15. század folyamán pedig a város szimbólumává vált óratorony. A város iskoláját 1522-ben említették először, 1619-ben egy korábbi bástyát alakították át iskolává. 1654-ben megépítették a város másik nevezetességét, a *Schülertreppét*, vagyis az iskola-lépcsőt. A városfalak végleges formájukat a 16–17. századi átépítések, korszerűsítések folyamán nyerték el, míg a falak közti házak 17–18. századi építészeti stílusjegyeket őriznek. A város területén az utóbbi évtizedekben több alkalommal is kisebb régészeti mentőásatásokra került sor.

The beginning of the history of Sighișoara can be placed in the 12th century, when a large group of Szeklers was colonized in the valley of Târnavă Mare at the initiative of the Hungarian king. At the beginning of the 13th century, Saxons coming from the Rhine and Moselle regions took the place of the Szeklers who moved to east. The fortress was first mentioned at the end of the 13th century, when the upper part, more precisely the older tower still preserved today, was built. Sighișoara was first mentioned as a royal city in 1347, while in the same period the enclosure walls were built. They had a total length of 950 m. The church on the hill was investigated archaeologically by Daniela MARCU in 1998–2001. The Dominican convent was built at the beginning of the 14th century on the lower square, while the watch tower which became the symbol of the city was built during the 15th century. The school of the city is first mentioned in 1522, but later in 1619 a former bastion was reused as a school. Another symbol of the city, the stairway of the school known as *Schülertreppe*, was built in 1654. The final form of the fortress' enclosure dates from the 16th–17th centuries and is the result of a series of reconstructions and modernizations. The buildings in the interior retain traces of the architectural tendencies of the 17th–18th centuries. Some small rescue archaeological excavations have been carried out in several places inside the fortress during the last decades.

AIUD / NAGYENYED, AB

Ansamblul bisericii fortificate / Vártemplom / Fortified church

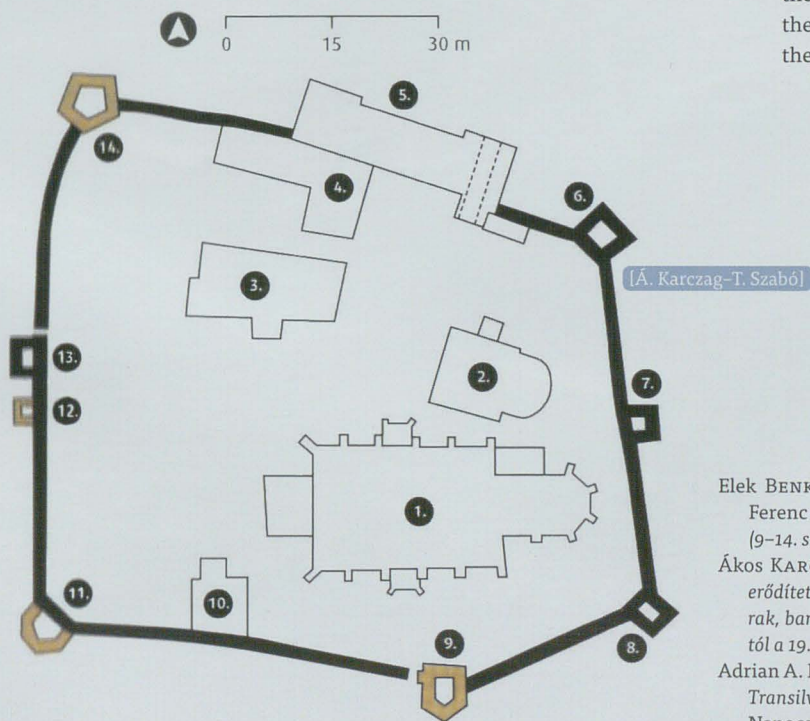
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Prima biserică, menționată în documente din secolul al 13-lea, a fost în perioada ulterioară reconstruită. Planimetria bisericii gotice, cu trei nave, a fost modificată prin intervenții de anvergură în perioada barocă, astăzi doar corul păstrându-și aspectul inițial. În jurul bisericii s-a construit probabil în secolul al 15-lea un zid de incintă fortificat cu turnuri, care a suferit mai multe intervenții ulterioare. Întreținerea și apărarea turnurilor și bastioanelor a căzut în sarcina breslelor din oraș. Prima atestare a bisericii datează din anul 1293, iar unele săpături arheologice inedite vorbesc despre existența în zonă a unor materiale databile în epoca arpadiană. În evul mediu domeniul era în proprietatea capitlului din Alba Iulia. Zidurile cetății au fost asediate pentru prima oară în timpul războaielor conduse de Antal BUDAI în 1437. Distrugerii au provocat la începutul secolului al 17-lea asalturile succesive ale mercenarilor voievodului Mihai Viteazul și ai generalului Basta. Mai târziu biserica și cetatea au fost devastate și incendiate în timpul războaielor lui Francisc RÁKÓCZI II și în perioada revoluției din 1848-1849.

Nagyenyed 13. századi oklevélben említett, gótikus, eredetileg háromhajós templomát a barokk korban átalakították, mára csupán szentélye őrizte meg középkori formáját. A templom köré valószínűleg a 15. században szabálytalan ötszög alakú, tornyokkal erősített várfalat emeltek, amelyen később több átépítést végeztek. A tornyok és bástyák karbantartása és védelme a nevükben is fellelhető céhek hatáskörébe tartozott. A várfalak előtt húzódó egykori vizes árkot feltöltötték. A templom környékén folyt közéletlen régészeti ásatásokhoz kapcsolódóan kora Árpád-kori leletanyagot említenek. A középkor folyamán a fehérvári káptalan birtoka volt. A várat első ízben a BUDAI Nagy Antal vezette felkelők ostromolták 1437-ben, majd a nemesi hadak támadása folytán feladták. Nagyobb pusztításokat szenvedett 1600-ban, előbb Mihály vajda majd Basta generális zsoldosainak ostroma alatt. Később, a Rákóczi-szabadságharc idején és az 1849-es szabadságharcban égették és dúlták fel a templomot és a várat egyaránt.

The first church was mentioned in 13th century documents. It was rebuilt in the following period. The planimetry of the Gothic church, with its three naves, was modified during some major renovation work in the Baroque period, and nowadays only the choir retains its original features. An enclosure wall fortified with towers, frequently modified afterwards was built around the church, probably in the 15th century. The maintenance and defence of the towers and bastions was the duty of city's guilds. The first mention of the church dates from 1293 although some unpublished archaeological investigations point to the presence in this area of some finds which can be dated to the Arpadian period. In medieval times the estate belonged to the Chapter from Alba Iulia. The fortress was besieged for the first time during the revolt led by Antal BUDAI in 1437. The successive assaults of the mercenaries hired by Mihai Viteazul and General Basta at the beginning of the 17th century also brought destruction. Afterwards the church and the fortress were destroyed and set on fire during the revolt led by Francis RÁKÓCZI II and during the revolution of 1848-1849.

Elek BENKŐ, Nagyenyed, IN: Gyula KRISTÓ-Pál ENGEL-Ferenc MAKK (szerk.), *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, Budapest, 1994, p. 475-476.

Ákos KARCZAG-Tibor SZABÓ, *Erdély, Partium és a Bánság erősített helyei. Várak, kastélyok, városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok és erődítmények a honfoglalástól a 19. század végéig*, Budapest, 2010, p. 254-255.

Adrian A. RUSU, *Castelarea Carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 543-544.

ALBA IULIA / GYULAFEHÉRVÁR, AB

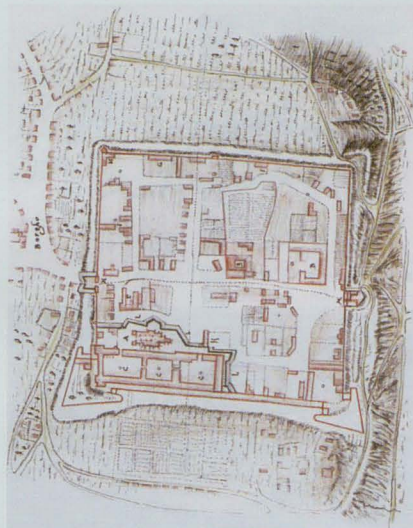
Fortificația de tip Vauban / Vauban-rendszerű erődítmény / Vauban type fortification

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

În urma instalării dominației habsburgice în Transilvania (1691) și după înfrângerea mișcării antihabsburgice conduse de Francisc Rákóczi II (1711) a fost construită la Alba Iulia cetatea principală, cea mai importantă bază a trupelor imperiale din Transilvania. Proiectele fortificației de tip Vauban, întocmite în 1712 de Giovanni Morando Visconti, au fost executate din voia împăratului-rege Carol VI (III) între 1715 și 1738. Fortificația heptagonală quasi-regulată, cuprinzând o suprafață de 110 ha, este apărată de ziduri căptușite cu cărămidă,

șapte bastioane masive și un sistem complex de lucrări de apărare avansate. Șase porți dispuse pe laturile estică și vestică asigurau accesul în noua cetate, botezată între timp după împărat: Karlsburg (Alba Carolina). Patru dintre porți au fost decorate cu sculpturi și reliefuri alegorice glorificându-i pe exponenții puterii habsburgice. Bastioanele prezintă ornamente mai simple. Decorul plastic al fortificației, executat de meșteri trimiși din Viena, a avut un rol determinant în dezvoltarea sculpturii barocului matur din Transilvania.

[F. König]

A Habsburg-uralom erdélyi berendezkedését (1691) és a Rákóczi-szabadságharc leverését (1711) követően került sor a császári hadsereg legjelentősebb erdélyi támaszpontjaként az „erdélyi főerőd” kiépítésére Gyulafehérvárott. A Vauban-rendszerű vár terveit Giovanni Morando Visconti készítette 1712-ben, és 1715–1738 között valósították meg VI. (III.) Károly császár- király akaratából. A 110 ha területen elterülő, közel szabályos hétszög alaprajzú, téglával köpezett falakkal, valamint hét bástyával és kiterjedt elővédműrendszerrel biztosított, építetőről immár Károlyfehérvárnak (Karlsburgnak) nevezett erődítmény megközelítését a nyugati és keleti oldalon kialakított hat kapu biztosította. Közülük

négyet az Erdélyt felszabadító Habsburgokat dicsőítő, allegorikus szobrokkal és dombozművekkel díszítették. A bástyák oromzatait egyszerűbb faragványok ékesítik. A vár Bécsből küldött mesterek által készített, plasztikai díszítése döntő hatást gyakorolt az erdélyi érett barokk szobrászat kifejlődésére.

[Á. Karczag-T. Szabó]

After the imposition of Habsburg domination in Transilvania (1691) and the defeat of the anti-Habsburg movement led by Francis RÁKÓCZI II (1711), a major fortress, the most important military base of the imperial forces in Transilvania, was built at Alba Iulia. The project of the Vauban type fortification was carried out in 1712 by Giovanni Morando VISCONTI, following a decision by Emperor-King Charles VI (III) between 1715 and 1738. The heptagonal quasi-regular fortress, covering an area of 110 ha, is defended by walls layered with bricks, seven massive bastions and a complicated system of advanced defensive works. Six gates situated on the eastern and western sides facilitated access into the new fortress, afterwards named Karlsburg (Alba Carolina), after the emperor's name. Four gates were decorated with allegoric sculptures and relief panels, glorifying the representatives of Habsburg power. The bastions have much simpler decorations. The plastic decoration of the fortress, made by craftsmen sent from Vienna, played an influen-

tial role on the development of sculpture in Late Baroque in Transilvania.

Toma GORONEA, *Fortificația bastionară de tip Vauban de la Alba Iulia*, Alba Iulia, 2007.

Nicolae SABĂU, *Le programme iconographique de la citadelle d'Alba Iulia (1715–1738)*, IN: Harald HEPPNER–Wolfgang SCHMALE (Hrsg.), *Festung und Innovation*, Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts, Bd. 20. [s.l.], Bochum, 2005.

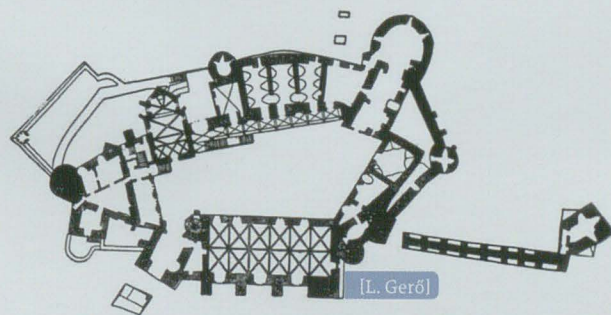

HUNEDOARA / VAJDAHUNYAD, HD
Castel / Vár / Castle

Castelul Corvineștilor este amplasat pe vârful unui deal cu maluri abrupte, aflat în valea Zlaștiului. Prima mențiune documentară a castelului datează din 1443, nucleul elipoidal însă este anterior. Așezarea a ajuns în posesia Huniazilor în 1409, extinderea castelului demarând în perioada lui Ioan de HUNEDOARA: în prima parte a anilor 1440 acesta a ridicat în jurul nucleului o incintă exterioară apărută de patru turnuri cilindrice, un turn de poartă masiv (SE) și turnul Neboisa (S). Fațada interioară a aripii nordice a fost decorată cu arcade dispuse pe două niveluri și cu fresce reprezentând blazoane. Capela s-a construit în preajma anului 1450, iar către 1452–1453 s-au finalizat și cele două săli reprezentative amenajate la parterul și etajul aripii vestice. Construcția turnului porții noi (NV) și amenajarea șirului de bovindouri pe fațada exterioară a aripii apusene a avut loc în perioada regelui Matia CORVIN. În secolele 16–17 castelul a dobândit și detalii renașcentiste grație intervențiilor membrilor familiilor TÖRÖK de Enying, BETHLEN de Iktár și a moștenitorilor acestora în calitate de posesori. În prima parte a secolului al 17-lea s-a construit Bastionul Alb (SE) și etajul aripii sudice. Imaginea actuală a castelului poartă amprenta marcantă a repetatelor reconstrucții și restaurări efectuate după incendiul din 1854. Două situri cu vestigii dacice – necropola și fortificația – au fost cercetate recent prin săpături sistematice. Primul se află în imediata vecinătate a Castelului Huniazilor, iar al doilea se situează pe un deal cu altitudinea de 306 m, la vest de castel. În același loc se află și fortificația care a servit ca centru administrativ și militar al comitatului medieval Hunedoara.

Vajdahunyad vára a Zalasd-patak völgyében fekvő, meredek domb platóján fekszik. 1443-ban említik először a várat, ám a magját képező ellipszis alakú erődítmény valamivel korábbi. 1409-ben került a település a Hunyadi család birtokába, a vár bővítési munkálatai HUNYADI János idejében kezdődtek: ő az 1440-es évek elején a vármagot egy külső várral övezte, amelyet négy hengeres toronnyal, egy erősebb kaputoronnyal (DK-en) és a Nyebosza-toronnyal (D-en) erősített. Az északi szárny udvari homlokzatát címeres freskókkal és emeletes árkádsorral díszítette. 1450 körül elkészült a várkapolna, 1452–1453-ra pedig a vár nyugati, emeletes palotaszárnya is. Mátyás király korához köthető az Új kaputorony (ÉNy-on) megépítése és a nyugati palotahomlokzat zárterkélyekkel való díszítése. A 16–17. században az enyingi TÖRÖK, majd az iktári BETHLEN család és örököseik építkeztek reneszánsz stílusban a váron. A 17. század első felében felépült a Fehérbástya (DK-en) és a déli palotaszárny emelete. A vár mai képét erősen befolyásolják az 1854-es tűzvészt követő sorozatos átépítések és restaurálások. A vajdahunyadi vár szomszédságában két dák lelőhelyet tártak fel a közelmúltban; a közelben temető, a nyugatra emelkedő, 306 m magas hegyen pedig erődítmény található. Ugyanitt, a Szent Péter-hegyen található Óhunydvár ovális alakú ispánsági vára, a középkori vármegye adminisztratív és katonai székhelye.

The castle of the Corvin family is located on top of a steep-sided hill in the valley of the Zlaști River. The structure is first mentioned in a document from 1443, but the ellipsoid nucleus of the building must be older. The settlement was taken into the possession of the Hunyads in 1409, while the enlargement of the castle started under John of HUNYAD; in the first part of the 1440s he built an external enclosure around the nucleus defended by four cylindrical towers, a massive gate tower (SE) and the Neboisa tower (S). The internal façade of the northern wing was decorated with arches placed on two levels and with frescoes representing coats of arms. The chapel was built around 1450, while the two official halls on the ground floor and the upper floors of the western wing were finalised towards 1452–1453. The building of the new gate tower (NV) and the setting of a row of bow windows on the external façade of the western wing date from the reign of Matthias CORVIN. In the 16th–17th centuries the castle was fitted with Renaissance details as the result of renovations made by members of the TÖRÖK of Enying and BETHLEN of Iktár families and their successors, who were the owners. The White Bastion (SE) and the upper floor of the southern wing were built in the first half of the 17th century. The present image of the castle results from numerous reconstructions and restorations made after a fire in 1854. There have recently been systematic excavations at two Dacian sites – a cemetery and a fortress. The cemetery is located in the immediate vicinity of the castle, whereas the Dacian fortress is on a hill at an altitude of 306 m, west of the castle. The fortification which served as administrative and military centre for the medieval County of Hunedoara lies on the same place.

BONȚIDA / BONCHIDA, CJ
Castel / Kastély / Castle

Castelul Bánffy de la Bonțida este situat la 30 km nord-est de Cluj-Napoca, în valea Someșului Mic. Așezarea este menționată prima dată în 1263 sub numele de *Bonchhyda*. Castelul construit în stil baroc, cunoscut și sub numele de *Versailles de Transilvania*, își are începuturile în secolul al 15-lea, când în 1449 este amintit conacul lui Jakab BORSSA, care în 1512 intră în posesia lui István BÁNFFY în urma unui schimb. Reședința nobiliară a fost extinsă în cursul secolelor 16–17, când în perioada lui Dénes BÁNFFY s-a realizat castelul în stil renesantist cu patru turnuri de colț. Moștenitorul lui, György BÁNFFY, guvernatorul Transilvaniei a continuat construcțiile în anii 1690. În perioada barocă clădirea neglijată a fost restaurată între 1748–1753 de către Dénes BÁNFFY, comitele Clujului. Clădirea este considerată unul dintre cele mai frumoase castele baroce ale Transilvaniei, care a fost decorată cu statuile redând teme mitologice ale sculptorului clujean Johannes NACHTIGALL. În 1944 clădirea a fost incendiată

de trupele germane aflate în retragere, restaurarea clădirii ruinate fiind începută în anii 1990. Săpături arheologice au fost întreprinse de către Daniela MARCU ISTRATE în perioada 2000–2004, când pe lângă cantitatea considerabilă de ceramică medievală și modernă (secolele 10–18) au fost documentate și vestigii din a doua epocă a fierului și epoca migrațiilor.

[Z.S.]

A bonchidai Bánffy-kastély a Kis-Szamos völgyében, Kolozsvártól 30 km-re északkeletre fekszik. A települést 1263-ban említik először *Bonchhyda* néven. Az Erdély Versailles-aként is emlegetett barokk kastély-együttes kezdetei a 15. századra nyúlnak vissza, amikor 1449-ben említést tettek BORSSA Jakab udvarházáról, amelyet csere révén 1512-ben szerez meg BÁNFFY István. Az egykori udvarházat a 16–17. század folyamán több szakaszban kibővítették, ekkor, BÁNFFY Dénes idejében alakult ki a négy saroktornyos reneszánsz stílusú várkastély. Örököse, BÁNFFY György, Erdély gubernátora az 1690-es években folytatta az építkezést. A barokk korban, az elhanyagolt épületet 1748 és 1753 között BÁNFFY Dénes kolozsi főispán újjátarta fel. Az épület Erdély egyik legszebb barokk kastélyaként ismert, amelyet Johannes NACHTIGALL kolozsvári szobrász mitológiai tárgyú szobrai díszítettek. Az épületet 1944-ben a visszavonuló német csapatok felgyújtották, a romos műemléket az 1990-es évek végén kezdték el felújítani. Régészeti feltárásokat Daniela MARCU ISTRATE végzett 2000–2004 között, ekkor a középkori és újkori (10–18. századi) gazdag leletanyagon kívül késő vaskori és népvándorlás kori leletek is napvilágra kerültek.

The Bánffy castle at Bonțida is situated 30 km north-east of Cluj-Napoca, in the valley of the Someșul Mic River. The settlement is first mentioned in 1263 under the name *Bonchhyda*. The

castle, built in the Baroque style and also known as the *Versailles of Transilvania*, is first mentioned in the 15th century, more precisely in 1449 when the residence of Jakab BORSSA is mentioned; the latter was taken over in 1512 by István BÁNFFY as part of an exchange. The

aristocratic residence was enlarged during the 16th–17th centuries when, under the guidance of Dénes BÁNFFY, a Renaissance castle with four corner towers was built. His successor György BÁNFFY, Governor of Transilvania, continued the construction in the 1690s. The neglected building was restored during the Baroque period, between 1748 and 1753, by Dénes BÁNFFY, Count of Cluj. The building is considered one of the most beautiful Baroque castles from Transilvania; it is decorated with statues representing mythological subjects, made by Johannes NACHTIGALL, a sculptor from Cluj. In 1944, the castle was set on fire by the German army as it was retreating; the restoration of the ruined structure started in the 1990s. Archaeological investigations were carried out by Daniela MARCU ISTRATE in 2000–2004. Aside from the large quantities of medieval and modern pottery (10th to 18th centuries), some finds coming from the Second Iron Age and the Migration Period have also been identified.

CETATEA DE BALTĂ / KÜKÜLLŐVÁR, AB
Castel / Kastély / Castle

Prima menționare a cetății aflată pe malul stâng al Târnavei Mici datează din 1177. Cetatea a fost sediul comitatului și al comitelui de Târnavă. În 1241 în urma invaziei mongole aceasta a fost distrusă, ulterior fiind reconstruită din piatră. În 1319 cetatea și domeniul aparțineau voievodului Transilvaniei, rămânând cea mai importantă proprietate a voievozilor până în secolul 16. În 1324 cetatea este vizitată de regele Carol Robert, ca în 1462 să fie amanetată de Matia CORVIN voievodului Transilvaniei, Ioan PONGRÁCZ. La sfârșitul secolului 15 cetatea și domeniul sunt donate domnitorului Moldovei Ștefan cel Mare. Urmasii familiei PONGRÁCZ atacă în proces donația iar din disputa pentru proprietate rezultă un conflict armat între părți. În 1542 Dieta Transilvaniei ordonă demolarea cetății, însă în 1553 figurează între proprietățile împăratului Habsburgic. Până la urmă cetatea este demolată în 1557. Castelul HALLER-BETHLEN, construit în stil renascențist, are analogii în arhitectura franceză. Prima construcție însemnată la castel se leagă de István BETHLEN. Conacul existent este transformat începând din 1622 într-o rezidență nobiliară elegantă. A fost unul dintre locurile preferate de Mihai APAFI I, iar în perioada domniei sale castelul devine proprietatea visteriei. În 1757 acesta este încă o dată transformat de Miklós BETHLEN în stil baroc, păstrând acest aspect până în zilele noastre. Castelul are un plan patrulater cu câte un turn circular pe fiecare colț. Mai târziu, prin căsătorie, castelul a ajuns în posesia familiei HALLER.

Arcanum DVD

A Nagy-Küküllő bal partján található vár első írásos említése 1177-ből származik. A küküllői ispánság központjával szolgáló vár a tatárjárás idején elpusztult, később kőből építették újjá. 1319-től a 16. századig a vár és a hozzá tartozó birtokok az erdélyi vajda legfontosabb tulajdonát képezték. 1324-ben Károly Róbert látogatta meg, majd 1462-ben HUNYADI Mátyás PONGRÁCZ János erdélyi vajdának zálogosította el. A 15. század végén a várat és birtokait Moldva uralkodójának, Ștefan cel Marenek adományozták, de a PONGRÁCZ család utódai fellebbeztek, a vita pedig katonai összecsapásokat eredményezett. 1542-ben az erdélyi Diéta elrendelte a vár lerombolását, ám 1553-ban már a Habsburg király birtokai között szerepelt. Végül 1557-ben bontották el. A reneszánsz ízlés szerint épített HALLER-BETHLEN kastély párhuzamai a francia építészetben keresendők. Az első jelentős építkezések BETHLEN István nevéhez kötődnek. A kúriát 1622-től kezdődően elegáns nemesi rezidenciává alakították át. I. APAFI Mihály egyik kedvenc tartózkodási helye volt, az ő uralkodása idején a kastély a kincstárra szállt. 1757-ben BETHLEN Miklós ismét átépíttette, a máig fennmaradt barokk stílusban. A négyszögletes alaprajzú kastély mind a négy sarkán kör alakú tornyok találhatók. Később, házasságok révén a kastély a

HALLER család birtokába került.

The fortress, situated on the left bank of the Târnavă Mică River, is first mentioned in 1177. The structure was the seat of the County and the Count of Târnavă. During the Mongol invasion in 1241 the fortress was destroyed, and rebuilt later using stone. In 1319, the fortress and the estate belonged to the Voivode of Transylvania, and remained the most important possession of the voivodes until the 16th century. The fortress was visited by King Charles Robert in 1324, while in 1462 it was given as a pledge by Matthias CORVIN to the Voivode of Transylvania János PONGRÁCZ. At the end of the 15th century, the fortress and its estate were granted to the Voivode of Moldavia, Ștefan cel Mare. The heirs of the PONGRÁCZ family contested the grant in a trial, and armed conflict between the concerned parties resulted from this dispute. In 1542, the Diet of Transylvania ordered the demolition of the fortress, but in 1553 it was listed amongst the possessions of the Habsburg emperor. The fortress was later demolished in 1557. The HALLER-BETHLEN castle, built in the Renaissance style, has analogies in the French architecture. The first significant construction is connected to István BETHLEN. The existing mansion was transformed into an elegant aristocratic residence in 1622. This was one of the favourite places of Mihály APAFI I and during his rule the castle became property of the treasury. In 1757 Miklós BETHLEN again transformed the castle in the Baroque style and the resulting features were preserved until today. The castle has a quadrangular planimetry, with a circular tower on each corner. The structure later entered into the possession of the HALLER family through marriage.

András VERESS, *Actae et epistolae Hungaricae cum Moldavia et Valachia*, IN: *Fontes Rerum Transilvanicarum*, 4. kötet, Budapest, 1914, p. 72–85.
Gheorghe ANGHEL, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII–XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p. 88–94.
András KOVÁCS, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720*, Kolozsvár–Budapest, 2003.

GORNEȘTI / GERNYESZEG, MS
Castel / Kastély / Castle

Castelanul de la Gornești este menționat pentru prima dată în 1477, iar în 1502 clădirea apare în izvoare ca fiind castel fortificat. Acesta aparținea familiei ERDÉLYI de Șintereag, dar în primăvara anului 1468 regele Matia CORVIN donează domeniile necredinciosului István ERDÉLYI lui Miklós CSUPOR, voievodul Transilvaniei. Fortificația medievală a fost reînnoită în secolul 17, când a fost prevăzută cu bastioane. În 1685 castelul aflat într-o stare avansată de degradare a intrat în posesia lui Mihály TELEKI, care de jur împrejur a înființat anexe gospodărești. În perioada 1772–1782 comitele László TELEKI, fiul lui József TELEKI, demolează cetatea și începe construirea castelului de azi. Căsătoria lui László TELEKI cu Eszter RÁDAY a influențat în mare măsură lucrările edilitare. Prin căsătoria cu familia RÁDAY, familia TELEKI intră în posesia unor domenii din comitatul Pest, iar tot ca un rezultat al acestei relații, elaborarea planurilor castelului de la Gornești este încredințată arhitectului András MEYERHOFFER. Domokos TELEKI (1880–1955) a avut un aport considerabil în privința decorării și modificării castelului în stil baroc. Fiind un colecționar pasionat, acesta a decorat coridoarele și parcul castelului cu plastică și elemente arhitecturale colecționate. În această perioadă au ajuns în parcul castelului fragmentele de pietre funerare medievale, dar și cele mai prețioase achiziții ale lui Domokos TELEKI: piesele din seria mitologică de la Gornești.

[E.E. Bányai]

Gernyeszeg várnagyát 1477-ben említették először, majd 1502-ben erődített kastélyként szerepel a forrásokban. A kastély a somkerek-i ERDÉLYI családé volt, azonban 1468 tavaszán Mátyás király a hűtlenségbe esett somkerek-i ERDÉLYI István birtokait CSUPOR Miklós erdélyi vajdának adományozta. A középkori erődítményt a 17. században korszerűsítették és olasz

rendszerű bástyákkal látták el. A leromlott állapotú kastélyt TELEKI Mihály kancellár szerzi meg 1685-ben, aki földszintes gazdasági épületekkel zárja körül. 1772–1782 között TELEKI József fia, TELEKI László gróf a várat lebontatta, és a ma is álló kastély építésébe fogott. TELEKI László házassága RÁDAY Eszterrel nagyban befolyásolta későbbi építke-

zéseit. A Ráday házasság révén nyerte a család Pest megyei birtokainak jó részét, s e kapcsolatnak köszönhetően került sor MEYERHOFFER András építész megbízására és a gernyeszegi kastély megtervezésére. Az elegáns barokk kastély díszítéséhez, alakításához jelentősen hozzájárult TELEKI Domokos (1880–1955), aki szenvedélyes műgyűjtőként számos másodlagosan elhelyezett plasztikával és építészeti elemmel gazdagította kastélyának folyosóit és a parkot. Ekkor kerültek a kastélykertbe a középkori síremlék maradványok, valamint TELEKI Domokos gróf leghíresebb szerzeményei, a gernyeszegi mitológiai sorozat darabjai.

The lord of the Gornești castle is first mentioned in 1477, while in 1502 the building is listed as a fortified castle. The construction belonged to the ERDÉLYI family of SOMKERÉK, but in the spring of 1468, King Matthias CORVIN granted the estates of the unfaithful István ERDÉLYI to Miklós CSUPOR, Voivode of Transylvania. The medieval fortification was rebuilt in the 17th century when some bastions were added. In 1685, the badly damaged castle was taken into the possession of Mihály TELEKI, who built household annexes around it. Between 1772 and 1782, Count László TELEKI, the son of József TELEKI, demolished the fortress and started the construction of the present day castle. The marriage of László TELEKI to Eszter RÁDAY significantly influenced these works. Due to the matrimonial alliance with the RÁDAY family, the TELEKI family received some estates in Pest County, whereas the task of drawing up the plans for the castle from Gornești fell to the architect András MEY-

ERHOFFER. Domokos TELEKI (1880–1955) had an important contribution to the decoration and modification of the castle in the Baroque style. Since he was a keen collector, the castle's corridors and the park were decorated with sculptures and architectural elements from his collections. The fragments of medieval tombstones and the most important acquisitions of Domokos TELEKI, a series of mythological sculptures from Gornești, were placed in the park in the same period.

[E. Oniga]

Gábor KISS, *Erdélyi várak, várkastélyok*, 1990, Budapest, p. 303–306.

Frigyes KÖNIG, *Historia picta castellorum. Erődítések és várak a Kárpát-medencében az őskortól a XIX. századig – Fortifications and castles in the Carpathian basin: from Prehistory to the 19th century*, Budapest, 2010.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

GURGHIU / GÖRGÉNYSZENTIMRE, MS
Castel / Kastély / Castle

Ansamblul castelului Rákóczi-Bornemisza din Gurghiu se află în centrul localității, delimitat la sud de drumul național dinspre Reghin spre Hodac. Domeniul Gurghiului a fost unul dintre cele mai întinse și importante domenii regale ale Transilvaniei medievale pe parcursul secolelor 14–15, fiind de obicei în posesia voievodului transilvan sau a comitelui secuilor. Începuturile istoriei castelului din Gurghiu se pot identifica în perioada domniei principelui Gheorghe Rákóczi I care îl construiește pentru șederile sale de vânătoare. După perioada de incertitudine de la începutul secolului al 18-lea, domeniul Gurghiului intră în anul 1717 în posesia familiei BORNEMISZA. În 1726 parterul conacului era refăcut și la această dată erau deja în curs și reparațiile etajului, încăperile acestuia fiind prevăzute cu tavane cu grinzi din pin, dar lipsind încă ferestrele, ușile și sobele acestui nivel. Pe parcursul acestei renovări a fost construită în anul 1730 capela castelului, pe un plan elipsoidal, un plan mai rar în Transilvania. Inventarul domeniului din 1780 amintește deja clădirea actuală a porții, care în perioada respectivă a funcționat ca locuința preotului de curte și a dărbănșilor. La vest de capela castelului în 1807 a fost construit un grănar monumental cu două nivele. Datorită faptului că în clădirile castelului a funcționat din 1893 în continuu o școală silvică, parcul dendrologic din Gurghiu este unul dintre cele mai bine păstrate parcuri istorice ale Transilvaniei.

[Z.S.]

[Z.S.]

A görgényszentimrei Rákóczi-Bornemisza kastély-együttes a település központjában található, a Régenből Hodák felé vezető út mellett. A Görgényi uradalom az egyik legkiterjedtebb és legjelentősebb középkori erdélyi királyi birtok volt a 14–15. században, amikor főképpen az erdélyi vajda, vagy a székely ispán tulajdonát képezte. A kastély története I. Rákóczi György idejéig nyúlik vissza, aki a vidéki vadászatok céljából építteti. A 18. század elejének bizonyítalan időszakában a Görgényi uradalom 1717-től a BORNEMISZA család tulajdonába került. 1726-ban az udvarházat felújították, ekkor már javítás alatt állt az emelet, amelynek tetőszereketét fenyőgerendákból építették, ám ezen a szinten ekkor még hiányoztak az ablakok, ajtók és a csempekályhák. Ezen felújítások során épült meg 1730-ban a kastély Erdélyben ritkaságnak számító ellipszis alaprajzú kápolnája. Az uradalom 1780-as inventáriuma már említette

a jelenleg is álló kapuépületet, amely abban az időben a darabontok és az udvari lelkész lakhelyéül szolgált. 1807-ben a kastély-kápolnától nyugatra egy monumentális, kétszintes gabonátároló épült. Annak köszönhetően, hogy 1893-tól a kastély épületeiben folyamatosan erdészeti iskola működött, Görgényszentimrén található az egyik legszebb múlttal rendelkező erdélyi arborétum.

The building complex comprising the Rákóczi-Bornemisza Castle from Gurghiu is situated in the centre of the locality and is delimited to the south by the national road from Reghin to Hodac. The Gurghiu estate was one of the largest and most important royal possessions in medieval Transylvania during the 14th–15th century

and was usually owned by the Transylvanian voivode or by the Count of the Szeklers. The beginning of the history of the Gurghiu castle can be identified during the reign of Prince György

RÁKÓCZI I, who built it for the hunting season. After a period of insecurity from the beginning of the 18th century, the Gurghiu estate comes into the possession of the BORNEMISZA family in 1717. The ground floor of the castle was rebuilt in 1726, and in the same period, the upper floor was repaired, its rooms being fitted with ceilings made of pine beams, albeit the windows, doors and stoves were still missing. The chapel of the castle, following an ellipsoid plan which is quite rare in Transylvania, was built in 1730 during this renovation. The inventory of the estate from 1780 already mentions the present day structure of the gate, which on that period was used as a house for the castle's priest and the guard. A large, two storey grain warehouse was built in 1807, west from the chapel. Since from 1893 onwards a forestry school has operated in the castle's buildings, the dendrologic park from Gurghiu is one of the best preserved historical parks in Transylvania.

Zsolt Kovács, A Bornemiszaák görgényszentimrei kastélya, Korunk, 2005, december.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

BRÂNCOVENEȘTI / MAROSVÉCS, MS
Castel / Kastély / Castle

Prima menționare a cetății aflată pe valea superioară a Mureșului apare în forma *Castrum Wecheu* și datează din 1228, dar autenticitatea diplomei este îndoielnică. Castelul de azi a fost construit la inițiativa familiei DEZSŐFI, în a doua jumătate a secolului 15, la construcții fiind folosite pietrele cetății medievale. Din această perioadă datează mai multe izvoare referitoare la cetate, în 1473 fiind amintit pentru prima dată un castelan. După 1507 castelul a intrat în posesia lui Mihály

SZOBI; în perioada acestuia se pare că și István WERBŐCZY a petrecut o vreme aici și a scris o parte din cunoscuta sa lucrare *Tripartitum*. În 1527 Ioan ZÁPOLYA donează domeniul familiei WERBŐCZY, care însă este nevoită să-l amâneze lui Ferenc KENDY. În 1537 au loc lucrări edilitare de amploare. Conform unei inscripții din 1555 în acest an s-au încheiat modernizările în stil renașcentist ale clădirii. În 1610 cetatea era în posesia principelui Transilvaniei Gabriel BETHLEN de Iktár, după care devine domeniul lui Gheorghe RÁKÓCZI I, care în 1648 donează cetatea lui János KEMÉNY, iar aceasta va rămâne în posesia familiei până la naționalizare. Ultimele modificări aduse castelului-cetate datează de la sfârșitul secolului 19 și au fost întreprinse de János KEMÉNY. Începând cu 1930 și până la al doilea război mondial în castel funcționează cea mai însemnată societate literară maghiară, cenaclul Helikon.

A Felső-Maros menti vár első említése *Castrum Wecheu* formában 1228-ból származik, az oklevél hitelessége azonban kétségbe vonható. A jelenleg álló várkastély a 15. század második felében épült a DEZSŐFI család kezdeményezésére, felhasználva a korábbi vár kőanyagát. Ebből az időszakból megsokasodnak a várra vonatkozó adatok. 1473-ban említik először várnagyát. 1507 után SZOBI Mihály vette birtokába a várkastélyt, ekkor tartózkodott itt WERBŐCZY István, aki állítólag részben itt írta híres *Hármaskönyvét*. 1527-ben ZÁPOLYA János WERBŐCZYnek adományozta a kastélyt, aki kénytelen azt elzálogosítani KENDY Ferenc javára. 1537-ben jelentős építkezések zajlottak. Egy 1555-ös felirat szerint ekkor fejeződött be az épület reneszánsz stílusú átalakítása. A vár az 1610-es években már iktári BETHLEN Gábor erdélyi fejedelem birtokát képezte, majd I. RÁKÓCZI György birtokává vált, aki 1648-ban KEMÉNY Jánosnak adományozta, és ezt követően az államosításig a család birtoka maradt. A várkastély utolsó nagyobb mértékű átalakítása a 19. század végén KEMÉNY János kezdeményezésére történt. Az 1930-as évektől a II. világháborúig itt működött nyaranta a legjelesebb erdélyi magyar irodalmi társaság, a Helikon közösség.

ra. 1537-ben jelentős építkezések zajlottak. Egy 1555-ös felirat szerint ekkor fejeződött be az épület reneszánsz stílusú átalakítása. A vár az 1610-es években már iktári BETHLEN Gábor erdélyi fejedelem birtokát képezte, majd I. RÁKÓCZI György birtokává vált, aki 1648-ban KEMÉNY Jánosnak adományozta, és ezt követően az államosításig a család birtoka maradt. A várkastély utolsó nagyobb mértékű átalakítása a 19. század végén KEMÉNY János kezdeményezésére történt. Az 1930-as évektől a II. világháborúig itt működött nyaranta a legjelesebb erdélyi magyar irodalmi társaság, a Helikon közösség.

Castle, situated in the upper valley of the Mureș River, is first mentioned in 1228 under the name *Castrum Wecheu*. However, the authenticity of the diploma is doubtful. The present day castle was built on the initiative of the DEZSŐFI family in the second half of the 15th century, when stones recovered from the medieval fortress were reused. In the same period, there are several dated sources mentioning the fortress, while in 1473 a lord of the castle is mentioned for the first time. After 1507, the castle came into the possession of Mihály SZOBI; it seems that István WERBŐCZY spent some time here during this period and wrote part of his well-known *Tripartitum*. In 1527 János ZÁPOLYA donated the estate to the WERBŐCZY family, who was then forced to give it as a pledge to Ferenc KENDY. Major construction works were carried out in 1537. According to an inscription from 1555, the modernization of the building in the Renaissance style was finished in that year. In 1610, the fortress was in the possession of the Prince of Transylvania, Gábor BETHLEN of Iktár, and it later became part of the estate of György RÁKÓCZI I, who donated the fortress in 1648 to János KEMÉNY. The estate remained in the possession of his family until it was nationalized. The last modifications to the castle-fortress date from the end of the 19th century and were made by János KEMÉNY. Starting in 1930 and until the Second World War, the castle functioned as the headquarters of the most important Hungarian literary society, the Helikon circle.

[S.B.]

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Panorame istorice : situri arheologice și monumente din
Transilvania în fotografii aeriene / ed.: Sándor Berecki,

Zoltán Czajlik, Zoltán Soós. –

Cluj Napoca : Mega ; Budapesta : L'Harmattan, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-543-219-2

ISBN 978-963-236-520-6

I. Berecki, Sándor (ed.)

II. Czajlik, Zoltán (ed.)

III. Soós, Zoltán (ed.)

902(498.4)

Format:

23 × 21 cm

Tiraj:

450 de exemplare

Tipografie:

Mega Print

Parcul Feroviarilor, nr. 3

Cluj-Napoca

Copyright

© Muzeul Județean Mureș

Toate drepturile rezervate

ISBN 978-606-543-219-2

9 786065 432192

ISBN 978-963-236-520-6

9 789632 365206

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

ISBN 978-963-236-520-6

9 789632 365206

L'Harmattan

ISBN 978-606-543-219-2

9 786065 432192

www.muzeumures.ro

ONKA
77325 / 68824

DJCPN
Alba

MUZEUL NATIONAL
AL UNIRII
ALBA IULIA

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>